

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СРЕПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

6

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

No. 6 (327), June, 1975, Vol. XXVIII

Головний редактор Григорій Драбат
Розділ «Література і мистецтво» редагує Леонід Полтава

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1975-ий РІК

Країна	річна передплата	піврічна передплата	чвертьрічна передплата	окреме число
Австралія	15 дол.	8 дол.	4,25 дол.	1,50 дол.
Австрія	275 шіл.	140 шіл.	75 шіл.	27,50 шіл.
Аргентина	100 пезів	55 пезів	28 пезів	10 пезів
Бельгія	550 б. фр.	280 б. фр.	150 б. фр.	55 б. фр.
В. Британія	6 ф.	3,50 ф.	2 ф.	80 п.
Канада	20 дол.	12 дол.	6,50 дол.	2,25 дол.
США	20 дол.	12 дол.	6,50 дол.	2,25 дол.
Німеччина	45 н.м.	25 н.м.	13 н.м.	4,50 н.м.
Франція	70 фр.	40 фр.	25 фр.	9 фр.
Швеція	70 кор.	40 кор.	25 кор.	9 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Адреси наших Заступників на стор. 3-ій обкладинки

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 6 (327)

ЧЕРВЕНЬ, 1975

Річник XXVIII

Зміст VI-ї книжки

О. Д.: ІСТОРИЧНИЙ ЧИН НАЦІЇ (У річницю Акту 30 червня)	643
<i>В імперії тиранів</i>	
ІВАН ВОВЧУК: У ЮВІЛЕЙНОМУ ГАЛАСІ «ОТЕЧЕСТВЕННОЇ» ПЕРЕМОГИ	649
— VIII КОНФЕРЕНЦІЯ СВІТОВОЇ АНТИКОМУНІСТИЧНОЇ ЛІГИ	656
— VIII КОНФЕРЕНЦІЯ ВАКЛ ЗА ПРАВО УЧАСТИ В ОН НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ	659
— ПОСТАНОВА НА ЗАХИСТ УКРАЇНСЬКИХ В'ЯЗНІВ	660
— ПОСТАНОВА В СПРАВІ В. МОРОЗА І Ю. ШУХЕВИЧА	661
— ПОСТАНОВА У СПРАВАХ КОНТАКТІВ ІЗ СОВЕТСЬКИМИ ПРОФСПІЛКАМИ	661
<i>До джерел культури та історії</i>	
Д-Р МИХАЙЛО КУШНІР: ЗАГРОЗА МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ КУЛЬТУРНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЯСПОРИ	663
ПРОФ. СТЕПАН ЧОРНИЙ: ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ	675
СОФІЯ НАУМОВИЧ: ГРИГОР ОРЛИК — ОВОРОНЕЦЬ ВОЛІ Й ПРАВ УКРАЇНИ (Меморіали, 3)	686
ОТЕЦЬ ВАСИЛЬ М. ПЕТРУК: БЕЗСМЕРТНИЙ ГЕНІЙ (8)	696
<i>Література</i>	
БОГДАН МАЗЕПА: МОРОЗ НЕ ЗДАЄТЬСЯ (вірш)	710
ЛЕВКО РОМЕН: СЛОВО — НА СТОРОЖІ (Ювілейний привіт Уласові Самчукові, вірш)	710
ДАН МУР: ПРОМЕТЕЙ (вірш)	711
Д-Р МИКОЛА М. АРКАС: ПОВІСТЬ ПРО НАШ СТЕП ШИРОКОДОЛИЙ (Розділи з недрукованої повісті)	712
ГАЛИНА КРУСЬ: НЕПОТРІВНА (новеля)	716
ПЕТРО ГУРСЬКИЙ: СПОГАДИ АРТИСТА (5)	721
ОЛЕКСА ВОРОПАЙ: АНГЛІЯ ЗБЛИЗЬКА (53)	725
<i>Репортажі й огляди</i>	
І. ДМИТРІВ: МОРАЛЬНА І ПОЛІТИЧНА РОЗПРАВА НАД А. ШЕЛЕСПІНИМ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ	733
СОФІЯ НАУМОВИЧ: МІЖНАРОДНІ ЖІНОЧІ КОНГРЕСИ В ПАРИЖІ	748
ІГОР КАЧУРОВСЬКИЙ: НЕСУМЛІННА РЕЦЕНЗІЯ (Відповідь на статтю Я. Славутича «Русифікація українського наголошування»)	756
— НА ФОНД ОВОРОНИ УКРАЇНИ	760
ЛЕСЬ ОЛЕКСАНДЕР: ІЗ ХРОНІКИ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ	765
— БІБЛІОГРАФІЯ	768

Передрук дозволений за поданням джерела

ВИДАЄ «УКРАЇНСКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»

ЛОНДОН

*Льва-город, у якому Актом 30 червня 1941 року
проголошено відновлення Української держави*

*». . . Сивий Львово! Столице моєї мрії,
Епіцентре моїх радощів і надій,
Вибухає душа, я тебе розумію,
Але, Львово, хоч трішки мене зрозумій.*

*Я до тебе прийшов із захопленням сина
Від степів, де Славута легенду скус,
Щоби серце твоє одчайдушне левине
Краплю сили вдихнуло у серце моє.*

Василь Симоненко

У РІЧНИЦЮ АКТУ 30 ЧЕРВНЯ

ІСТОРИЧНИЙ ЧИН НАЦІЇ

Живемо в особливій епосі історії людства, настала ера визволення поневолених народів і побудови світу на принципі суверенних національних держав. Могутня хвиля національно-визвольних революцій, що бурхливо перекочується всюди там, де ще панує рабство і неволя, усуває багатовікову колоніальну систему, руйнує імперії, як неприродні конгломерати поневолених і панівних народів, а на їх місці створюються суверенні національні держави. Так стають вільними і державними не тільки народи-нації з історичним минулим, що впали жертвою наїзників, а також і ті народи, що вже пройшли стадію свого племінного розвитку і формуються в окремі національні спільноти. Цей процес перебудови світу на принципі незалежних національних держав — явище закономірне, як вияв безперервного духового розвитку національних спільнот та вдосконалювання політичної і суспільної системи життя народів і взаємин між ними. І сьогодні кожний народ, що вже позбувся психіки раба, як і кожна людина, що вже відчуває свою людську гідність, розуміє, що незалежна національна держава — це єдина політична форма організації народу, яка може повністю забезпечити йому найкращі умови для всебічного розвитку всіх його духових і матеріальних сил. Національний принцип побудови світу заперечують ще тільки ті, що прикриваючись утопічними гаслами інтернаціоналізму-космополітизму далі намагаються панувати над іншими народами.

На тлі цих суспільних і політичних процесів, що їх сьогодні переживає весь світ, особливого значення набирає визвольна боротьба українського народу, незламну волю і прагнення якого віддзеркалюють історичні акти із минулого півстоліття.

До найновіших історичних чинів українського народу належить і Акт відновлення Української держави, проголошений 30-го червня 1941 року. Кожний державницький акт має своє історичне підґрунтя. Акт 30 червня це також наслідок певного етапу нашої визвольної боротьби, підтвердження всіх раніших історичних актів, що були виявом волі українського народу.

Як відомо, наші Визвольні змагання в 1917-1921 роках, мета яких була визначена IV-им Універсалом Української Центральної Ради, закінчилися нашою фізичною поразкою і брутальною перемогою ворога. Проте визвольна боротьба українського народу продовжувалася на всіх землях України аж до другої світової війни, коли вона остаточно перейшла в революційно-повстанську.

В 1939 році всі українські землі опинилися під окупацією одного, найжорстокішого нашого ворога — московських большевиків. Усі українські політичні організації, партії та національні установи, що зберігали своє існування ще на західноукраїнських землях, під польською окупацією, перестали існувати. В обличчі нової грізної дійсності, вони самоліквідувалися, а частина їх членів, особливо провідних, виїхала закордон. На рідних землях єдиною залишилася тільки підпільна політично-визвольна Організація Українських Націоналістів, що вже мала за собою важкий, але випробуваний шлях революційної боротьби з окупантами України. Як організація підпільна, вона не тільки продовжувала свою діяльність, а й розгортала її, проникаючи своєю мережею на нові, ще не опановані нею землі України.

Не зважаючи на те, що в 1939-1940 роках у світі хвилево ніби запанував мир, що німецькі нацисти мирно ділилися новими загарбаними теренами і народами з московськими большевиками, було видно, що на політичному обрії світу згущуються темні хмари, які віщували нову світову бурю. І до цих нових світових подій готувалися українські націоналісти-революціонери на рідних землях, щоб за першої нагоди відновити українську державність.

Українська еміграція також слідувала за розвитком політичних подій в Україні та за кордоном, щоб у відповідний час стати разом з українським народом до боротьби за визволення України. В той час на еміграції, зокрема в європейських країнах, було багато українських політичних і військових діячів, які наслідком поразки наших Визвольних змагань у 1918-1920 років опинилися поза межами України. Тепер їх кількість збільшилася діячами українських політичних партій із західноукраїнських земель, яким удалося ще перед приходом большевиків продістатися закордон. Зросла за кордоном і кількість провідних та рядових членів Організації Українських Націоналістів, що безперечно вдержували зв'язки з революційним підпіллям в Україні.

Українські націоналісти за кордоном, спрямовуючи свою діяльність під кутом потреб визвольної боротьби на рідних землях, докладали всіх зусиль, щоб об'єднати українські політичні сили за кордоном на допомогу поневоленій Україні. Започатковані ще на весні 1940 року наради в справі консолідації, завершилися повним успіхом. 14-го червня 1941 року появилася відозва до всіх українців, яку підписало 116 визначних і заслужених українських політичних, військових і громадських діячів з різних середовищ. Відозва ця була немов прологом до Акту 30 червня, бо в ній виразно підкреслено завдання і мету консолідації українських політичних сил.

»Для українського народу — читаємо в ній — і української землі надходить знову велика історична хвилина. Серед небувалої світової бурі валиться на наших очах дотеперішня політична система світу, в якій ми були на самому дні в пугах політичної і соціальної неволі...

Свідомі ваги цієї грядучої, великої хвилини, що її можна б порівняти хіба до цієї в 1918 році, і свідомі нашої відповідальності перед історією, уважаємо нашим національним обов'язком стати негайно разом для спільної важкої праці над остаточним національно-політичним визволенням українського народу... і відновленням Української суверенної, від нікого незалежної Соборної держави».

Слід підкреслити, що діячі, які підписали цю відозву, були фактичними екзильними репрезентантами української державности.

Кілька днів пізніше, 22 червня 1941 року, в Кракові відбулися збори Українського Національного Комітету, що стали завершенням консолідації українських політичних сил. В цьому Комітеті об'єдналися: Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери, політичні партії і діячі з табору Української Народної Республіки, Українське Національно-Демократичне Об'єднання, Союз Гетьманців-Державників і Фронт Національної Єдності під проводом Д. Палієва, отже майже всі (за виїмком мельниківців і групи галицьких радикалів) тодішні політичні середовища і організації. Головою Українського Національного Комітету обрано відомого ще з часів Визвольних змагань українського військового й політичного діяча генерала Всеволода Петрова, а діючим головою — д-ра В. Горбового, першим заступником голови вибрано проф. Віктора Андрієвського, кол. члена Української Центральної Ради.

Український Національний Комітет звернувся до українського народу з закликом, в якому, між іншим, читаємо:

«Українська еміграція — політичний провід народу, вояцтво наших визвольних змагань, націоналістична армія підпілля, повстанці й партизани та чесні українські патріоти опинились поза межами батьківщини, викинені хвилею безприкладного терору. Проте ні на мить не перестало в них битися серце ритмом збірного змагання. І як одноцільним є фронт боротьби на рідних землях, так однастайно мусимо посилити цю боротьбу і ми, що опинились на чужині. Бо знаємо і визнаємо, що єдино у висліді нашої боротьби стане Україна Єдина, Самостійна і Соборна, проголошена історичними універсалами 22 січня і досі окупована ворогами. І так відновиться українська державна традиція, що знайшла своє втілення в 1917-1920 роках, коли Україна існувала і була визнана світом. Наша повсякчасна готовість на труд і на жертву має свідчити про нашу волю творити нарівні з іншими народами нове життя грядучої епохи. І щоб посилити цю боротьбу, щоб дати запевнення нашим борцям і повстанцям на рідних землях, що не розбазаємо нашими внутрішніми спорами й торгами, ані нашими партійними чи особистими амбіціями кривавих надбань, окуплених життям найкращих, стаємо від сьогодні під одним проводом до спільної праці — з усіх частин України, без різниці наших поглядів чи колишніх групових приналежностей і симпатій, без різниці віку, віри, знання, верств чи станів».

Як бачимо, у відозві Українського Національного Комітету до українського народу підкреслено, що головною метою консолідації українських політичних сил є зміцнити визвольну боротьбу на Рідних землях і відновити Українську державу.

Здійснити бажання і волю українських політичних і громадських діячів на еміграції, як і цілого українського народу, в той час могли тільки націоналістичні підпільні кадри, що діяли на Рідних землях і приспівшено готувалися до цієї історичної хвилини. Хоч було ясно, що в загарбницьких плянах Гітлера не було місця для Української самостійної держави, проте не можна було прогайнувати моменту вибуху німецько-більшевицької війни, що давала нагоду задекларувати перед цілим світом волю і прагнення цілого українського народу.

І так прийшов день 30 червня. У звільненому від московських большевиків історичному городі Львові, з ініціативи Організації Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери відбулися Національні Збори, на яких одногосно проголошено Акт відновлення Української держави і утворення Державного управління на чолі з Ярославом Стецьком. До його складу увійшли визначні діячі різних політичних середовищ. Одночасно утворилася Рада Сенйорів, зав'язок українського парламенту, що кілька днів пізніше перейменувала себе на Українську Національну Раду. Почесним головою Української Національної Ради вибрано митрополита Андрія Шептицького, а діючим головою д-ра Костя Левицького — заслуженого українського політично-державного діяча. На своїх зборах 6-го липня 1941 року Українська Національна Рада одногосно ухвалила таку постанову:

»Зібрані радіють актом консолідації української громадськості на еміграції, довершеним у Кракові 22 червня 1941 року, та закликають гаряче всіх українців-патріотів об'єднатися у велику історичну хвилину для розбудови Української самостійної держави, підчиняючись державному прововоді, проголошеному у Львові 30 червня 1941 року«.

Відновлення Української держави поблагословили і найвищі Ієрархи українських Церков.

У своєму пастирському листі митрополит Андрій Шептицький, між іншим, писав:

»З волі Всемогучого і Всемилотивного Бога, в Трійці Єдиного, почалася нова епоха в житті Державної Соборної Самостійної України... Народні Збори, що відбулися вчорашнього дня, ствердили і проголосили цю історичну подію... Карністю, солідарністю, совісним сповненням обов'язків, докажіть, що ви зрілі до державного життя.

Установленій владі віддаємо належний послух. Узнаємо головою Державного правління України пана Ярослава Стецька«.

В архипастирському посланні Владики Полікарпа, Єпископа Луцького, між іншим, читаємо:

»Сповнилась наша відвічна мрія. В городі князя Льва з радіовисильні несеться над нашими горами, нивами, ланами, над нашою так густо

зршеною кров'ю землею радісна вістка: Проголошено Самостійну Українську Державу. Разом з українським народом радіє і наша багато-страдальна церква. Відроджена у вільній українській державі — Українська вільна Православна Церква буде з народом одною нерозривною цілістю...

Любити Бога, любити батьківщину — це найбільша чеснота. Служба батьківщині — найбільший обов'язок.

Нехай Господь милосердний допомагає тобі, народе мій, і тобі, уряде наш, будувати Самостійну Українську Державу, а моя молитва за Вас усіх перед престолом Всевишнього буде за вами».

Всюди на звільнених від московських большевиків землях України, ген аж під Київ, до міста Василькова, в селах і містах відбувалися величаві, сповнені ентузіазмом, національні маніфестації.

«Як лявіна, — пише один з очевидців цих історичних подій (Лев Синишин), — що з малого каменя перемінюється у неповідержливу стихію, так з енергійного почину одиниць прийшло впродовж одного дня до всенародного зриву. Народ будував собі державу...»

Спрагнений волі і державної незалежності, український народ прийняв Акт 30 червня виявом безмежної радості і власними зусиллями будував своє вільне життя. Один з учасників (М. Чарторийський) похідної групи, що з еміграції продістався на Волинь, описує цю історичну подію так:

«Не минуло й півгодини, як до нас прийшов місцевий український священик. Він покvapно вітав нас обидвома руками, а з його глибоких ясных очей спливали сльози радості.

— Україна вільна! — вимовляли його уста, наче молитву полегші й подяки... Щойно радіо проголосило. Я слухав... Вже є український уряд...

І ось ми самі почули в радіо:

«Слухайте, слухайте! Тут говорить радіовисильня ім. Євгена Коновальця.

Повторяємо: Український народе! Твоєю волею, з ініціативи Організації Українських Націоналістів, утворено у Льва-городі Українську Національну Раду, яка проголосила дня 30 червня відновлення Української Самостійної Держави та створила уряд під проводом прем'єра Ярослава Стецька. Осідком уряду є город Льва до часу, коли столиця України, Золотоверхий Київ, буде звільнена від окупантів... Тимчасовий уряд України буде діяти до часу, коли можна буде в столиці України Києві покликати законодавчу владу, яка вирішить про дальшу форму і долю вільної Української держави...»

Нові гітлерівські окупанти України були заскочені проголошенням відновлення Української держави, що відбулося несподівано, проти їх волі. Відомо, що в плянах походу Гітлера на схід Європи не було місця для самостійності поневолених Москвою народів. Україна мала стати тепер колонією Німеччини, її «життєвим простором», призначеним для

німців. Загарбавши і поневоливши цілий ряд народів середньої Європи, гітлерівські окупанти на завойованій українській землі вперше натрапили на рішучий спротив, що був виявом незламної волі українського народу й далі боротися за своє самостійне державне життя.

Німці вимагали від Степана Бандери і Ярослава Стецька, щоб вони негайно відкликали Акт 30 червня, а коли зустріли від них рішучу відмову — заарештували їх і разом з іншими членами Державного управління заслали в концтабори. Жорстоким терором почали здушувати українське національно-державне відродження.

Але ліквідація німцями проголошеної Української держави була одночасно початком підпільної та повстанської боротьби українського народу з німецькими окупантами, що потім розгорнулась у величезний збройний спротив Української Повстанської Армії.

Чим же був Акт 30 червня для українського народу? Це, насамперед, був його черговий історичний плебісцит, історичний іспит його національно-політичної зрілості до незалежного державно-політичного життя. І іспит цей був блискучий: проголошено вже не »автономію« України, не »федерацію«, тим разом, замість з Росією, з Німеччиною, а вільну суверенну Українську державу в найбільш критичному моменті не тільки для України, а й для всіх народів, що падали жертвами, як здавалось, непереможного, німецького нацизму. Оце незламне, безкомпромісове становище України в час жорстокої війни принесло їй славу і честь, а не тавро колаборантів і безвільних рабів. Політика гітлерівської Німеччини була варварська, загарбницько-імперіалістична, і одночасно така безглузда, що допомогла таким же варварам, московським більшовикам, здобути перемогу. Ця жорстока лекція історії другої світової війни виразно показує, чим закінчиться кожна нова спроба кожних нових т. зв. визволителів Сходу Європи, нібито ворогів комунізму, що хочуть повторити гітлерівську політику.

В епосі національно-визвольних революцій Україна вже здобула собі авангардне місце волелюбної неупокореної нації, що в боротьбі з найганебнішою і найжорстокішою в історії світу Московською імперією знову, як колись за татарських часів, стала заборолом християнської культури, волі народів і людини. Розвиток найновіших подій в Україні ще раз підтверджує непереможність духу української нації, а разом із тим є доказом, що Україна живе і бореться. І зближається час, коли ще раз буде проголошене відновлення Української держави черговим історичним актом.

Акт 30 червня 1941 року, як і всі інші акти минулого півстоліття, якими відновлено Українську державу, дає нам надхнення, силу і віру в остаточну перемогу українського народу в боротьбі з московськими окупантами за своє національне і соціальне визволення.

О. Д.

І. ВОВЧУК

В ЮВІЛЕЙНОМУ ГАЛАСІ «ОТЕЧЕСТВЕННОЇ» ПЕРЕМОГИ

I

В московсько-большевицькому царстві проведено масову підготовку до ювілею — 30-річчя перемоги над гітлерівською Німеччиною в другій світовій війні. Всілякі ювілеї в країні «зрілого соціалізму», як звуть ССРСР, дуже поширені. Вони стали важливим засобом внутрішньої політики ЦК КПСС, який на сучасному її закруті намагається здійснити програму злиття всіх земель, історії і національно-культурних неруських націй у єдиному потоці московського єдинодержавства з його мітичним «советським народом». А ювілей перемоги — особливий, він — за твердженням імперської преси — скерований у майбутнє.

У Празі на нарадах підопічних Москві комуністичних і робітничих партій сателітних європейських країн, як говориться у передовиці «Правди» — «в центрі уваги були питання координації ідеологічної діяльності у зв'язку з перемогою над фашизмом». Згідно з плянами ЦК КПСС, ювілей перемоги має перетворитись на свято всіх прогресивних сил, з підкресленням солідарності московського соціалізму з національно-визвольними рухами поза імперським комплексом ССРСР, у якому імперська партія веде невгавячу боротьбу з національно-визвольними силами неруських націй, об'єднаних національними ідеями. В кремлівській стратегії «мирного наступу» на капіталізм, ювілей перемоги використовується для того, щоб замість боротьби націй у минулій війні показати світові подвиги «советського народу». В постанові ЦК КПСС «Про 30-річчя перемоги советського народу у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років», зміст якої подала московська преса на початку лютого ц. р., говориться про перемогу не націй, а мітичного «советського народу», «натхненником і організатором боротьби якого була комуністична партія — керівна, спрямовуюча сила».

Ювілейні урочистості, згідно з постановою ЦК, відбудуться в цілому імперському царстві від 5-го до 9-го травня, а підготовча праця до них ведеться уже понад рік. Ведучи на «штурм» трударів у вирішальному році п'ятирічки, володарі Кремля вимагають у зверненні ЦК до партії

і народу, щоб партійні кадри використовували річницю перемоги, як мобілізацію населення для виконання економічних завдань і, «рівняючись» на героїзм воєнних битв, наповнювали маси соціалістичним ентузіазмом.

Постанова велить і вимагає від партії розгорнути на підприємствах, у колгоспах і радгоспах, в установах і військових частинах політичну роботу для роз'яснення світового значення перемоги, підкреслюючи неспхитну єдність «советського народу» — його «отечественний» патріотизм. Сучасна брежнєвська імперіялістична політика, спрямована на боротьбу з національною ідеєю, намагається відчужити людину від національної гордості, протиставивши їй «всенаціональну гордість», себто намагається убити національний патріотизм і прищепити «отечественний». Батьківщину має заступити «соціалістичне отечество» — «багатонаціональна країна з усіма її кліматами і ландшафтами, з усіма історико-революційними діями від великої Жовтневої революції до провідної її ролі в прогресивному розвитку світу» («Новий Мир», ч. 5, 1974 р.).

В імперії і поза нею докладається усіх зусиль, щоб на героїзмі перемоги утвердити «провідну роль» большевицької політики. В численних виданнях, що виходять величезними тиражами, на різних конференціях настирливо доводиться, що: а) у перемозі над фашизмом доказано життєздатність і незламність першої у світі соціалістичної держави — СРСР, б) в побудові соціалізму створилась нова «історична спільність — советський нарід», в) всевладна партія, передбачаючи можливість військового зудару із силами імперіялізму, готувала країну до оборони і перемоги.

В тих штампах, якими брежнєвський ханат утверджує собі свою повноцінність, нічого нового немає. Готуючи населення до свята перемоги, їх тільки дуже підкреслювали і повторяли усюди те, що давно втратило вартість для зміцнення імперіяльного панування.

У ювілейному галасі та в пропагандивній метушні велику увагу приділено насвітленню передвоєнних подій, що привели до другої світової війни. Вже вийшли три томи «Історії другої світової війни, 1939-1945», яка буде складатися з 12 томів (очолює головну редакційну комісію А. А. Гречко). В першому томі насвітлено зародження війни і боротьбу «прогресивних сил» за збереження миру. В другому томі насвітлюються події напередодні війни, а в третьому — її початок і підготовку до агресії проти СРСР. В Україні буде видано 350 книг тиражем 25 мільйонів примірників. Та, мабуть, найбільш фундаментальним виданням є тритомник, який виходить російською мовою — «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу».

Чи треба більшого доказу, до чого прямує большевицька політика, «розв'язуючи» національне питання у т. зв. СРСР, як оце «фундамен-

тальне видання» тритомника «на отечественном языке», у заголовку якого уточнено становище т. зв. УРСР, як «суверенної колонії»? Насаджуючи «отечественний» патріотизм, імперська влада відчужує українську та інші неруські нації навіть від рідної мови. За час московсько-большевицького володіння із його «прогресивним діянням» українська людина зазнала багато відчужень. Її відчужено від землі, від продуктів праці, від релігії, звичаїв, віри і традицій, а тепер у неї відбирається і почуття національної гордості.

У ювілейному галасі про перемогу над фашизмом посилено насаджуються «отечественний» патріотизм, навітлюючи історичні події за логікою навиворіт, щоб приховати від населення непідготованість імперії і її катастрофічні поразки в першому періоді війни. Академік І. Мінц, рецензуючи три томи «Історії другої світової війни» в статті «Повчальні уроки історії», розхваливши «передбачливість і мужність, стійкість і витримку советської дипломатії», твердить, що завдяки їй розкрито приховані пляни «миротворців Англії і Франції довести до зудару Німеччини з ССРСР, з метою ліквідувати советську владу». Тому-то сучасники і майбутні покоління «завжди високо оцінювали і будуть оцінювати» великі осяги дипломатії за сталінського володіння.

Свої повчання поколінням академік намагається підсилити видумкою з другого тому «Історії другої світової війни», в якій говориться, що: «Комуністична партія і советський уряд, глибоко проаналізувавши всі аспекти міжнародного становища, прийшли до висновку, що для того, щоб перешкодити створенню спільного імперіялістичного протисовєтського фронту і для охорони та зміцнення першої у світі соціалістичної держави — вітчизни міжнародного пролетаріату, доцільно укласти договір про ненапад з Німеччиною» (том 2, стор. 282).

Всі ці вимисли академікові потрібні, щоб виконати «отечественне» замовлення. Подавши їх, він пише: «У світлі наведених у рецензованих томах матеріалів зникають, як туман під яскравим промінням сонця, клеветницькі видумки наших недругів, начебто советська країна не готувалась зустріти війну» («Известия», 21. 3. 1975 р.). Партія, запевняє учений агітатор, передбачала розвій подій у майбутньому і робила все, готуючи країну до зудару. А в зовнішній політиці вона «енергійно проводила курс для створення міцного союзу ССРСР з Англією і Францією, який передбачав би взаємну допомогу проти агресора».

Дійсно, «історія не для їхнього відомства», як влучно зауважив А. Синявський. Все передбачали, перемогу готували, а як почалася війна, то відступили аж до самої Москви на протязі кількох місяців. І коли б не безглузда політика Гітлера супроти поневолених большевизмом націй, що врятувала московську імперію, то й «отечественного» ювілею перемоги не було б.

Як торгувались «визволителі», скріплюючи дружбу кров'ю?

Ювілей, як засіб в імперській політиці большевиків, запроваджено ще за володіння Сталіна. На початку другої світової війни, в якій свою перемогу тепер так гучно відзначають в цілому московському царстві, так само гучно святкували 60-ліття з дня народження Сталіна 21-го грудня 1939 року. Всі славословили його. Були телеграми і від державних діячів світу. Гітлер, у своєму привіті, бажав йому «доброго здоров'я, а також щасливого майбутнього народам дружнього Советського Союзу». Міністер закордонних справ Німеччини фон Ріббентроп у привіті підкреслював, що три місяці перед тим, під час його відвідин у Кремлі, «покладено початок нових відносин між двома великими народами, чим створено підстави для дружби між ними».

Сталін так само дружньо відповів обидвом. Ріббентропові він, дякуючи за поздоровлення, писав: «Дружба народів Німеччини і Советського Союзу, скріплена кров'ю, має всі підстави бути довгою і міцною». Справді, в той час дружба між двома соціалізмами (червоним і брунатним) вже була скріплена кров'ю поляків і Сталін почав скріплювати її ще й кров'ю фінською, на що Гітлер дивився скося.

Після закінчення другої світової війни — про неї в СРСР писали багато. Тепер, у ювілейному році, ЦК КПСС наказав, щоб у царстві «зрілого соціалізму» відзначали з найбільшим галасом перемогу над гітлеризмом. Історики, вчені і наукові установи, змагаючись між собою, наświetлюють якнайширше «отечественну» перемогу і в зливі писанини намагаються приховати правду про дружбу «визволителів» під час «рятування братів українців і білорусів від польських панів». У наświetленні тих подій подається дві причини цієї дружби: перша — бажання «визволити поневолену Західню Україну і Білорусію», друга — «пересунути кордони на захід і там стримати агресію».

Доктор історичних наук Г. Ратиані в статті «Напередодні», рецензуючи перші три томи «Історії другої світової війни, 1939-1945», наświetливши, як партія посилено готувала країну до зудару, твердить: «З'єдинення українських і білоруських народів шляхом звільнення Західньої України і Західньої Білорусії від загрози фашистського рабства в листопаді 1939 року пересунуло кордони Советського Союзу на захід на 250-300 кілометрів» («Правда», 4. 2. 1975 р.). Насвітливши ще й подібне «пересунення» ксрдону з Фінляндією і біля Балтицького моря, після окупації Литви, Латвії і Естонії, учений історик (не по-вченому) твердить, що все це «створювало сприятливіші умови захисту від агресора...» Нова формула ювілейного перелицьовування історії навиворіт за логікою большевицького єдинодержавства виглядає у «Правді» і «Известиях» просто: братів визволяли, кордони пересували, час проволікали, щоб краще підготуватись — а все це створювало кращі умови для захисту від агресії.

В «отечественному» насвітленні промовчується і приховується те, як восени 1939 року большевицький уряд московської імперії (СРСР) уклав військовий союз із гітлерівською Німеччиною, назвавши його «договором про ненапад». У тому договорі не було й мови про «визволення» братів чи про «неутралітет» СРСР, щоб виграти час, його метою був розподіл насамперед Східної Європи, а потім і світу між двома соціалізмами: червоним — большевицьким і брунатним — німецьким. Академік І. Мінц у статті «Повчальні уроки історії» подає цитату з другого тому «Історії другої світової війни», де говориться, що договір про ненапад «був необхідний не тільки для оборони, а й для розколу табору імперіалістичних держав», перелицювавши історію на «отечественний» копил пробує обдурити її. «Советсько-германський договір про ненапад — пише він — дійсно зірвав створення єдиного антисоветського імперіалістичного фронту. Завдяки йому, війну з Німеччиною відкладено на 22 місяці. За ці два роки народи Прибалтики відновили в себе советську владу, з'єдналися із своєю батьківщиною народи Західної України і Західної Білорусії, визволилась з-під влади боярсько-фашистівської Румунії Басарабія, кордони СРСР пересунено на захід» («Известия», 4. 3. 1975 р.).

А що ж було в дійсності?

Наступ червоної армії на територію Польщі почався 17-го вересня 1939 року, після першого приїзду Ріббентропа до Москви 23-го серпня, коли устійнено межі двох соціалізмів на терені Польщі. З другим приїздом, 28-го вересня, складено військовий союз між СРСР і Німеччиною під назвою «Договір про дружбу і кордони», остаточно визначивши розподіл Польщі. В «Правді» за 30 вересня було надруковано цей договір із такою заявою, яка своєю нахабністю має мало подібних в історії.

«Після того, як німецький уряд і уряд СРСР підписаним договором остаточно урегулювали питання, що виникли після розпаду Польської держави, і тим самим створили міцний фундамент для довгого миру в Східній Європі, вони однозгідно висловлюють думку, що ліквідація війни між Німеччиною і Англією з Францією відповідали б інтересам усіх народів. Тому обидва уряди скерують своєї спільні зусилля, а в разі потреби у згоді з іншими дружніми державами, щоб якнайшвидше досягнути цієї мети. Коли ж зусилля обидвох урядів не матимуть успіху, то тим буде встановлено, що Англія і Франція несуть відповідальність за продовження війни. Уряди Німеччини і СРСР будуть консультуватись між собою про необхідні заходи».

Просування червоної армії в Польщі відбувалося майже без спротиву, бо польська армія вже була розгромлена німецькою. Лиш де-не-де були битви, у яких втрати СРСР, як заявив Молотов 31 жовтня на сесії Верховної Ради, становили — 757 вояків убитих і 1862 ранених. Вже 29-го вересня «Правда» і «Известия» надрукували мапу Польщі в до-

воєнних кордонах, але без назви Польща, а тільки внизу, під мапою, зазначено: «Кордони державних інтересів ССРСР і Німеччини на території колишньої Польської держави». А на сесії Верховної Ради 31-го жовтня, про яку згадувалось раніше, Молотов (він тоді був головою уряду і міністром зовнішніх справ), підтвердивши розподіл Польщі між двома «визволителями», назвав її «потворою Версальської умови».

У своїй промові Молотов категорично заявив, що про відновлення Польщі «не може бути й мови», а проголошену війну Англією і Францією проти Німеччини в обороні Польщі назвав безглуздом. Вдавшись у теоретичні міркування, він підкреслював, що дії Гітлера не можна вважати за агресію. Та й саме поняття «агресора» і «агресії» треба, мовляв, переглянути. Війна проти гітлеризму «під ідеологічним прапором» не має «жодного виправдання». «Тому, заявив Молотов, не тільки безглуздо, а й злочинно вести таку війну, як війна за «знищення гітлеризму».

Де ж те «визволення братів» від фашистського рабства, де ж «затримка агресора», про що так багато пишуть брехливі академіки і всілякі інші «сочинителі» в галасі «отечественного» патріотизму?

Розпочавши наступ на Польщу, Гітлер домагався, щоб московський уряд виконував свої зобов'язання, взяті під час переговорів із Ріббентропом 23-го серпня. Молотов обіцяв, що червона армія розпочне наступ, як впаде Варшава. В Москві чекали на закінчення переговорів між ССРСР і Японією про ліквідацію конфлікту. «Визволителі» торгувались кілька днів і в цій торгівлі винайдено формулу про «поневолення братів» та їх захист від «фашистської загрози».

Перемир'я з Японією підписано 15 вересня, а вночі на 17-го вересня червона армія виступила проти Польщі — «визволяти братів» українців і білорусів. Сповідачучи про це гітлерівський уряд Німеччини, Молотов просив Ріббентропа згодитись на заяву московського уряду, в якій він повідомить населення ССРСР про розвал Польщі і заявить, що це змусило уряд ССРСР стати на захист українців і білорусів, яким загрожує фашистівське захоплення. Така заява, доводив Молотов, потрібна для народних мас, щоб операція не виглядала на агресію.

Зрозуміло, в Берліні на таку заяву не погодились і замість неї Ріббентроп запропонував спільну декларацію. У Москві заявили, що декларація зайва і погодились «захист» українців і білорусів «від фашизму» замінити «захистом від польських панів». У промові в радіо 17-го вересня 1939 р. Молотов «вияснив» населенню ССРСР, що червона армія вирушила в Польщу, щоб захистити «братів» Західньої України і Білорусії «від польських панів». І оця цинічна й безглузда формуловка «визволення», винайдена двома «визволителями», залишилась до 22-го червня 1941 р.

А коли почалася війна Німеччини проти ССРСР, бо між «визволителями» виникла незгода через розподіл між ними сфер впливу у світі,

тоді замість «захисту братів» від «польських панів» повернули варіант про «захист від фашизму». Але про це не напишуть у московському царстві більшовицької сваволі, бо бояться, щоб населення імперського комплексу СРСР не довідалося правди про те, як дві тоталітарні системи червоного і брунатного соціалізму, змагаючись за панування над світом, втягнули його у другу світову війну.

Війна закінчилась давно. Розлетівся соціалізм-фашизм гітлерівської Німеччини, але миру в світі не досягнуто, бо друга тоталітарна система «зрілого соціалізму» роздухує воєнні пожежі, де тільки може. Американський письменник Джон Толанд в книзі «Останні 100 днів», відтворюючи на підставі документів і свідчень учасників картини з кінця війни, подає цікавий епізод, який вказує на напрямок повоєнних «діянь» московсько-більшовицького клану в Кремлі. На весні 1945 року, перед останнім наступом на Берлін, у штабі маршала Жукова член Державного Комітету Оборони, Булганін, повчаючи штабних командирів перед наступом, говорив їм: «Берлінська операція — не остання операція нашої армії. Війна не закінчена! Ми перемогли Гітлера, але не ввесь фашизм. Фашизм поширився на цілий світ, особливо заражена ним Америка. Ми потребували другого фронту, однак капіталісти відмовлялись відкрити його і через це ми втратили мільйони наших братів. Америка тепер наш головний ворог. Ми руйнуємо базу фашизму, але нам ще треба зруйнувати базу капіталізму — Америку».

Не завадило б архітектам американської політики, перевіряючи її після першої фази «миротворення», що закінчилася катастрофічними наслідками у Південному В'єтнамі, взяти до уваги промову згаданого члена Державного Комітету Оборони наприкінці другої світової війни. У галасі «отчественної» перемоги часто чується і переспів за її мотивом.

Брунатний соціалізм упав у зовнішньому ударі, а імперській тиранії московсько-більшовицького соціалізму готують загибель національно-політичні сили поневолених ним націй, об'єднаних національною ідеєю. Як впаде приречена на загибель імперія СРСР, закінчиться і війна з проволокою в нинішньому світі.

26. 4. 1975 р.

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

VIII КОНФЕРЕНЦІЯ СВІТОВОЇ АНТИКОМУНІСТИЧНОЇ ЛІГИ (ВАКЛ)

В днях 23-25 квітня ц. р. в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) відбулася VIII Конференція Світової Антикомуністичної Ліги (ВАКЛ). В цій світовій Конференції брали участь 400 делегатів з 64-ох країн світу з 5-ох континентів та з 20-ох міжнародних організацій.

Серед міжнародних організацій, нарівні з іншими, була делегація Антибольшевицького Бльоку Народів (АБН) з його головою Ярославом Стецьком. До делегації АБН, разом з українцями, входили білоруси, хорвати, естонці, угорці, румуни і болгари.

В удекорованій прапорами і емблемою ВАКЛ залі готелю «Інтерконтинентал», на головній стіні, виднів трьома мовами (португальською, англійською і еспанською) великий напис — клич Конференції: *«Заспокоювання — ні! Свобода — так!»*

VIII Конференція ВАКЛ почалася у середу, 23-го квітня, о год. 9,15 рано, бразилійським гимном, що його відіграла військова оркестра. Відкрив Конференцію губернатор естадо Ріо-де-Жанейро — Фарія Ліма. З визначних офіційних урядових гостей у президії Конференції були також кол. віцепрезидент Бразилії Августо Радемакер і посадник міста Ріо-де-Жанейро Маркос Тамойо.

Першу доповідь прочитав американець д-р В. Джад у заступстві американця Ф. Шляфлі (і ним опрацьовану), уступаючого президента ВАКЛ, який не прибув на Конференцію. Шляфлі став президентом ВАКЛ у квітні 1974 року під час VII Конференції у Вашингтоні. Джад — почесний президент Американської Ради за Світову Свободу. Предметом доповіді була сьогоднішня політична ситуація в світі, постійний наступ московського комунізму й імперіялізму, почавши з 1917-го року в Україні, критика теперішньої американської політики і пропозиції, як протиставитися большевицькому наступові та здобути над ним перемогу.

Далі промовляли бразилієць д-р Карльо Барбієрі Фільйо (теперішній президент ВАКЛ) і почесний президент ВАКЛ д-р Ку Ченг-канг. Головну промову на тему гасла Конференції виголосив кол. міністер справедливости Бразилії Альфредо Бузайд.

Загальне звітлення про працю ВАКЛ склав його генеральний секретар кореєць проф. Ву Джей Сеунг. О год. 2-й по полудні почали працю конференційні комісії: політична, економічна, культури і виховання, зформовані після цього звітлення. Того ж самого дня, о год. 5-й, розпочали свої звітлення представники континентів: Європи,

Африки, Латинської Америки. За район Середнього Сходу звітував турецький сенатор А. Таветоґлю.

Другий день пленарних нарад VIII Конференції ВАКЛ розпочав промовою Ніканор Флейтас, президент Юнії Робітників у Парагваї. Після його промови відбулася поїздка автобусами до пам'ятника поляглих у другій світовій війні, де у стіп звичайного дерев'яного вояцького хреста, вбудованого в монументальний пам'ятник, складено вінок. Грала військова оркестра, вічну пам'ять відсунув сурмач, жодних промов не було.

По обіді продовжувалася пленарна сесія. Промовляв італієць о. Фльоріді, який вчить тепер у Бостоні, а студіюючи в Римі навчився також трохи української мови, ознайомився з українською справою і прихильно ставиться до України. Далі були звідомлення: про Канаду звітував П. Велш, який інформував загально і про діяльність ЛВУ, АБН-у, про велику й голосну, в тому і голодову, акцію в обороні Валентина Мороза та інших українських політв'язнів у ССРСР.

У пополудневій сесії звідомлення-доповідь про боротьбу поневолених Москвою народів (АБН) дав англійською мовою Ярослав Стецько.

Відзначено грамотами і медалями 7-ох заслужених діячів на проти-комуністичному фронті. Конференційні комісії продовжували свою працю. Українські делегати брали активну участь у комісії політичних справ, де запропонували і провели всі свої резолюції в справі України і української визвольної боротьби, та в комісії, що працювала над кінцевим комунікатом до пізньої ночі і ще рано наступного дня.

Третій, останній день пленарних нарад розпочав промовою представник федерального уряду Івагір де Фрейтас Гарсія. Після нього звідомлення за Азійський континент склав делегат Тайляндру, а на закінчення звідомлень із континентів — звіт з VI-ої Конференції Молоді ВАЯКЛ — дав делегат Панами. Разом з ним було 8 звідомлень з континентів, в тому окремо за Середній Схід і згадане вже звідомлення-доповідь АБН. Крім цього було ще кілька коротких інформацій з таких держав: Південного В'єтнаму, Австралії, Індії, Ірану, Західної Німеччини і Швеції.

Після обіду зреферовано і схвалено резолюції. Політичні резолюції реферував голова політичної комісії П. Мартін із Великої Британії. Схвалено також одноголосно кінцевий комунікат. Схвалено прийняття екзекутивного нових членів ВАКЛ, деякі зміни статуту, з яких важливим є збільшення кількості членів екзекутиви (дотепер їх було 13), прийнято до відома уступлення з членства ВАКЛ Американської Ради за Світову Свободу, а на її місце ввійшла інша американська організація, у якій головну роль відіграє сенатор Джессі Гелмс. Запрошений до слова, він виголосив промову, в якій наголосив роль і дію у вільному світі, зокрема в ССРСР, націоналізму та піддав розтрощуючій критиці теперішню політику США.

Промовляли ще новий президент ВАКЛ д-р Карльо Барбієрі, почесний президент д-р Ку Ченг-канг і федеральний міністер справедливості Бразилії Армандо Фальков.

Військова оркестра відіграла бразилійський марш, VIII Конференція Світової Антикомуністичної Ліги (ВАКЛ) — закінчилася.

Президентом ВАКЛ став д-р К. Барбієрі, до екзекутиви ввійшов також Ярослав Стецько.

Під час прощальної вечери, улаштованої д-ром К. Барбієрі, продемонстровано бразилійський багатий, темпераментний фолкльор.

VIII-му Конференцію ВАКЛ попередила VI-та Конференція Молоді (ВАЯКЛ), що відбулася в тому самому мальовничому Ріо-де-Жанейро і в тому самому готелі 21-23 квітня. У президії цієї Конференції була і виголосила доповідь п-і Слава Стецько. Головою ВАЯКЛ став Педро Гомес, до екзекутиви ввійшов і українець — Роман Зварич із США.

Українська делегація на Конференціях ВАКЛ і ВАЯКЛ була в такому складі: Ярослав Стецько — голова, д-р Р. Малащук (СУВФ і ЛВУ), п-і Слава Стецько, інж. П. Борушенко, Михайло Байлак, п-і Марія Байлак, о. В. Ханейко, о. М. Пенцак, мгр О. Шиманський, інж. С. Розпутько, проф. Д. Зайцев (всі, почавши від інж. Борушенка, з Бразилії), інж. В. Косюк і д-р Я. Тавризський (з Аргентини), д-р В. Душник (УККА) та Р. Зварич, Христя Шашкевич і Євгенія Кузьмович (із США).

Всі наші делегати проробили велику роботу під час обидвох конференцій, на комісіях, в кулоарах, в розмовах з багатьма делегатами, що прибули з усього світу, розповсюджували нашу інформативну літературу і т. д., — інтенсивно працювали для справ, що стосуються до України і української визвольної боротьби.

У висліді — не лише найширша, світового засягу, інформація про Україну, а також ряд схвалених тим найбільшим світовим протикомуністичним форумом резолюцій та спільного кінцевого комунікату, в яких порушено українську справу. Важливіші з них — це резолюції в обороні українських політичних і релігійних в'язнів, в справі Валентина Мороза і Юрія Шухевича, про допущення до ОН національно-визвольних організацій поневолених російським колоніялізмом народів, в справі свободи, національної незалежності і деколонізації (резолюція запропонована італійською делегацією Європейської Ради Свободи), в обороні національної свободи і людських прав, проти російського колоніялізму і комунізму та інші.

В. Мороза і Ю. Шухевича Конференції ВАКЛ і ВАЯКЛ визнали символами і прикладами для молоді всього світу.

Широку щоденну інформацію про ті світові антикомуністичні конференції подавали вся бразилійська преса, радіо і телевізія. Дуже прихильно до Конференцій поставилася Бразилія — твердий антикомуністичний

тичний бастион у Південній Америці, і бразилійські офіційні державні чинники.

VIII-ма Конференція ВАКЛ і VI-та Конференція ВАЯКЛ — черговий світовий успіх і розголос для України і української визвольної справи, так дуже потрібні українському народові і нашим борцям за свободу, самобутність і державну незалежність.

Наступні Конференції ВАКЛ і ВАЯКЛ відбудуться 1976 року в Кореї.

ІЗ РЕЗОЛЮЦІЙ ВАКЛ І ВАЯКЛ

VIII КОНФЕРЕНЦІЯ ВАКЛ ЗА ПРАВО УЧАСТИ В ОН НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПОНЕВОЛЕНИХ РОСІЙСЬКИМ КОЛОНІАЛІЗМОМ НАРОДІВ

Тому, що Хартія ООН, Резолюція ООН про деколонізацію світу та Універсальна декларація прав людини визначають для всіх народів світу *право на національну незалежність*, шляхом розвалу імперій, та *рівні права* для всіх людей, не зважаючи на їх расу, релігію і багатства,

тому, що Генеральна Асамблея ООН вже створила такий юридичний прецеденс, прийнявши Палестинську Визвольну Організацію,

тому, що в березні ц. р. Конференція держав у Відні схвалила конвенцію про правне становище місій і тимчасово визначених делегацій від визвольних організацій до міжнародних організацій і їх країн-господарів, уточнивши дипломатичні привілеї представників визвольних організацій у міжнародних організаціях,

тому, що російська комуністична колоніальна імперія ще далі член ООН, не зважаючи на те, що зламала основні принципи ООН, її Хартії, Резолюції про деколонізацію та Універсальної декларації прав людини,

тому, що російська колоніальна імперія систематично поневолює, визискує як свої колонії та винищує гено- і лінгвіцидом поневолені нації і уярмлених людей, борців за незалежність націй і права людини, та найбільш варварськими методами — фізичними, хемічними, психіатричними — тортує політичних і релігійних в'язнів у тюрмах і концтаборах, —

VIII Конференція ВАКЛ, засудивши якнайгостріше російську колоніальну комуністичну імперію та її систему поневолювання націй і людей, звертається до Генеральної Асамблеї ООН, зокрема до її некомуністичних і антикомуністичних членів, до урядів і парламентів вільних держав світу з апелем:

Прийняти національно-визвольні революційні організації поневолених в СССР російським комуністичним неоколоніалізмом народів до ООН на такому самому юридичному статусі, як Палестинську Визвольну Організацію. А саме: Організацію Українських Націоналістів-револю-

ціонерів, очолену Ярославом Стецьком (т. зв. Бандера-Мувемент), від України та аналогічні визвольні організації Білорусії, Литви, Латвії, Естонії, Туркестану, Грузії, Вірменії, Азербайджану, Північного Кавказу і всіх інших поневолених в СРСР народів, визнавши за ними право на їх національну незалежність згідно з Хартією ООН і Резолюцією ООН про деколонізацію світу.

ПОСТАНОВА НА ЗАХИСТ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ І РЕЛІГІЙНИХ В'ЯЗНІВ

Тому, що в Україні та в інших поневолених російським імперіялізмом і комунізмом країнах в СРСР та його сателітах за минулі роки посилено терор, національне і релігійне переслідування, русифікацію і соціальний визиск, арештування і засилання в концтабори суворого режиму борців за незалежність націй і права людини, а також культурних і релігійно-церковних діячів,

тому, що політика пристосування і кооперації з російською колоніальною імперією, СРСР, та комуністичними тираніями взагалі спричиняється до посилення етно- і лінгвіциду в російській комуністичній імперії, —

VIII Конференція ВАКЛ звертається із закликом до урядів і парламентів вільних націй світу, до вільних профспілок, економічних, індустріальних та аграрних організацій, до політичних, культурних, інтелектуальних, молодіжних, комбатантських, гуманітарних і жіночих організацій та установ вільного світу із закликом:

Розгорнути всебічні найрізномірніші акції, включно з припиненням економічних і всіх інших взаємин з СРСР і його сателітами, та добитися звільнення з тюрем, концтаборів, психіатричних закладів-тюрем борців за права нації і людини, культурних діячів України та інших поневолених народів, що засуджені на 15 або й 25 і 30 років ув'язнення за їхнє прагнення досягнути свободи творчості. Між ними — найвизначніший культурний діяч Валентин Мороз, поет Зіновій Красівський, літературний критик Іван Світличний, поети Ірина та Ігор Калинці, поет Василь Стус, мистець Ірина Сенік, письменник і перекладач Шекспіра Святослав Караванський, письменниця Надія Світлична, біохемік Ніна Строката-Караванська, Юрій Шухевич, засуджений на 30 років ув'язнення за відмову відректися свого батька і засудити його ідеї вільної України, письменник Михайло Осадчий, студент Іван Гель, історіософ Євген Сверстюк, письменник-журналіст Вячеслав Чорновіл, юрист Лев Лук'яненко, юрист Іван Кандиба, священник Василь Романюк, Євген Пришляк, В. Леонюк, Я. Гасюк, І. Ільчук, Б. Христинич, О. Більський, математик Леонід Плющ, мистець Стефанія Шабатура та тисячі інших, що незаконно засуджені на багатолітнє ув'язнення за оборону свободи релігії і культурної творчості, за спротив русифікації

і за оборону прав української нації на її незалежність та прав української людини на її вільну творчість.

ПОСТАНОВА КОНФЕРЕНЦІЙ ВАКЛ І ВАЯКЛ У СПРАВІ ВАЛЕНТИНА МОРОЗА І ЮРІЯ ШУХЕВИЧА

Тому, що молодий український історик Валентин Мороз, не зважаючи на найважчі тортури КГБ та п'ятимісячний голодовий страйк у найсуворішій Владимирській тюрмі, достойно, з гідністю Людини-патріота і віруючого християнина, захищає права своєї батьківщини-України на її незалежність, захищає віру Христову, людські права і українську культуру, сперту на християнстві, — засуджений поновно російським безбожницьким судом на 14 років ув'язнення за те, що написав три історичні християнсько-патріотичні есеї і розкривав жорстокі методи терору НКВД-КГБ,

тому, що Валентин Мороз своєю героїчно-мученицькою поставою, сповненою самопосвятою і самовідреченням, любов'ю до свого народу, героїчним гуманізмом і незламною вірою в Бога — захищає Божі, національні та людські ідеали цілого світу від сил визиску, гноблення, воюючого безбожництва, від знищення, зла і руїни;

Тому, що Юрій Шухевич, великий син великого батька — лідера української національно-визвольної боротьби і головного командира Української Повстанської Армії (УПА) ген. Романа Шухевича-Чупринки, що впав у бою з російськими військами НКВД двадцять п'ять років тому на полі слави за волю і незалежність України та Христову віру — засуджений на 30 років ув'язнення й карається в большевицьких тюрмах і концтаборах тільки за те, що, як вірний син, відмовився відректися свого батька і засудити його ідеї, відкинувши звільнення та обіцяні йому життєві вигоди за ціну зради свого батька, —

VIII Конференція ВАКЛ і VI Конференція Світової Ліги Антикомуністичної Молоді оголошують *Валентина Мороза і Юрія Шухевича символами благородної, героїчної, патріотичної, віруючої в Бога молоді світу*, ставлять їх за *приклад до наслідування та закликають молодь усіх народів світу масовими демонстраціями та іншими акціями добитися їх звільнення з ув'язнення.*

ПОСТАНОВА VIII КОНФЕРЕНЦІЇ ВАКЛ У СПРАВІ КОНТАКТІВ ІЗ СОВЕТСЬКИМИ ПРОФСПІЛКАМИ ТА ЇХ БОСОМ А. ШЕЛЕСПІНИМ, УБИВЦЕЮ, КОЛИШНІМ ШЕФОМ КГБ

Тому, що советські професійні спілки контрольовані державою і комуністичною монопартією та повністю від них узалежнені,

тому, що советські профспілки не захищають інтересів робітників, а тільки інтереси комуністичного державного капіталізму й неоколонія-

лізму та є знаряддями комуністичного державного і партійного апарату для визиску робітників,

тому, що советські профспілки служать одночасно знаряддям для поневолення окупованих російськими комуністичними неоколоніалістами цілих народів в ССРСР, як ось України, Литви, Грузії, Туркестану, Білорусії, Естонії, Латвії, Вірменії, Азербайджану та інших націй,

тому, що советські профспілки є також міжнародним інструментом російських комуністичних імперіялістів і неоколоніалістів для пенетрування і опановування вільних профспілок вільного світу,

тому, що советські профспілки, що їх очолює кол. шеф КГБ А. Шелепін, служать як інструмент соціально-політичної диверсії серед вільних націй світу,

тому, що А. Шелепін, як кол. шеф КГБ, згідно з постановою Найвищого Суду вільної Німеччини з жовтня 1962 року є кримінальним злочинцем і вбивцею, бо був організатором і наказодавцем двох убивств — лідера української визвольної боротьби Степана Бандери і українського науковця Лева Ребета, які боролися за самостійну національну Україну, —

VIII Конференція ВАКЛ постановляє підтримати становище американських профспілок, зокрема їх президента Джорджа Міні, який засуджує будь-які контакти із советськими профспілками та закликає профспілки європейських країн припинити всяку співпрацю чи контакти з тоталітарними советськими профспілками, які є тільки засобом для експлуатації робітництва.

Звертається із закликом до німецьких, британських, швейцарських та інших вільних профспілок вільних країн повністю зірвати взаємини із советськими профспілками — визискувачами робітництва.

До урядів вільних країн апелює відмовляти в'їздову візу А. Шелепіну, кримінальному злочинцеві, убивці, що засуджений Найвищим німецьким судом за два вбивства, бо інакше це буде глум над правосуддям і справедливістю.

Апелює до прокурорів і суддів вільних країн світу заарештувати кримінального злочинця А. Шелепіна, засудженого за два вбивства.

Громадян вільних націй світу закликає унеможливити масовими демонстраціями перебування у вільному світі кримінальному злочинцеві А. Шелепіну, кол. шефові КГБ, шефові советських профспілок, який має на своєму сумлінні тисячі вбивств та інших злочинів, у тому й плянування вбити президента Р. Ніксона.

ДО ДжЕРЕЛ КУЛЬТУРИ ТА ІСТОРІЇ

Д-р Михайло КУШНІР

ЗАГРОЗА МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ КУЛЬТУРНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЯСПОРИ

Духова проблема в українському світі глибша ніж у деяких інших народів, зокрема тих, що вже мають за собою героїчні епохи духу, в яких знайшли себе, самовизначилися і вільно розвиваються. А Україна, хоч і має за собою багате культурне минуле, стоїть ще перед своїм золотим віком і бореться не тільки за своє державно-політичне, а й за духово-культурне визволення і самовизначення. І якщо не відродиться духово, буде — як недавно під час визвольної боротьби 1917-1920 років — духовою колонією, а за духовим поневоленням завжди приходить і економічне та політичне. Тому духове відродження і самовизначення в українському світі така сама політична проблема, як і закріплення своєї держави.

Український нарід не може тепер, в умовах поневолення, вільно розвивати своєї культури і вільно нею користуватися. Він не має і відповідних умов зберігати вже здобуті в минулому культурні цінності, щоб існувала природна тяглість культурного розвитку. Самостійна думка і вільна творчість українського народу можуть розвиватися сьогодні тільки поза межами влади і впливів нашого ворога — Москви. Але й за кордоном вони обмежені тим, що таланти народжуються та існують, переважно, в основній масі народу в Україні. Тому-то еміграція не має всіх потрібних умов нормально продовжувати культурну творчість цілого народу. Не зважаючи на це, завданням культурно-творчих сил українців на еміграції є зберігати природну й органічну лінію розвитку української культури, щоб на базі збереження її вартостей плекати і розвивати духовий клімат для національного світогляду, що ідейно намагає український нарід у боротьбі за самостійність і державність.

Взявши до уваги особливі суспільні функції культури, усе зорганізоване українське суспільство в діаспорі повинно моральною і матеріальною опікою допомогти кадрам української вільної науки, літератури й мистецтва не тільки розвинути фронт боротьби з московським наступом на духове існування українського народу, його культурну самобутність, його історичну минувшину, з її літературою і мистецтвом, а й бути основним чинником у збереженні національного обличчя української людини в діаспорі, щоб врятувати її від загублення і дегенерації.

Творчість ученого й мистця спирається не лише на свободі творчості, а й на відповідальності за її роль та за позитивний вплив на поглиблення моральних засад національної спільноти, на відповідальності за організацію її національного почуття, за розвиток національної думки, що скріплює духові сили народу, його культуру. Досліджуючи науку й мистецтво з національного становища, мусимо шукати в них те, що становить їх власне обличчя, що дає можливість збагнути правду та ідеали нашого народу. Мистецтво, яке не може знайти такого вияву, що був би матеріалом особистих і одночасно збірних переживань — шукає шляхів до самотньої людини або до маси. В першому випадку воно такий приватний досвід, що втрачає можливість репрезентувати суспільство і стає парнаською капличкою, а в другому випадку — звертається до суспільства таким способом, що не доходить до глибини особистих мотивів і стає пропагандою або агітацією. В обидвох випадках втрачає велич, що може бути правдиво визнана і пережита в національному середовищі, в якому проблема одиниці і збірноти розв'язана у вигляді творчого життя.

Отже, перед українським суспільством у діаспорі стоїть велике й важливе завдання — посилити культурну працю в широкому значенні цього слова, збільшити її обсяг і піднести її рівень. Бо тільки у сприятливому кліматі українських культурних вартостей може розвинутиися і вартісна українська людина, свідомо свого призначення і своїх обов'язків супроти рідної нації. Бо тільки в сприятливому кліматі українських культурних вартостей може початися і продовжуватися (хоч би в найменшому розмірі) процес духово-культурного самовизначення.

Не легко здійснити це завдання в діаспорі, особливо тому, що воно, силою обставин, мусить реалізуватися на тлі чужої культурної дійсності, яка може бути поважною загрозою, що нівелює наші змагання. Тому в тій ситуації стає невідкличною вимога основно пізнати та вивчити її, щоб зробити правильні запобіжні висновки.

Мавши на увазі саме це, хочу в цій статті накреслити одну з головних небезпек для українського культурно-творчого процесу в діаспорі. Маю на увазі американську культурну дійсність — масову культуру.

*

Приблизно, вже сто років, як західня культура стала подвійною: вона охоплює однакову традиційну культуру — назвім її «вищою культурою», збережену в підручниках, як і «масову культуру» для гуртового збуту «на ринку». Ремісники масової культури вже давно розгортають свою діяльність, користуючись і давніми формами мистецтва, і новими засобами як радіо, фільм, камікси, детективні оповідання, наукові фікції, телевізія.

Деколи її називають «популярною культурою», але, на мою думку, масова культура докладніший термін, бо її відрізняє те, що вона тільки артикул масового споживання, як гума для жування. А втім, витвір вищої культури також буває популярним, хоч це трапляється все рідше.

Історичні причини розвитку масової культури після 1800 року відомі. Політична демократія і загальна освіта усунули монополі давньої, вищої класи в ділянці культурних потреб щойно пробуджених мас, а поступ техніки вможливив дешеву продукцію книжок, журналів, образів, музичних інструментів і т. д. Новочасна техніка створила і такі нові засоби, як фільм і телевізю, особливо добре пристосовані до масової продукції і масового збуту.

Отже, це явище властиве новочасній епосі і радикально різниться від того, що досі вважали за мистецтво і культуру. Це правда, що масова культура постала — а деякою мірою і далі є — як паразитний, пістрякуватий наріст на вищій культурі. Клемент Грінберг каже, що «необхідною умовою існування «кічу» (німецький термін, що окреслює масову культуру) є доступ до вищої, повністю зрілої культурної традиції, відкриття якої, досягнення і самознання «кіч» потрапить використати для своєї мети». Тут, однак, зв'язок між масовою і вищою культурою не такий як між листям і галуззю, а радше такий, як між гусеницею і листям. «Кіч» підкопує вищу культуру, подібно, як непередбачливі поселенці, які видобувають із землі багатства, нищать її почву і нічого не дають узаміну. Одночасно «кіч», розвиваючись, починає черпати із свого минулого і деколи його еволюція така своєрідна, що видається начебто він не мав нічого спільного з вищою культурою.

Правда й те, що масова культура деякою мірою є продовженням давнього народного мистецтва, що до промислової революції було культурою простолюддя, але й тут більш помітні різниці ніж подібності. Народне мистецтво виростало стихійно знизу, було спонтанним, льокальним виявом естетики народних мас, які формували його для своїх потреб, часто не звертаючи уваги на вищу культуру. А масову культуру накидають згори, її фабрикують техніки, найняті бізнесменами. Її відбирачі — пасивні споживачі, їх участь у масовій культурі обмежується вибором — купити чи не купити. Володарі «кічу», коротко сказавши, експлуатують культурні потреби мас, щоб дістати зиск, або, як це діється в комуністичних країнах, щоб вдержати владу комуністичної партії. (Це не те саме, заспокоювати духові потреби, як це чинила Шевченкова поезія, і експлуатувати культуру, як це робить Голлівуд). Народне мистецтво було творчістю народних мас, приватним городом, відділеним муром від великого формального парку вищої культури панів. Натомість масова культура розвалила цей мур і дає масам звульгаризовану, викривлену форму вищої культури, ставши таким чином знаряддям політичної домінації. Особливо це виразно видно в московському большевизмі та в його особливій масовій культурі.

Загально говоритьсся, що США — країна масової культури, але не кожний думає так само про ССРСР. Неуцтво Заходу в справах Росії (т. зв. ССРСР) підбадьорило одного з комуністичних ватажків до згїрдливої завваги, що — мовляв — американський наїрд не мусить боятисся «миролюбної советської держави», бо вона не має найменшого наміру

позбавляти американців їхньої «Coca-Cola» і каміксів. Проте тут маємо очевидний факт, що СРСР — країна масової культури значно більше ніж США. Але московсько-большевицька масова культура своєю формою є повною протилежністю до американської — вона служить радше пропаганді та педагогії ніж розвазі. Все ж «советська культура» має основні прикмети культури масової, які відрізняють її від народної чи вищої культури: її продукцією для масового споживання займаються техніки з-поміж панівної (партійної) класи, тому вона не може бути творчим виявом ні індивідуального мистця, ні народних мас. Московсько-большевицька масова культура, в тому випадку подібно як американська, радше експлуатує, ніж заспокоює культурні потреби народних мас, хоч мета в неї більш політична ніж торговельна. Її якість ще нижча від американської. Коли, напр., будинок Найвищого суду в США величавий, але без смаку, то запланована нова «палата Советів» позбавлена взагалі будь-якого глузду — це велетенський весільний торт, складений із колумен, на вершку якого статуя Леніна, висока на вісімдесят стіп. Московсько-советські фільми настільки нудні й примітивніші від американських, що їх уникають навіть американські комуністи. Хто не читав «наукових» советських видань, присвячених мистецтву й філософії, тому важко повірити, що вони на такому безграмотному рівні.

Поділ на народне мистецтво і вищу культуру досить точною межею відповідав побутовим потребам народних мас і аристократії. Вихід народних мас на політичну арену знищив цей поділ, замість народного мистецтва і вищої культури прийшла масова культура. Наслідки фатальні. Бо коли народне мистецтво мало своєрідну вартість, то масова культура в найкращому випадку є звulгаризованою відбиткою вищої культури. А вища культура, яка раніше могла легковажити народні маси і здобувати тільки аристократичні кола, тепер мусить або конкурувати з масовою культурою, або злитися з нею в одне.

Ця проблема особливо актуальна в США, і не тільки тому, що тут поширюється масова культура. Якби в США існувала ясно окреслена культурна еліта, то маси мали б свою масову культуру, а еліта — свою вищу культуру. Але тут межа між «кічком» і вищою культурою затерта. Можна сказати, що значна (статистично взявши) частина населення стоїть перед вибором — іти дивитися на кінофільм чи на концерт, читати Джойса чи детективну повість, оглядати мистецтво давніх майстрів чи дивитися на телевізію, а від вибору залежить стиль і рівень культурного життя. Добре мистецтво змагається з «кічком», величні ідеї змагаються з торговельними формулами, а перевага на боці масової культури. Здається, що закон Гресгема однаково діє, як у торгівлі так і в культурі. Фальшива монета випихає з ринку добру, бо вона більш зрозуміла і дає більшу приємність. Саме це запевняє «кічові» великий ринок, а одночасно втримує його на низькому рівні. Успіх, що його має, наприклад, «Reader's Digest» — ілюструє цей закон. Згаданий журнал досягнув

фантастичний наклад — біля п'ятнадцяти мільйонів, у тому значна частина закордонного випуску, отже «кіч» подобається не тільки американцям. Тут маємо зразок, як обнижується і так невисокий рівень американських журналів та часописів. Обговорюючи на двох сторінках тему, яку часописи обговорюють на шістьох, «Digest» стає тричі почитнішим і тричі мілкішим. Як каже Клемент Грінберг — така мистецька прикмета «кічу», «він перетравлює мистецтво для глядача, заощаджуючи йому зусиль, та скорочує йому шлях, що веде до мистецьких переживань, обминаючи все те, що мусить бути для нього важким у правдивому мистецтві». Реакція глядача на даний твір уже заздалегідь передбачена в самому творі, отже глядач не мусить робити своїх власних зусиль. Таким чином Еді Гест та «Індійська любовна лірика» більш «поетичні» ніж твори Т. С. Еліота і Шекспіра; а американська університетська готика (хоч би «Harkness Quadrangle» в Сйлі), більш «малювнича» ніж готика Шартр.

Коли до тієї легкості консумпції додамо легкість, з якою продукується «кіч» (завдяки його стандартному характерові), не важко зрозуміти, чому він так поширюється та загрожує вищій культурі своєю всюдиприсутністю, своєю брутальною, переможною кількістю. Вищі верстви суспільства, які раніше використовували його для наживи на невибагливому смаку мас і як засіб для їх опанування, довели до того, що інструмент, яким вони легковажно покористувались, загрожує їх власній культурі. Таку саму іронію можемо спостерігати і в новочасній політиці, де меч найчастіше стає обосічним, наприклад, німецький нацизм, що постав як знаряддя великої буржуазії і військових юнкрів, вкінці сам покористувався ними, як своїм знаряддям.

Подібно як капіталізм XIX сторіччя — масова культура динамічна, революційна сила, що руйнує межі між верствами суспільства, традиції та затирає культурні відрубності. Вона розбовтує все разом, витворюючи те, що можна назвати гомогенною (однорідною) культурою (від назви іншого американського досягнення — процесу гомогенізації, який рівночасно розмішує дробини сметани в молоці, замість дозволити їм пливати окремо наверх). Масова культура дуже-дуже демократична, вона все перемелює у своєму млині й випускає «гладенький», перетертий продукт.

Прикладом типового гомогенізованого журналу з великим тиражем може служити «Life», що нещодавно перестав виходити. Його зміст був повністю гомогенізований, подібно як дистрибуція. В цьому самому числі ми могли знайти поважний виклад атомової теорії і розвідку про любовне життя фільмової зірки і т. д.

Більш-менш з 1930-го року вища культура пробувала захищати себе від залу масової культури двоюким способом: плеканням академізму, себто конкуренцією шляхом імітації, та плеканням авангардизму, себто відступом з конкуренції.

Академізм — «кіч» для еліти, підроблена вища культура, виглядом правдива, а суттю продукт, витворений так само, як дешеві культурні вироби для вжитку мас. У даний час уміють відрізнати вартість культури тільки авангардисти. Одно чи два покоління пізніше характер культури авангардистів стає видним для всіх і тоді спокійно її відсувається у забуття, подібно, як її щирі двоюрідну сестру. Прикладом можуть послужити такі малярі, як Адольф Бугеро і Роза Бонер, такі критики, як Едмунд Кляренс Стедман і Едмунд Госс, такі композитори, як Едвард Ельгар, такі поети, як Стівенс Філіпс, врешті, такі письменники, як Альфонс Доде, Арнольд Бенет, Джеймс Бренч Кебел і Самерсет Моам.

Значення руху авангардизму (розуміємо тут таких поетів, як Рембо, повістярів, як Джойс, малярів, як Пікассо) ґрунтується на тому, що він просто відступив із конкурування. Відкинувши академізм — посередню масову культуру, він розпочав намагався відгородити якийсь терен, на якому міг би ще діяти поважний мистець. Творив нові поділи в культурі, взявши за підставу радше інтелектуальну, ніж суспільну еліту. Такі зусилля принесли несподівано добрі овочі: саме їм завдячуємо майже все, що живе в мистецтві на протязі минулих 50 років. Насправді, вища культура наших часів майже ідентична з авангардизмом, що народився тоді (1890-1930), коли виступали проти міщанських вартостей, як в культурній, так і в політичній ділянках. У США культурного спротиву не було перед першою світовою війною, тому авангардизм розцвів щойно у двадцятих роках. Дві течії, вичерпавши свою реальну силу, сполучилися у тридцятих роках, щоб наприкінці декади всякнутися в пісок пустині, на якій живемо сьогодні. Виникнення гітлеризму, московсько-большевицькі намагання брутальною силою створити «нове суспільство» — багато спричинилися до того, що вільна творчість замерла, а замість неї прийшло «мистецтво на замовлення». Хронічний стан гарячої чи холодної війни, в якому світ опинився ще з 1939 року, також не сприяє ні бунтові, ні експериментові в мистецтві чи політиці.

В цьому новому періоді конкуренти, як це часто буває у світі бізнесу, сполучають свої підприємства. Масова культура одягає шати двох відмін — давньої вищої культури, академічної і авангардизму, що його все більше розводняють масові елементи. Поволі витворюється ні зима, ні гаряча «м'якенька» культура («middlebrew»), яка похлює все у своїй липкій мазі. Модернізм Бавгавзу почав просочуватися (очевидно, в зіпсутій і викривленій формі) до американських меблів, кафетерій, кінотеатрів, урядових будівель, «драгсторів», поїздів і т. д. Американські журнали покvapно й мілко викладають психоаналізу, психоаналітик замінив ексцентричного мільйонера (як «деус екс махіна») в багатьох фільмах. Т. С. Еліот пише «Cocktail Party» і п'єса стає «шлягером» Бродвею (хоч вона з деякого погляду знаменита, але безсумнівно гірша, ніж п'єса «Вбивство в соборі», що в тридцятих роках мусіла бути субсидійована, щоб взагалі вийти на сцену).

Типовий американський творець «жічу» сьогодні (щонайменше в традиційних родах) взагалі явище, яке важко окреслити. Нема сьогодні в Америці і впливових критиків, хоч би таких, як Вільям Ляен Філіпс. Замість них, такі безбарвні «критики», як Кліфтон Фейдмен чи Генрі Сайдл Кенбі. Недолугі віршики якогось Еді Геста замінено більш вишуканими, але також банальними ритмами з «John Brown's Body» Бенета. Маляр Мексфілд Періш залишив своє місце Роквелові Кентові, Артур Брісбан — Волтерові Ліпманові, а Теда Баро — Інґріді Бергман. Маємо в США навіть щось таке, що його можна назвати авангардною помпезністю (чи пак підроблюваним авангардом), як ось у будівлях Раймонда Гуда чи в віршах Арчібальда Мек-Ліша. У красному письменстві існує і академічний авангардизм, отже «малі», як і великі, місячники розпоряджають своїми виробниками.

Все це не підносить рівня масової культури, як може видаватися на перший погляд, а є, радше, корупцією вищої культури. Немає нічого вульгарнішого, як «жіч» на такому рівні. Порівняймо, наприклад, повісті Конан-Дойля про Шерльока Голмза, речеві й безпретенсійні, з удаваною «глибиною» Дороти Сеерс, яка, не відрізняючись нічим від багатьох інших авторів детективних повістей, насправді безнадійна повістярка, що марнує свій матеріал і позує в літературі. Або порівняймо Голлівуд з Бродвеем. У двадцятих роках Голлівуд продукував фільми для мас «hinterland-у», а театр грав для еліти Нью-Йорку. Театр був вищою культурою, головню академічного типу (Theatre Guild), але з іскрою авангардного вогню (рух малих чи експериментальних театрів). Фільми були масовою культурою, найчастіше поганою, але із зародком авангарду (Гріфіт, Строгайм) та народного мистецтва (Чаплін та інші комічні актори). З появою звукового фільму, Бродвей і Голлівуд «наблизилися». Театри ставлять п'єси головню для того, щоб продати їх фільмовим продуцентам, які самі часто безпосередньо фінансують багато п'єс. Це «об'єднання» так стандартизувало театр, що навіть давня Театральна гільдія видається у порівнянні з ним чимсь живим, а з «експериментального» театру не лишилося ні сліду. А що скористали з цього фільми? Вони більш вишукані, гра акторів тонша, декорації ліпшого смаку, але стандартні — вони вже не такі жажливі як колись, а одночасно не такі добрі як колись. Дають більше розваги і менше мистецтва. Фільм у двадцятих роках деколи мав в собі чар безпретенсійного народного мистецтва або інтенсивність уяви, авангардну прикмету. Театр, кіно, мистецтво тепер перетворено на фабрику.

Наприклад, фабрика продукує «оперу про мило» для радіо. Або такий факт, що у Голлівуді композиторові, який пише музику до фільму, не вільно робити оркестрації своїх творів, подібно, як режисер не робить монтажу. Кожний багатотиражний журнал «продукує» свої оповідання і статті так само, як продукуються частини авт у Дітройті. «Тайм» і «Ньюзвік» довели свою «спеціалізацію» до верхка: їхні автори навіть не підписують своїх праць, до речі, вони і не їхні, бо збиранням матерія-

лу займається цілий штаб дослідників і кореспондентів, а друкована праця є часто наслідком редакторських креслень і додатків. Новеля «Нью Йоркера» — точно окреслений рід: гладка, мінорна, ніби недбала, є в ній трохи із драми та сантименту. Такий тип новелі редактори виплекали на протязі років з допомогою зручної селекції, подібно, як огорожник вирощує новий рід рожі. І справді, їм це вдалося, аж надмірно: одержують тепер стоси бездушних імітацій і вже почали просити письменників, щоб придержувались «формули», але не аж так...

Такі працівники мистецтва мають із їхньою умовою працею стільки спільного, як у робітника є із працею його рук. Наслідки — якісно нікчемні, а кількісно імпонуючі. Наприклад, єдині гарні фільми Голлівуду з тих часів, коли промислова елефантіаза («слонова хвороба») ще не звела була режисера до ролі одного з багатьох техніків, які мають більш-менш такий самий засяг влади. Два найбільші американські режисери, Гріфіт і Строгайм, були мистцями, не спеціалістами. Самі робили все, особисто доглядали, чи в порядку сценарій, актори, оператор, а головню монтаж. А єдність найістотніше в мистецтві. Не можна досягнути єдності, перепускаючи твір через руки кільканадцятьох спеціалістів, навіть компетентних. Щоправда, є і досконалі збірні твори, але їх творці належали до однієї традиції, яка надавала єдність їхній праці. Такої традиції сьогодні в Америці немає, отже мистецтво — в протилежність до «кічу» — може творитися тільки тоді, коли його стимулює і контролює один мозок. У фільмі тільки режисер, навіть чисто теоретично, може мати таку владу. І так було у фільмовому виробництві з-перед 1930 р. в США, в Німеччині. Гріфіт і Строгайм перетривали до того часу, коли промисел зріс у таку силу, що міг ставити опір їх сильним індивідуальностям. Виріб товарів, продукція яких коштовна, як виявилося, не міг залишитися в руках мистців.

Гомогенізуючі наслідки «кічу» затирають також межу віку. Цікаво, скільки дорослих читає комікси? Знаємо, що книжки з коміксами — улюблена лектура вояків і моряків. У США щомісячно продається біля сорок мільйонів таких книжок, біля сімдесяти мільйонів людей (більшість із них, мабуть, дорослі, бо стільки дітей нема) читають щоденно сторінку коміксів у часописах. Знаємо теж, що фільми-вестерни і такі телевізійні програми, як «Superman», «Captain Marvel», «Wonder Woman» — популярні не тільки серед дітей, а й між старшими. Одночасно, діти користуються телевізійними програмами та кінофільмами для дорослих.

Таке «злиття» дитячої і дорослої публіки (глядачів) означає:

1) інфантильну (дитячу) регресію у дорослих, які не можуть порадити собі з напруженням та складністю новочасного життя, ховаються у «кіч», а це ще більше впливає на них і замикає в інфантилізмі; 2) «надмір подразнень у дітей, які дозрівають зарано».

Замало присвячується уваги зв'язкові, що існує між масовою культурою та історичною еволюцією американського суспільства. У праці

»Radio Research« (1942-43) Ліо Левенталь порівнює біографічні статті в тижневиках »Collier's« і »The Saturday Evening Post« за 1901-1941 роки. Він ствердив, що впродовж сорок літ кількість статей про бізнесменів, фахівців і політичних провідників зменшилася, натомість кількість статей про людей, які »постачають« розваг у 1901 році були головно поважні мистці, оперні співаки, різьбарі, піяністи, натомість у 1944 р. — це виключно фільмові зірки, бейсболісти і т. п. Навіть »поважні« герої 1941 року, бізнесмени й політики — це пришепелуваті й чудаци, а не справжні великі провідники і політики, як це було в 1901 році. Левенталь героїв »Saturday Evening Post« 1901 року називає »божищами продукції«, а сьогоденніх — »божищами консумпції«.

Він підкреслює, що сучасний »герой« із »The Saturday Evening Post« має успіх не завдяки своїм особистим прикметам, а тому, що йому »пощастило«. Ціла конкурентійна боротьба представлена як лотерія, у якій кількох — не більше обдарованих талантом і не більше енергійних як інші — виграли, бо витягнули щасливі жеребки. Для масового читача це потіха (таке щастя може й мені трапитися!), а одночасно він втрачає бажання прикладати власних зусиль, втрачає амбіцію (немає жодних правил, отже, що допоможуть зусилля?). Замітне те, як ця еволюція збігається із господарським розвитком країни. Левенталь стверджує, що »божища продукції« зберігали свою перевагу тільки до кінця двадцятих років. Зворотним пунктом стала економічна криза 1929 року, коли виникла проблема, як збувати товари, а не як їх продукувати. Побачивши це, пересічна людина звернулася до »божищ консумпції«, або, точніше, їх запропонували їй продуценти масової культури і вона прийняла. Американська людина з маси, віддзеркалена в тих »божищах консумпції«, не стала центром, який випромінює енергію і діяльність, від праці й продуктивності якого може залежати людський поступ. Замість тих, що »змагались«, маємо тих, що »беруть«. Видається, вони прихильники фантасмагорії суспільної безпеки у світовому обсягу, а таке наставлення подібне до вимоги, щоб їм давали все, що потрібне до розмножування і розваги.

Роля науки в масовій культурі теж змінилася з раціональної і сповненої пошани до визначеної мети на пасивну, випадкову, а навіть катастрофічну. Звернімо увагу, напр., на еволюцію повісті, початків якої можна шукати в спогадах Відока, майстра-детектива з епохи Наполеона. Е. А. По, особливо захоплений науковою методою, написав перші досконалі детективні повісті. Конан-Дойль створив героя Шерльока Голмза, який користується науковою дедукцією. Такі повісті могли знайти відгук, а навіть зрозуміння, тільки в читачів, спроможних думати науковими категоріями: збирати дані, висунути гіпотезу, перевіряти її, чи послужить вона для схоплення вбивці. Самий же замисел мистецького жанру, виповненого проблемами, що їх треба розв'язати інтелектуальними засобами, міг виникнути тільки в добу науки. Правда детектив-

на повість, у питомому їй «клясичному» стилі, ще далі приманює авторів, проте і її вже почали усувати на другий плян «дикі», сенсаційного характеру твори. В Америці започаткував цей жанр Дешіл Геммет, а тепер він скріпився «творами» Мікі Спільейна, що досягнули 13-мільйонний наклад. Сензаціоналісти вживають те, що для клясиків було стрижнем твору (викриття злочинця), тільки як ширму, потрібну для детальних описів сцен, сповнених проливом крові, брутальністю, сексуальною розгнузданістю і алкоголізмом. Здержливого, холодного, меткого, субтельного Голмза замінено брутальною, грубуватою людиною чину, досягнення якої вимірюється не бездоганною майстерністю, а видержливістю на алкоголь, на «спокусу» жінок та на удари в щоку.

Колись Джордж Орвел із приводу появи однієї «сенсаційної» детективної повісти («No Orchids for Miss Blandish») вказував, як бруталізація одного жанру віддзеркалює загальне обниження етики, в порівнянні з 19-им сторіччям. Важко уявити собі, що написав би він, якби твори Мікі Спільейна були появились ще за його життя.

*

Консерватисти, як ось Ортега-і-Гассет і Т. С. Еліот, кажуть, що коли «бунт мас» довів до жахиття тоталізму, то єдиний вихід — відбудувати давні клясові мури і знову підчинити маси аристократичній контролі. Все, що популярне, для них синонім вульгарности й дешевизни. А з другого боку, марксистські радикали і ліберали вважають, що маси в засаді здорові, але падають жертвою культурної експлуатації володарями «кічу», в чому видно немов ідею «шляхетного дикуна» в стилі Руссо. Якби дати масам добрий корм, замість «кічу», то піднявся б і рівень масової культури! Обидві згадані діагнози, на мою думку, помилкові, бо виходить, що масова культура (на думку консерватистів) є чи могла б бути (на думку лібералів) виявом творчости народу, як фолкльор, а насправді вона призначена для мас, а це велика різниця.

Існують теоретичні причини, чому масова культура не є і ніколи не буде позитивна. Культуру можуть творити тільки людські істоти і тільки для людських істот. Коли ж люди зорганізовані (або, точніше, дезорганізовані) як маси, вони втрачають свою людську своєрідність і вартість. Бо маси в історичному аспекті є тим самим, що юрба в просторі: великою кількістю людей, нездібних виявити себе як людські одиниці, ані як національна спільнота, а без духового підґрунтя не можна створити правдивої культури. Масу-юрбу еднає хвилює якесь видовище або спільне зацікавлення якоюсь справою, але людина в ній завжди залишається «самотнім атомом» і саме з таких «мільйонних самотніх атомів» складається «самотня юрба». Натомість народ — це спільнота, себто єдність одиниць, пов'язаних спільними інтересами, працею, традицією, спільними ідеалами і прагненнями, як ось родина, кожний член якої має своє місце і призначення як одиниця, а одночасно є співучасником цілого духового й культурного життя родини-народу.

Поведінка і мета одиниці — перша умова людського правдивого життя, у протилежність до екзистенції маси-юрби. Одиниця, як складова частина суспільства, зберігає всі творчі прикмети свого індивідуалізму і своєї спільноти, а в масі-юрбі вона їх втрачає. Великі культурно-творчі рухи саме й були такими спільнотами. Натомість масове суспільство, подібне до юрби, є зрівняним »колективом«, без спільного духового пов'язання, коли мова про людські й національні цінності, культурні традиції і моральні засади. Мораль і культура юрби знижується до найбрутальніших і найпримітивніших якостей її членів.

Ось така колективна потворність »маси« і »публіки« служить за людську норму науковим і мистецьким спеціалістам американської масової культури. Вони zdeградували людську спільноту, трактуючи її, як предмет, як об'єкт експериментів, а одночасно підлабузнюються масі-юрбі, щоб пристосуватись до її смаку та ідей, уважаючи їх за »критерій дійсності«. Коли, наприклад, ознайомитися із »досліджуванням опінії«, що її проводять »виробничі соціологи«, то виникає враження, що людей трактують як отару, перевіряють засобами умовних рефлексів і чекають, котрий із них яке враження викличе. Одночасно для таких »виробничих соціологів« статистика стає орієнтиром, з допомогою якого вони нібито відкривають таємницю людського життя, відгадують прагнення та ідеї маси-юрби. Подібно як володарі »кічу«, вони зовсім не звертають уваги на якість і призначення життя людини, тому приймають кожний ідіотизм, якщо він є »опінією« маси.

А плебс бере свій діалектичний реванш: цілковита байдужість до його людської якості означає покірне плазування перед його статистичною кількістю, тому фільмовий магнат цинічно »дає публіці те, що вона хоче«, себто встановлює, що вона хоче сміття, заливаючись потом із страху, коли касові прибутки зменшуються хоч би на 10 відсотків.

Пропозиція консерватистів рятувати культуру приверненням давнього клясового поділу має міцніші історичні підстави, ніж марксистські сподівання створити нову демократичну, безкласову культуру, бо за винятком одного випадку Атен Перікла, всі великі культури минулого були культурами еліти. Проте, з політичного погляду, пропозиція консерватистів не актуальна у світі, підчиненому домінації двох великих країн, США і СССР, що все більше упромисловлюються й умасовлюються. Єдиною практичною протидією може бути тільки відродження культурної еліти, створеної авангардизмом. Щоправда, авангардизм у США тепер завмирає, частинно з внутрішніх причин, а частинно тому, що придушений масовою культурою. Очевидно, такий процес ще не завершений і, мабуть, ніколи не завершиться, хіба в США запанує комунізм. Серед повені масової культури ще залишилися острівці правдивої культури, як маяки, що притягають до себе культурну еліту.

Як показав Фалкнер, письменник може навіть покористуватися Голлівудом, замість того, щоб Голлівуд послуговувався ним, якщо він рішуче

прямує до своєї мети. Все ж гомогенізація вищої і масової культури зайшла вже далеко і постійно поглиблюється. Натомість, бракує поважніших даних, щоб чекати недалекого відродження авангардизму, себто успішного спротиву масовій культурі. Особливо це стосується до США, де нівеляція класових поділів, культурної традиції та легкість, з якою продукується і продається «кіч», приносять протилежні наслідки. Тому американська інтелігенція малочисленна, слаба й розбита. Одною із таких дивних прикмет американської культурної сцени є величезна кількість людей, заангажованих в умовій праці, і мала кількість інтелектуалістів, якщо перших окреслимо як фахівців, думка яких не виходить поза їх «ділянки», а других — як людей, для яких культура є об'єктом їхнього зацікавлення. Крім цього, американські інтелектуалісти не об'єднані, в них нема почуття творчої спільноти.

*

Масова культура, в комерційному вигляді, перед другою світовою війною опановувала своїм впливом також середньо-східню Європу, зокрема міста, де її форпостом було кіно. По другій світовій війні в середині Європи поставлено бар'єр і західна масова культура не могла проникати на схід. Але одночасно й за тим бар'єром відбувається індустріалізація, для якої масова культура, хоч і з дещо іншим змістом, також стала функцією.

Московсько-большевицький «соцреалізм» це деякою мірою наслідкування американських хмарочосів і взагалі мрій, щоб дігнати й перегнати Америку. Це постачання масам «кічу», але централізовано, підпорядкованого партії, безпосередньо корисного для московських володарів. Коріння цього псевдомистецтва ще в російському 19-му сторіччі, як також у забороні вільної творчості в культурі, як і в малярстві кічарів-реалістів та в музичній «чайківщині». Усіх письменників і мистців запрягли до соцреалістичної продукції, а непокірних зліквідували. Безупинна критика «недоліків» у мистецтві, письменстві та взагалі в культурній творчості, говорить про те, чого прагнуть московські володарі. Вони хочуть масової «соцреалістичної» культури, нівеляції традиційних культур усіх поневолених ними народів, «злиття» націй в одному «російському морі».

Тільки тоді, коли будемо повністю свідомі, яку загрозу становлять для нас, як нації, масова «соцреалістична» культура в поневоленій Україні, і т. зв. «кіч» у вільному світі, зрозуміємо значення та необхідність нашого культурного відродження і самовизначення.

Степан ЧОРНИЙ

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ

І. СТАРОДАВНІЙ УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР

Український театр — одна з найважливіших ділянок української культури, що найменше досліджена науково. Донедавна дослідники твердили, що театр і драматургія — це ділянки історії культури чи етнографії, і з тієї точки зору їх і досліджували.

Головним предметом дослідів став в основному драматичний твір, себто сценічний матеріал, не звертаючи уваги в досліді на актора, як своєрідного творця мистецько-театрального вияву та сценічних засобів, і — врешті — й на самого глядача-сприймача. І тому слушно підкреслює Григор Лужницький у своїй праці «Історія українського театру», що:

«Рівночасно з цим, предметом досліді (тільки драматичний твір) не могли стати всі ці сценічно-театральні вартості, які разом із цінностями гри актора, обстановок, виведенням на сцені маскою чи світлом творять те суцільне, що його зовемо театром»¹.

Григор Лужницький вважає, що запізнення розвитку театрознавчих студій було спричинене історією літератури й етнографії. Основна помилка дослідників-науковців була в тому, що вони розглядали драматичний твір, як мовно-літературний пам'ятник, а не як сценічний матеріал².

Також історія етнографії сповільнила розвиток театрознавства. Досліджуючи народні обряди, етнографія аналізувала їх з погляду антропологічного, соціологічного чи з аспекту первісно-культурного³. А саме народні обряди є тим пребагатішим джерелом театру!

Помилковий підхід до історії літератури й до історії етнографії від'ємно відбився на досліді слов'янського театрознавства взагалі, а зокрема на початках історії українського театру. Сьогоднішні досліді слов'янської драматургії і театру виявили основну правду, а саме, що так як:

«З міту створилася грецька драма, як з літератури й товариського культу французька, як з саги й історії англійська і німецька, так південно-слов'янська національна драма постала з балаяди»⁴.

1) Лужницький Григор: «Історія українського театру», Нью-Йорк, 1961, стор. 3.

2) Див. дискусія В. Резанова з В. Перетцом у «Записках історично-філологічного Відділу УАН», Київ, кн. XV, 1927, стор. 227-230.

3) Кримський А.: «Розвідки, статті та замітки», I-XXVI, Київ, 1928, стор. 14-20.

4) Див. Чижевський Дмитро: «Нариси з історії філософії на Україні», Прага, 1931, та «Філософія на Україні», Прага, 1926.

Найновіші досліді ствердили, що «слов'янська драма — своєрідний тип драми, що відзначається ліризмом, оснований на елементах народної поезії, і така драма стане колись зразком нової драми»⁵.

Сьогоднішні театрознавці вигрібають із темряви померклих століть саме ті характеристичні елементи праукраїнського театру, бо:

»Він їх мав і має у собі ще з померклих, забутих віків. Ці театральні елементи нерозлучно зв'язані як з одного боку з природою, серед якої жили наші предки, так з другого боку з прикметами української вдачі, духовости й світогляду»⁶.

Характеристичними рисами українського народного світогляду, як підкреслює Д. Чижевський, є емоційність і сентименталізм, чутливість і ліризм⁷. Такі прикмети виявляються головню в естетиці українського народного життя, у його обрядовості. Одною з характеристичних сторінок емоціональності і є український гумор — цей глибокий вияв артизму української вдачі. Із згаданими рисами йдуть упарі далші: неспокій і рухливість, більш психічні ніж зовнішні риси і в основі своїй зв'язані з певним артизмом натури, із прагненням до переходу в усе нові й нові форми. Чарівна природа України, а в першу чергу розлогий безкрай степ — відіграли основну роль в історичному розвитку вище згаданих рис українського національного характеру⁸.

Коли приглянутись рисам українського національного характеру, то неодмінно побачимо, що емоційність, чутливість, гумор, естетизм, чи, навіть, психічна рухливість — це ті, власне, елементи, на які складається духова сторінка як автора, так і актора-виконавця та сприймача-глядача. Отже, праджерела історії українського театру треба шукати тільки у правдньому, народному, танково-музичному мистецькому вияві, для якого сценою була прекрасна українська природа, бо на лоні цієї природи відбувалася танкова поетично-музична дія.

Почуття безмежно-могутнього, безмежно-величнього, що його викликають море, ліс і гори знаходимо й у степу. Степ поєднує в собі безмежну широчінь і розмах краєвиду з буйним розквітом життя природи, в'яже із собою естетичне, а разом із ним і релігійне почуття. Отже, в основному український степ був сценою первісних народних ігрищ та обрядових ритуалів наших предків.

Визначний український учений, історик Михайло Грушевський рішуче відкинув традиційну схему періодизації у трактуванні всієї народної творчости в українській літературі, як це слушно підкреслив д-р М. Гнатишак у своїй праці «Історія української літератури», в якій він пише:

5) Mladenow St., Wakarelski Chr., Kodow Chr.: "Realne podstawy łączności słowian", "Ruch Słowiański", Lwów, 1929, No. 6, str. 250; Dr. Wollman, Fr.: "Bulharska drama", 1928.

6) Лужницький Григор: «Історія українського театру», стор. 4.

7) Чижевський Д.: «Нариси з історії філософії на Україні», Прага, 1931, стор. 14-20.

8) Є й інші думки, пор. Феденко П.: «Вплив історії на український народний характер», Прага, 1942; Мірчук І. проф.: «Світогляд українського народу», Прага, 1942; Крупницький В.: «До світогляду українського народу», Берлін, 1943.

»Він рішуче й безкомпромісово поставив найстарші твори усної поезії на самий початок розвитку українського словесного мистецтва, а також дальші періоди письменницького розвитку переплів дослідями про різні роди усної словесности, всюди там, де письменницькі й усні словесні твори своєю генезою часово сходилися. Це нове упорядкування матеріялу показалося єдино-доцільним, не лише з уваги на свою хронологічну послідовність, а також тому, що в зовсім новому світлі поставило нам перед очі справу взаємин між усною і писаною поезією, та важливі сюжетні й стилістичні зв'язки чи аналогії»⁹.

Михайло Грушевський вважав найстарші твори усної народної творчости початком розвитку українського словесного мистецтва. Він відчинив ворота для наукового дослідження історії українського театру. Обговорюючи на сторінках своєї монументальної «Історії української літератури» основні елементи театру — *ритм, танок і щойно згодом драматичну дію*, М. Грушевський заклав основи під історію українського театру¹⁰.

Західноєвропейські дослідники історії театру віддавна намагались відокремити й усамотійнити театрознавство як окрему дисципліну¹¹.

Тоді, коли західноєвропейські вчені намагались точно визначити елементи театру, щоб таким чином започаткувати історію театрознавства як окремої науки, серед українських науковців (як і серед дослідників інших слов'янських народів) ще донедавна існувала неясність поглядів на «драматичність» і «сценічність», відчувався брак поділу між драматичним твором і його інтерпретацією театром. Всі українські літературознавці стверджували існування «зародків драматичних (в розумінні театральних) елементів в українських людських обрядах», одначе, крім М. Грушевського, ніхто з них (О. Огоновський, О. Барвінський, А. Шамрай, В. Коряк, М. Зеров, С. Єфремов, М. Возняк, І. Франко, включно з визначним істориком українського театру Д. Антоновичем) цих зародків не старався прослідити¹².

Між іншим, І. Франко у своїй «Історії українського театру» писав:

»Коли загальним виразом «драма» обіймемо певну історію не тільки висказану словом, але також висловлену дійством, то мусимо признати, що народ наш (як майже всякий другий) від непам'ятних часів мав у своїх обрядах і звичаях багаті зародки драми«.

9) Гнатишак М., д-р: «Історія української літератури», том I, Прага, 1941, стор. 22.

10) Грушевський М.: «Історія української літератури», т. I, Київ—Львів, 1923, стор. 29-39, 43, 77.

11) Див. Kutscher, A.: "Die Elemente des Theaters, Grundriss der Theaterwissenschaft", I. Teil, Düsseldorf, 1932; Gregor, J.: "Weltgeschichte des Theaters", а також Лужницький Г.: «Праукраїнський театр», Записки НТШ, т. 165, Нью-Йорк—Париж, стор. 60-73.

12) Див. Возняк М.: «Нескінчена друком праця І. Франка з історії українського театру», Річник Укр. Театрального Музею, I, ВУАН, Київ, 1930, стор. 41-75; також Антонович Д.: «Триста років українського театру», Прага, 1925.

Щойно у 20-их роках нашого сторіччя видно значніший рух уперед у ділянці дослідів театрознавства. До таких театрознавчих дослідників треба в першу чергу зарахувати відомого вченого театрознавця Петра Руліна, який у своїх наукових працях, рецензіях і статтях намагався з'ясувати завдання історії та історика театру.

Старше покоління українських літературознавців (М. Возняк, Д. Антонович та інші) за вихідну точку українського театру й української драми взяли «Шкільний театр» (1619 р.), а до того часу вони вважали, що:

«... в українській традиційній літературі, в українських народних обрядах, піснях до танцю, віруваннях тощо, були своєрідні зародки української драми. В дохристиянських часах у багатих народних обрядах усе приймало драматичну форму, скрізь поставав поділ роль... діялог... солісти... хор... жвава акція... Наше весілля подібне до старовинних класичних містерій або трагедій Софокла з їх хором, строфами й антистрофами»¹³.

Отже, ні театральні костюми, що «закінчували драматичний характер», ні поділ роль, ні діялог, ні солісти, ні хор, ні, врешті, «жвава акція» — на думку старших літературознавців до історії театру (до 1619 року) не належать?! Звичайно, сьогодні мусимо відкинути цей застарілий, неправильний погляд наших старших науковців відносно початків українського театру, який, на нашу думку, мав своє повне і скристалізоване обличчя ще в передхристиянську добу, і джерелом українського народного театру були багаті українські народні обряди, а не «Шкільна драма».

Цікаво підкреслити, що в Західній Європі театрознавці, з метою з'ясування праелементів театру, пішли за вказівками М. Грушевського. І так, згадуваний уже А. Кучер у 30-их роках 20-го сторіччя в основу дослідів театру й драми поклав *танок*, як основний елемент.

«Танок є праклітиною театру, він є найпростішою і найстаршою формою театру. Танок є праклітиною міму (пантоміми) й драми. Танцюрист є батьком мимів і батьком актора. Ні акторства, ні драми не винайшов ніхто, це взагалі було безпотрібне, бо в культурному своєму рості й акторство, й драма сягає прадавніх початків».

«Щоб пізнати праелементи театру не починаймо ні від режисера, ні від актора, ні від письменника, ні від сцени. Це все пізніші наверствування. Найпримітивнішою, найстаршою рушійною силою форми театру є *міміка*, як мистецький вияв тіла. Ні теоретично, ні практично ніякого театру й ніякої драми не можна собі уявити без міміки. Потім іде малювання тіла (характеризація), маска, костюм. Всі ці квіти, гірлянди, пера, мушлі, шкури — це ніщо інше, як неодмінний і постійний театральний реквізит, щоб приховати свою індивідуальність, а представити чужу»¹⁴.

13) Возняк М.: «Початки української комедії», друге незмінене видання. Накладом української книгарні «Говерля», Нью-Йорк, 1955, стор. 6-7.

14) Пор. Gregor, J.: «Das Bühnenkostüm in historischer, ästhetischer und psychologischer Analyse», Zürich—Wien, 1925; Balghe, R.: «Die Maske des Schauspielers», Leipzig, 1942.

Отже, праклітиною театру, його праелементом є танок. Найстаршою, первісною формою театру і драми є міміка. До цього треба додати ще маску й костюм.

Ритмічно симетричний гармонійний характер, який спостерігаємо з найдавніших часів людської творчості, лежить у самих її основних законах. Ритм просторовий і ритм часовий (ритм у просторі і ритм у русі) пронизує цю творчість. Він проявляється в естетичних її прикметах матеріальних продуктів (початки пластичного мистецтва), є і в процесі творчості, в ритмі творчої праці, творчої діяльності, у виладуванні фізичної і психічної енергії¹⁵.

Остаточно переходить у такі форми мистецтва, як ритм фізичного руху (танок, пантоміма, драматична гра), як ритм голосу й інструментального звуку (спів, музика) і, врешті, з розвитком артикульованої мови — ритм слова, себто словесне мистецтво (мистецтво слова).

Підсумовуючи вище сказане та підтримуючи думки Григора Лужницького, можна сміло сказати, що:

1. Коріння українського театру й української драми сягають глибин віків нашої праісторії, себто декілька тисячоліть до християнської ери.

2. Коріння-початки українського театру й драми ні в якому разі не можуть бути розглядані як »зародки«, а тільки як самостійний театр, який на даному етапі культурного розвитку наших прапредків відповідав їх потребам та задовільняв їхні духово-естетичні вимоги.

3. Основні елементи українського театру з-передхристиянської доби збереглися до найновіших часів у нашому етнографічно-побутовому театрі, тому треба відкинути погляд майже всіх попередніх дослідників (до Грушевського), що, мовляв, український театр і українська драма розвинулися під впливом західноєвропейського театру.

4. Найновіші археологічні розкопи й досліді відкрили ніде інде, а саме в Україні два багатющі вогнища прадавньої культури в місцевостях Трипілья і Мізині (Трипільська й Мізинська культура), які своєю давністю сягають до 10,000 років перед християнською ерою, а також з уваги на те, що Україна є не тільки прабатьківщиною слов'ян, а є (як на це недвозначно вказують деякі вчені світової слави) і колиською індоєвропейської спільноти¹⁶.

Отже, взявши до уваги все це, а зокрема факт, що Україна — скарбниця найбагатшого фолкльору, то ніде інде, а саме в Україні треба шукати джерела праслов'янського театру¹⁷.

5. Батьком українського театру та матір'ю української драми є українські народні обряди.

15) Лужницький Григор: »Історія українського театру«, Нью-Йорк, 1961, стор. 7.

16) Bibby, G.: »Four Thousand Years Ago«, New York, Barnes and Noble Inc., 1963; Woolley, Sir Leonard: »History of Mankind: Cultural and Scientific Development«, vol. I, part II, UNESCO Monitor Book, 1965, (1963@), pp. 78-79.

17) Див. Килимник Степан, проф.: »Український рік у народних звичаях в історичному освітленні«, том V, Вінніпег—Торонто, 1963, стор. 24.

6. Треба погодитись із висновками багатьох дослідників, зокрема з М. Грушевським, І. Франком, М. Возняком та С. Килимником, що Церква на протязі всього середньовіччя гальмувала розвиток українського народного театру, на що вказують такі першоджерела, як «Життя святих», вчасності «Житіє Феодосія Печерського» та твори Івана Вишенського¹⁸.

7. Не погоджуємося з твердженням Григора Лужницького, який, відкидаючи висновки попередніх дослідників про гальмування Церквою розвитку народного театру, пише, що:

«... в рамках обряду української Церкви створився своєрідний літургійний театр, літургійна дія, оригінальний прояв не театру в церкві — як це було у латинському світі — а церкви в театрі»¹⁹.

Все те, що відбувалося «в рамках обряду Української церкви» — живцем перенесене з Візантії, разом із прийняттям християнства, і нічого спільного не має з українським народним театром, ані теж не є витвором української духовності. Тут можна хіба говорити про своєрідний новий тип церковного театру, перенесеного з Греції в Україну.

ОСНОВНІ ПЕРІОДИ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ

Деякі літературознавці вважали драму за окрему ділянку літератури, а навіть т. зв. «Шкільну драму» звали «другостепенною формацією драматичного письменства»²⁰.

Першу спробу періодизації історії українського театру зробив Д. Антонович у своїй праці «Триста років українського театру» (роки 1619-1819, -1881, -1917-1919 — це основні дати його періодизації).

На жаль, ще й досі докладної, повної періодизації історії українського театру немає тому, що дослідники більше досліджували драму з літературного аспекту і мало або й взагалі не приділяли уваги дослідам із ділянки історії театру²¹.

Нам здається, що історію українського театру слід поділити на три основні періоди, враховуючи розвиток драматичних форм найдавніших народних обрядів та театральні засоби їх вияву. Цей старовинно-обрядовий театр зазнав переслідування в початках християнства, був силоміць відкинутий «Шкільною драмою», чужою для традиції українського театру, яка проникла в Україну із Західної Європи. Відродження старовинного обрядового театру завдячуємо новому українському театрові.

За часів Княжої України, після масового хрещення всього населення в 988 р., старовинний обрядовий театр утратив можливості дальшого

18) Див. Грушевський М.: «Історія української літератури», т. I, стор. 168, 184; Возняк М.: «Початки української комедії», стор. 6-7; Чорний С.: «Свято весни в українському фольклорі», «Визвольний шлях», кн. 1-2, 1973; Антонович Д.: «Триста років українського театру», стор. 31.

19) Лужницький Г.: «Історія українського театру», Нью-Йорк, 1961, стор. 8.

20) Барвінський О.: «Історія української літератури», т. I-II, Львів, 1920-1921, стор. 234.

21) Пор. Антонович Д.: «Триста років українського театру», Прага, 1925, стор. 3-4; Петровъ Н. М.: «Очерки истории украинской литературы XIX ст.», Київ, 1884, стор. 16-17; Рецензія М. Марковського на працю А. Велецкого «Старинный театр в России», Записки Іст.-Філ. Відділу, кн. V, Київ, 1925, стор. 234.

розвитку. Поруч з обрядовим театром почав розвиватися княжий театр, який мав за мету розважати княжий двір та приїжджих послів і гостей. Із княжих часів відомі скоморохи, які були мандрівними акторами, співаками, музикантами, танцюристами, акробатами і дресирувальниками тварин та звірів.

На фресках Софійського собору в Києві відображено видовище скоморохів епохи Київської держави. Судячи з фрески, вистава починалася прологом: один скоморох, відкриваючи заслону, звертається до глядачів. У центрі — танці, в супроводі двох дудочників, двох музикантів із струнними інструментами. Один грає на флейті, пританцьовуючи, другий б'є у тарілки. З правого боку зображена сцена з акробатами: один тримає жердину, а другий лізе по ній вгору. З лівого боку борці чекають на свій вихід.

На іншій фресці відтворена сцена бою воїна із страховищем: один скоморох, одягнений у шкіру із звірячою маскою на голові, зображував якесь страховище, а другий — воїна.

Скомороші вистави не потребували спеціального обладнання, крім ширми, за якою скоморохи передягалися, надягали маски і причіплювали бороди, вуса тощо. Вони представляли різні комедійні сцени, часто імпровізуючи.

Скоморохи виступали із дресованими домашніми тваринами та звірами, зокрема ведмедями. Найпоширеніша форма скомороших вистав була — з «козою» або «кобилою». Виконавець «кобили» брав жердину, просовував її крізь двоє решіт і сідав між ними верхи. Спереду на жердину чіпляли голову з вухами, ззаду — хвіст із клоччя, накривали її старою свиткою або рядном. Увійшовши до хати, Циган пропонував Дідові купити кобилу, і вони починали торгуватися. Торгування переходило в лайку й бійку. Нарешті, Дід і Циган мирилися, били по руках і торг закінчувався. За злу іронію та сатирично-комедійний зміст скомороших дійств такі «бесовские игры» були переслідувані. В церковних правилах київський митрополит Іоан II наприкінці XI стол. засуджував «плясание, гудение и плескание». Монах Зарубського монастиря Георгій у своєму «Поучении» радив людям-християнам тікати від скоморошого сміху: «Смеха бегай лихого скомороха... і гудця і свирця не уведи у дом свой»²².

Єпископ Кирило Турівський (XII стол.) ганьбив скомороші ігри, пісні, танці. Він бачив у них «срамословие, безстудная словеса и плясание, еже в пиру и на свадьбах, и в на вечерницах, и на игрищах, и на улицах...»²³

Київський митрополит Кирило (XIII стол.) вважав за злочин «плясание... и басни бающе», а митрополит Фотій (1410) повчав людей, щоб вони «басней не слухали»²⁴.

22) «История культуры древней Руси», т. II, М.-Л., 1951, стор. 142.

23) «Памятники российской словесности XII века», Москва, 1821, стор. 94.

24) Фаминцын А.: «Скоморохи на Руси», СПб., 1889, стор. 41-42.

У грамоті московського царя Олексія Михайловича з 13 грудня 1648 року говориться, що:

»В городах и в уездах всяких чинов люди, и жены их, и дети, в воскресение и господские дни и великих святых, во время святого пения в церкви божии не ходят, и умножилось в людях... бесовские действо, глумление и скоморошество со всякими бесовскими играми... Многие люди, забыв Бога, сходятся по вечерам на позо-рища, и на улицах, и на полях... слушают скверных песней и всяких бесовских игр«.

Після пояснення змісту і характеру скомороших дійств, цар грізно наказував, щоб:

»И медведей не водили и с сучками не плясали, и никаких бесовских див не творили... и скверных песней не пели, и сами не плясали, и в ладони не били, и всяких бесовских игр не слушали... и личин на себя не накладывали, и кобылок бесовских не наряжали, и на свадьбах бесчинства и сквернословия не делали. А где объявятся домры, и сурмы, и гудки, и гусли, и хари и всякие гудебные бесовские сосуды, то все велеть вынимать и, изломав те бесовские игры, велеть жечь; а которые люди от того ото всего богомерзкого дела не отстанут, тем людям чинить наказание: бить батогами«²⁵.

Проте ні переслідування, ні погрози, ні нищення і прилюдне спалювання народних інструментів, ні кара батогами, ні заслання скоморохів на північ — ніщо не примусило мандрівних акторів-скоморохів мовчати; їх мистецтво росло й розвивалось²⁶.

Народ любив скоморохів та їх дотепні дійства, складав про цих мандрівних акторів пісні. Для прикладу подаємо одну з таких народних пісень про веселого дударя-скомороха, яку записав М. Леонтович в Україні:

»Діду мій, дударіку,
Ти ж було селом ідеш,
Ти ж було в дуду граєш...
Тепер тебе немає,
Дуда твоя гуляє
І пищики zostалися,
Казна-кому досталися²⁷.

Про скоморохів в Україні є згадки у багатьох документах: у «Повісті временних літ», у билинах київського циклу та інших. Назви сіл «Скоморохи», «Скомороша», «Скоморошки» часто зустрічаються в Україні (Київщина, Житомирщина, Вінничина, Рівенщина, Волинщина, Терно-

²⁵) «Акты исторические», т. IV, СПб., 1842, стор. 124-126.

²⁶) Пор. «Український драматичний театр», том перший, В-во «Наукова думка», Київ, 1967, стор. 23.

²⁷) Леонтович М.: «Українські народні пісні для хору», «Мистецтво», Київ, 1952, стор. 18.

пільщина, Львівщина та інші області). Все це свідчить про велику популярність і поширення скоморохів у давній Україні.

Матеріали про творчість скоморохів дуже незначні. Це лише невеличка частка втраченого величезного яскравого, злободенного у свій час репертуару, створеного народними лицедіями на протязі багатьох століть²⁸.

Історія нового українського театру багатогранна й складна. Це історія багатогранного мистецтва актора, історія розвитку мистецтва слова й стилів, історія розвитку костюмології й обстанови. Це історія розвитку мистецького світогляду й філософії акторів та режисерів, історія репертуару, глядача тощо.

Хронологічно періодизацію історії українського театру можна подати в такій схемі:

- I. Стародавній обрядовий театр, який триває до кінця X століття.
- II. Театр християнського середньовіччя XI-XVII століть, точніше до 1619 року:
 - а) княжий (придворний) театр,
 - б) народний театр,
 - в) літургійна дія (театр).
- III. Новий український театр, який триває від 1619 р. до сьогодні:
 - а) театр козацького барокко (1619-1819),
 - б) театр українського відродження (1819-1881),
 - в) театр побутово-етнографічний (1881-1917),
 - г) революційно-модерний театр (1917 р. — досьогодні).

Всі дослідники прийняли дату 1619 р. як початок українського театру. Рік 1619-ий, у якому Яків Гаватович (Гават) 29 серпня виставив на міській площі під час храмового свята Предтеченської церкви в Кам'янці Струмівській, біля Львова, дві інтермедії, написані українською народною мовою того часу до польської п'єси «Трагедія, або Образ смерті пресвятого Іоанна Хрестителя, посланця Божого, на п'ять актів поділена...»

Ці інтермедії, разом з драмою, вийшли друком у Львові і збереглися до нашого часу.

Але так спрощувати історію українського театру не можна і вважати 1619 рік за початок українського театру взагалі — означало б перекреслити й відкинути все те, що наші предки на протязі тисячоліть створили й передали своїм нащадкам для дальшого розвитку й удосконалення.

1619-ий рік можна прийняти за початок нової доби українського театру, як це, наприклад, робить Григор Лужницький у своїй праці «Історія українського театру», а не за початок українського театру взагалі.

28) Фаминцын А.: «Скоморохи на Руси», СПб., 1889, стор. 41-42.

Наприкінці XVI стол. розпочався процес підкорення православних церков України та Білорусії Римові. Після офіційного підписання унії в Бересті в 1596 р., закриваються православні церкви та закриваються єзуїтські школи. Але католицька експансія натрапляє на рішучу відсіч народу. В багатьох містах України утворюються братства (у Львові, Острові, Луцьку, Вінниці, Немирові, Кам'янці-Подільському та Києві). Братства відкривають свої школи та друкарні. Діячі культури при братствах виступають із полемічними творами, спрямованими проти католицизму та унії.

В середовищі студентів і викладачів братських шкіл та Києво-Могилянської колегії, яка утворилася в 1632 р. внаслідок об'єднання Київської братської і Київської лаврської шкіл, зароджуються нові віршові та драматичні жанри (Є. Плетенецький, О. Митура, К. Сакович, А. Римша та інші).

Жваво розвивається усна поетична творчість. У думах, історико-героїчних піснях та переказах, у сатиричних творах та казках змальовується життя і побут українського народу, прославляються борці проти національного та соціального поневолення.

З особливою силою і виразністю ці ідеї віддзеркалюються в коротких драматичних сценках комедійно-сатиричного змісту, що відомі в історії українського театру під назвою «інтермедій» або «інтерлюдій».

Наприкінці XVI стол. появився в Україні новий тип народного театру — *вертеп*. У вертепній драмі особливо виразно виступають риси реалізму й народності, вимальовуються елементи майбутньої побутової комедії, зокрема в комедійних діалогах і сценках світської частини вертепної драми. Окремі сцени з вертепного театру і головна його дійова постать — хоробрий Запорожець — знайшли широке відображення в народних картинах «Козак-бандурист» або «Козак Мамай», що свідчить про велику популярність вертепного театру.

Дальший розвиток культури українського народу в XVII стол. відбувався в умовах національно-визвольної боротьби проти Польщі і Московського царства. Селянсько-козацькі повстання 30-их років, що їх очолювали Верлан, Т. Трясило, Я. Острияниця, Д. Гуня, Грива, Медвідь, визвольна війна проти Польщі 1648-1654 роках під проводом гетьмана Б. Хмельницького, повстання 1768 р. під проводом Гонти й Залізняка — сприяли загально народному піднесенню²⁹.

З'являються твори ораторської прози, історичні й сатиричні вірші та драматичні діалоги й драми (Транквіліон-Ставровецький, І. Галатовський, Дмитро Туптало, Г. Кониський та інші). Набуває все більшої популярності народний театр, вистави якого влаштовують на ярмаркових майданах. Відбувається процес виділення з народного середовища

²⁹) див. Мірчук Петро, д-р: «Коліївщина. Гайдамацьке повстання 1768 р.», НТШ, Нью-Йорк, 1973, стор. 63-70 та 79-88.

професійних лицедіїв, які стають творцями і виконавцями народної драми.

У другій половині XVII стол. в Україні починає розвиватися «Шкільна драма». Ця форма мистецтва прийшла в Україну через Польщу із Західної Європи. Особливого розвитку українська «Шкільна драма» досягає у першій половині XVIII стол., коли на сцені Києво-Могилянської академії, Чернігівського, Харківського і Переяславського колегіумів з'являються твори історично-патріотичної тематики, ставляться драми М. Довгалевського, Ф. Прокоповича, М. Козачинського та інших.

Велику роль в естетичному вихованні українського народу в першій половині XVIII стол. відіграло мистецтво народних музик, лірників і кобзарів, а також утворення спеціальних співочих та інструментальних шкіл у Глухові (1737), в Києві (1763), на Запорізькій Січі в с. Орловщині (1770) та інші³⁰.

В середині XVIII стол. на основі синтезу традицій мистецтва народних лицедіїв, народної драми та «Шкільного театру» виник новий вид театрального видовища — *балаган*, у якому найвиразніше можна простежити початки «професіоналізації» театрального мистецтва в Україні³¹.

(Закінчення буде)

30) Див. «Український драматичний театр», том перший, В-во «Наукова думка», Київ, 1967, стор. 29.

31) Перші відомості про театр балагана маємо з 60-их років XVIII-го стол., коли почали утворюватись театральні групи для спільних виступів. Вистави переносяться до закритих, нашвидку збудованих, тимчасових дощаних приміщень під склепінчастим дахом, вкритим брезентом, — т. зв. балаганів. Балагани мали свосередню напівциркулярну архітектурну конструкцію. Перед входом до них височіла спеціальна надбудова — невеличка естрада, так званий «раус».

На цьому етапі розвитку українського народного сценічного мистецтва вже бачимо чітке розмежування виконавця і глядача (сцена відокремлена від глядачів завісою), виникає зародкова форма антрепризного театру (є підприємці і працівники-виконавці, вхід платний), основою вистави стає писаний текст, з'являється організатор — режисер вистави-видовища, створюється певний ансамбль виконавців різних, виразно окреслених амплуа.

**»ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ« — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК
ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І ВЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ІХ ІМЕНИН, УРОДИН
ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА »В. III.« СВОЇМ
ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ІХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДА-
ВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ІМ ЗРАЗКОВЕ
ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.**

Софія НАУМОВИЧ

ГРИГОР ОРЛИК — ОБОРОНЕЦЬ ВОЛІ Й ПРАВ УКРАЇНИ

(Закінчення, 3)

Мемуари і проекти, 1746 р.

II

*Мемуар для Пана Міністра Пюзіеля,
Міністра і Державного Секретаря
Закордонних Справ.*

Пане,

Я мав честь вислати Вам копію мемуару, що його я був пред'явив Королеві 4-ри роки тому. Я залучив теж дипломи великого князя й короля Швеції Карла XII, копію договору між татарами і козаками, в якому ті потуги гарантують волю, безпеку й непорушність Козацької Нації та прав мого батька, її провідника.

Ви бачили, Пане, у деталях мого мемуару всі ці прислуги, які я мав щастя зробити Королеві та країні в різних подіях і делікатних обставинах, і хоч я зазнав багато неприємностей за службу для Його Маєстату, я постійно з тим самим бажанням і безкорисливістю проявляв мою відданість. Про те Ви могли переконатися в копіях тих матеріалів, які я залучив, — що пов'язані із справами мого батька і Козацької Нації, як теж із Швецією, Польщею, Портою, татарами, — природними союзниками Франції. З них Ви можете судити, що в усіх обставинах справи тих потуг і мої власні були нерозлучні. Моя відданість і вірність для загального добра були такі запопадливі, що ті потуги могли навіть підозрівати мене, бо Франція затруднювала мене в різних, пригожих для неї обставинах і витягала з них більше користи ніж я сам. Доказом є оці жертви й нещастя, якими наша родина ввесь час пригнічена.

Надхненний цією самою вірністю і відданістю, що на них є стільки доказів, і не бажаючи нічого в світі так, як нових нагод заслужити Вашу доброту й довір'я, якими Ви мене завжди вшановували, — я вхопився за нову пригожу подію — за мир турків із персами, щоб знову запропонувати мої послуги Королеві.

Ця обставина — одна з найщасливіших для слави Маєстату і Вашого Міністерства — в сучасній ситуації дає аж надто певні можливості,

щоб їх не злегковажити: добра нагода диверсії у війні, яку він підтримує проти Угорщини та Англії.

Щоб збagnути його заміри та запропонувати плян переговорів, необхідно, щоб я був поінформований про таємні політичні потягнення кабінету. Треба також, щоб я був більше ознайомлений із ситуацією відносно справ Порти та настроїв, які тепер панують. І хоч мої міркування недосконалі, все ж я відважуюсь викласти Вам мої думки, сподіваючись, що Ви візьмете їх до уваги. Я запропоную Вам речі не в найприємнішій формі, але із щирістю чесно́ї людини, яка хоче допомогти Франції використати пригожі обставини миру Туреччини з Персією.

Два принципи є підставою цілої моєї системи: 1) У вас не буде заміру зрадити потуг, із якими почнете договорюватися, і поставите почтивість на чолі всіх міністерських операцій, 2) головною метою Короля буде мир в Європі щойно тоді, як вороги стануть примушені до почесного для Маєстату і його союзників миру.

Зобов'язання, що їх турки будуть вимагати від Франції, щоб зірвати з Віднем.

Оці два принципи я ставлю ще перед тим, як буде можна вимагати від Порти розриву з Угорщиною. Бож отоманські міністри відразу будуть вимагати від Франції, щоб вона зобов'язалася не закінчувати інакше теперішньої війни, як тільки спільним договором із Портою. Якщо Король відмовиться, то всі переговори зірвуться, а Порту вкинеться у війну, з якої вона не зможе виплутатися. І, навпаки, коли Маєстат погодиться на це зобов'язання, вислід буде такий, що мир не залежатиме виключно від Нього, бо неспокій в Європі будуть продовжуватися в безконечність і залежатимуть від тієї дивної потуги, якою є Отоманська Порта. Закінчуючи ж війну почесним миром, що вороги відразу запропонують, там буде бракувати Порти, яка втратить назавжди довір'я і вплив.

Мені видається більш розсудливо для інтересів Короля обмежити всі маневри з Портою одним напрямком, а саме — вимагати від неї розриву з Росією. Це не викличе для Франції клопоту — погодитися або відмовити Порті зобов'язання у справі продовження війни. Маєстатові залишиться свобода скласти мир, коли вважатиме за потрібне, а з цього зірвання він витягне більш-менш такі ж овочі, як із безпосередньої війни з Угорщиною.

Бо ця потуга, втрачаючи всю надію на допомогу Росії — через віддаль — буде примушена дати сама допомогу Росії, або ж зрадити свої зобов'язання супроти цього союзника, що не відповідає її інтересам. Для неї скласти мир із Францією — буде меншим лихом.

Порта не може вимагати зобов'язання розриву з Росією.

Мені можна закинути, що така сама розсудливість моїх припущень може примусити турецьких міністрів вимагати від Франції розриву з Угорщиною ще перед розривом з Росією, а це не менш невідне ніж перше. Я відповім, що Порта, правдоподібно, не занедбає

такої обережності, але для Франції багато вигідніше задоволити її у цьому, ніж у чому іншому: Король не є у війні з Росією, ані в такій ситуації, щоб її мусив починати, отож Порта не може пропонувати Маєстатові жодного такого зобов'язання. Отоманські міністри знають *Забезпечення*, про зв'язки Франції із Швецією та Прусією, отже якого *Порта* саме в тих зв'язках будуть шукати необхідної гарантії, поки зірвуть з Росією. Вони будуть вимагати від *вимагатиме* *від Швеції і* Маєстату, щоб він вплинув на Швецію і Прусію вириятувати з біди Порту, якби Росія її перемагала. З таким домаганням Король буде мати менше клопоту, бож це і у його власному інтересі, як і Швеції та Прусії, навіть тоді, коли б вони не мали жодних зобов'язань супроти Порти. В тому загальному плані я *Характер вели-* припускаю, що теперішній великий везир — людина *кого везира.* інтелігентна, з добрими принципамми, прив'язана до Отоманської імперії. Крім цього, він має знайомства серед тих, що трясуть Європою, отож треба з ним договорюватися за всіма правилами, з'ясувавши йому правдиву картину та деталі справ, натискаючи всі пружини, які могли б його зрушити.

Треба почати з того, щоб викликати в нього заздрість збільшенням могутності Угорщини та фактом, що її союзник, Росія, хоче поширити своє тиранське панування на північні держави.

Щоб дати цій заздрості основи, треба усвідомити турецьких міністрів, що згадані держави мають зв'язки з Англією і Голляндією та з'ясувати способи, яких вони вживають, щоб здійснити свої нищівні заміри, пригадати їм обставини останньої революції у Польщі та останньої війни, яку Порта вела проти них, коли їхні амбітні й небезпечні зазіхання вже проявлялися, треба переконати їх, що Росія підтримувала війну між Персією та Отоманською імперією своїм підбурюванням, а королева Угорщини, Англія і Голляндія сприяли цьому тільки тому, щоб перешкодити Порті використати пригожі обставини, які витворювалися в час різних кон'юнктур, та скористати з *Порти з поед-* війни проти спільного ворога. Коли вдасться пере- *нання з Персією* конати турецьких міністрів, тоді треба їм з'ясу- *проти Росії.* вати головну користь, яку буде мати Отоманська імперія від замирення з Персією, бо як одна, так і друга будуть зацікавлені у взаємодопомозі проти широких замірів королеви Угорщини і Росії. Ця справа стане ще важливіша після миру Туреччини з Персією, які — поєднавши свої вільні сили — повинні спільно використати пригожі обставини, що тепер створюються, для спільного добра.

Користь для Порти з Щоб доказати турецьким міністрам слуш-
поєднання із Швецією, ність таких міркувань, треба з'ясувати їм
Прусією й Польщею. мотиви, які спонукують Короля ангажувати Порту до згоди із Швецією та Прусією проти Росії, треба представити їм справу найбільш зрозуміло такими аргументами, які можуть

не тільки порадувати турецьких міністрів вислідом таких заходів, а й виявляться конечними з їхнього погляду, бо вони не знають і не розуміють пов'язаності інтересів Персії із Портою. Тому слід змалювати їм могутність короля Прусії в імперії, його засоби, корисні впливи й зв'язки з Францією, Швецією і Польщею — природними союзниками Порти. Її інтереси стають невід'ємними від інтересів тих держав, якщо вона вважає, що має право затримати ті здобутки, які досягнула в Угорщині, і її безпека залежить від гарантій союзників. Показуючи турецьким міністрам мотиви, які еднають Францію і Швецію з Прусією, їх можна переконати, щоб і Порта приєдналася, відкриваючи справжні наміри Короля та ті заходи, які Маєстат зробить, щоб протегувати своїх союзників, та що союз між Францією, Швецією і Прусією, який саме монтується, має за мету послабити Росію, що поєднає свої інтереси з Угорщиною, Англією й Голляндією. Підбурена тими державами Росія служить їм за страховище, щоб залякати Швецію і Прусію та *Поєднання Порти* з перешкоджати їм у діях, якими згадані держави, через союз між собою, мають стримати аргументу поведінку Росії та її небезпечні заміри поширити своє тиранське володіння на цілу Північ. Отож хай Порта не легковажить такої пригожої для неї кон'юнктури і замиритися із Персією та спільними силами зажене Росію до її давніх кордонів і унеможливить їй мати першість на Півночі та фігурувати на Сході. Коли Порта прогавить таку нагоду, то вона може одного дня зазнати поганих наслідків від системи царя Петра І-го та цариці Анни, які бажають поширити свої здобутки і на Персію, і на Отоманську імперію. І, навпаки, коли Порта піде на руку Угорщині в її замірах, то опиниться у такому ж клопоті, як це було 1736 року, коли імператор Карло і Росія, закінчивши війну з Польщею, обернули свої сили проти Отоманської імперії.

Подавши Порті такі добрі аргументи для викликання заздрости проти Росії і підтримавши ті враження грішми, що ще більше спроможні переконати турецьких міністрів, завжди ласих на них, а такі витрати корисно компенсуються у переговорах, зокрема в такому цікавому випадку, щоб викликати таку незвичайну диверсію, — можна буде рахувати на успіх. І це єдиний спосіб скоротити довгу й коштовну війну.

Мені можна б закинути, що такий плян переговорів неможливий, занадто довгий і важкий для здійснення, саме в той час, коли для Короля необхідна якнайшвидша диверсія, — а я відповідаю, що згадані засоби найбільш певні, практичні й корисні для спільних інтересів, приємливі для Порти й не ангажують Маєстату до відкритої дії з цією державою проти Угорщини. Бо хоч би які підстави були для того, щоб ангажувати Порту проти королеви Угорщини, то навіть відкинувши всі сумніви — це завжди неприємне для християнства. Хоч визнаю, що в цьому випадку Король не дає жодної гарантії і переговори були б коротші, а засоби ефективніші... Проте тут я залишаю Вашій проникливості

судити про наслідки таких переговорів, — так, як я вгорі вже вияснив. І тому думаю, що найкращим інтересом для Маєстату і його союзників було б приєднати Порту до союзу із Швецією і Персією та примусити її відверто оголосити війну Росії.

Користі для Франції, коли Порта викличе війну проти Росії з Персією, Швецією і татарами. Таким способом король Пруссії звільниться від загрози, яка й досі його лякає, та мавши вільні сили радий буде скористатися нагодою для своїх власних інтересів і може знову оголосити війну Угорщині, поєднавши свої сили з королівськими. Отже, він причиниться і до послаблення держави, ресентиментів якої мусять боятися скоріше чи пізніше. А Король знайде вірного і солідного союзника, може скласти найвигідніші зобов'язання і цим завершити цілу справу, повністю забезпечену. Натомість Росія, зайнята, з одного боку, турками, татарами і Персією, а з другого ж — Швецією, матиме надто багато роботи в себе, щоб могли втручатися у справи Європи.

Здійснивши в такому плані маневри з Портою, її треба ще переко-
нати, що король Пруссії, Швеція, навіть Польща нічого так не бажають,
як з'єднатися з нею проти Росії, отже вона повинна визнати ті держави
за своїх союзників, тим більше вірних, що й вони зацікавлені послаб-
ленням Росії, як і Порта. Від того залежатиме і можливість вияву
внутрішнього незадоволення сучасним урядом у Росії, яке може при-
вести до революції. А Козацька нація, що
Може вибухнути Ко- зацька революція. веде до революції. А Козацька нація, що
стогне під тиранським гнетом Росії, зокрема
з часу нещасної битви під Полтавою, чекає тільки сприятливої нагоди,
щоб повстати і визволитися. Це бажання широко виявиться у загаль-
ному повстанні в Україні, як тільки Порта згромадить свої сили на
кордоні та коли появиться відповідний вождь, здатний оживити ко-
зацьке бажання свободи.

А в такому випадку я сам готовий продовжувати боротьбу за ідеї
мого батька, який був вождем Козацької нації, і пам'ять про нього в
тій нації надто дорога, щоб моє бажання можна підозрівати.

Кубанські та- тари також проти Росії. Треба, щоб Порта зговорилося і з татарською нацією,
залежною від Росії, як також із татарами з Кубані
та Дагестану, навіть із козаками з Дону, які ска-
ржаться на Росію. Усі вони радо з'єднаються з татарами з Криму для
осягнення спільної мети, як це були вчинили 1711 року, коли Порта
оголосила війну цареві Петрові І-му. Проте, перш за все, треба сперти
всі надії на ненависті Швеції та Речі Посполитої до Росії, яка присвоїла
собі право порушувати їхні вольності та диспонувати їхніми справами,
як сама хоче.

Якщо ті ідеї, Пане, що їх моя вірність Королеві Вам пропонує, спів-
звучні з поглядами Маєстату та із сучасною ситуацією, я готовий зго-

лоситися на службу Королеві та поїхати в Туреччину, Татарщину, навіть у Персію, щоб працювати для здійснення мого проєкту.

Для доказу про корисність моєї діяльності в тих країнах, я насмілюся, без гордості, сказати, що Король може знайти серед своїх підвладних людей більше здатних до переговорів. Але, я бажав би, щоб вони відзначалися більшим запалом та були краще ознайомлені з державами Сходу і Півночі, ніж я, що я здобув довгим досвідом, знанням звичаїв, характеру, мови і справ тих націй. А це дуже легко доказати зв'язком та спільністю інтересів Козацької нації — вождем якої був мій батько — із Швецією, Польщею, Портою і Татарією. Завдяки своєму батькові, я мав можливість користуватися всіма засобами та пружинами, що зрушують ті держави.

До доказів придатності моєї місії у східних країнах, додам ще й те, що найбільш для мене підхоже: спогади про прислуги, які мій батько і, зокрема, я віддали Порті в багатьох випадках. Вони надто свіжі, щоб їх забути, і надто добре збережені в архівах Порті, щоб я міг сумніватися у тому, чи моя особа була б їм приємлива, як і татарському ханові, з яким я особисто знайомий. Осмілюсь сказати й те, що також Швеція, Польща і, зокрема, Козацька нація ставляться з довірою до моєї відданості їхнім інтересам. Вони будуть дуже задоволені, що я знову покликаний до праці для спільного добра.

Плян zatrudнення князя Орлика в Порті. Для виконання цього завдання необхідно якнайшвидше вислати мене до Туреччини із вірними листами до уповноважених міністрів і амбасадорів при татарському хані та при Рама Куліхані, з наказом Короля всіляко мені допомагати в моїй праці, з уповноваженням не щадити грошей для сприяння цій праці, коли я прибуду до Константинополя. Під претекстом просити дозволу в Порті вербувати легкі відділи на службу Короля, я міг би там бути потрібний мені час, щоб ознайомити із справою королівську амбасаду та усвідомити міністрів Порті про всі проєкти тут висунені. Після того, як я обережно вкажу їм всі засоби, якими треба користуватися, постараюся зобов'язати Порту дозволити мені поїхати у Крим, щоб нав'язати зв'язок із головними старшинами армії Запорозьких Козаків, які є в сусідстві, та дати їм стимул для підбурення козаків, щоб визволитися з-під російської протекції і перейти під протекцію Порті, рівночасно відновляючи давній договір із татарами. Одначе головною метою моєї місії в Криму, яку треба приховати від Порті, було б притягнути татарського хана до інтересів Короля, поінформувати його про заходи Короля, разом з Портою, послабити могутність Росії та про апетити Росії на Персію, які треба з'ясувати Рамі Куліханові. Мої операції в Криму довго не потривають. Як тільки зацікавлю хана і татар користую війни з Росією *Плян висилки князя Орлика до Персії.* і надію збагатитися грабунками, вернуся до Константинополя, щоб довідатися про наслідки переговорів королівської амбасади з Портою. Коли вони будуть

корисні поглядам Короля, треба втаємничити Порту в причини, чому Король вислав мене, як свого міністра, до Персії, щоб вона сприяла моїй подорожі туди і дала докладні розпорядження своїй амбасаді при Рамі Куліханові співдіяти зі мною в тому, що стосується до наших спільних справ.

Моя місія в Персії буде мати за завдання підготувати вплив Королеві та перешкодити впливам Росії і Англії, що можна зробити розголосом слави Маєстату та викликанням заздрости Рами Куліхана збільшенням могутності Росії, пригадкою про широкі заміри Росії — поширити свої здобутки над Каспійським морем і тим самим стати небезпечною для Персії. Треба поінформувати Персію про заходи Короля у справі союзу з Портою і Швецією, щоб обмежити небезпечні заміри Росії, та про користі, що їх Персія буде мати із союзу з тими державами та з послаблення Росії.

Така щирість Короля, Пане, порадує і Порту, і татарського хана, і Раму Куліхана, надхне їх довір'ям до короля Пруссії, до Швеції і, навіть, до Польщі, коли вони побачать, що вона оперта на одній системі й на одному принципі, — таких гідних величі Вашої Держави, як і співзвучних із їхніми інтересами. А разом із тим Його Маєстат стане пострахом для своїх ворогів і авторитетом для своїх союзників.

Князь ОРЛИК

III

Польща, 1749 р.

Від князя Орлика

Мемуар

З'ясувавши у моїх мемуарах і на конференціях із п. міністром Пюзіелем необхідність зговорення держав Півночі під покровом Франції, щоб захистити себе від цієї держави, яка хоче там панувати та шкодити іншим, яка безкарно привласнює собі імперіяльне право накидати свої порядки в усіх незалежних державах тієї частини Європи, — мені здається, я виклав досить ясно, що сучасна кон'юнктура сприятлива для здійснення цього пляну. Я підкреслив також, що сьогоднішня ситуація, у якій опинилася Польща, каже сподіватися, що ця вільна Річ Посполита наражена на такий самий або й на більший ризик, у якому недавно була Швеція, та що вона незабаром може потрапити під постійну окупацію Росії, яка узурпує собі деспотичну владу над Польщею і буде тримати її у жахливій залежності від себе.

Чи можна мені похвалитися у Польщі, що мудрий міністер Франції, від передбачливості якого нічого не втече, забажає звернути увагу на мої попередження, які походять із моєї справжньої відданості спільно-

му добру підкорених держав Півночі та з любови до моєї Батьківщини, яку бажаю звільнити з неволі, що їй загрожує і вже частинно нищить?

Чи можна сподіватися, що існує бажання заздалегідь приготувати найпростіші й найспасенніші шляхи для чину, гідного слави такого великого Короля, як Його Маєстат, гідного величі держави та незрівняної мудрости його міністра: припинити зухвалість держави, яка бажає панувати над іншими, та передбачити згубну долю, що її вона готує, як абсолютна володарка і арбітр своїх сусідів цілої Півночі та, може, й цілої Європи?

Польща повинна надіятися на підтримку Маєстату для її незалежності, бо Король Франції уповажнений догором в Оліві підтримувати її та не дати на поталу Росії, яка готова пожертвувати її для своїх інтересів, коли цього їй забагнеться. Мабуть, Франція має більше право допомогти Польщі, згідно з гарантіями Олівського договору, ніж Росія, яка не мала права покористуватися параграфом 7 договору в Нойштаті, щоб втручатися у шведські справи.

Було б зайво пропонувати найдоцільніші способи, як відбити фатальний удар, яким загрожена Польща кожної хвилини. Франція, по суті, має їх, вона так славно послужилася ними для себе і так корисно для Швеції, витягнувши її з недавньої прикрої ситуації.

Як же добре було б для збільшення королівської слави — стати протектором поневоленої держави та визвольником волелюбних націй, яким готують рабство і тиранію!

Як піднесеться велич Франції в очах цілого світу, коли він побачить, що вона не йде слідами тих держав, які намагаються поневолити вільні нації, що добровільно покликали їх, бо шукали всіх засобів для збереження своєї волі, — Король Франції здобуде собі найбільшу славу, вживаючи всіх заходів, щоб зберегти незалежність вільним королівствам і республікам, які мають щастя звернутися до нього за протекцією і підтримкою.

І яку вдячність відчуватиме Польща (вона завжди виявляла прив'язання до Корони, щонайменше найздоровіша частина цієї республіки), коли з допомогою Франції та мудрістю її достойного монарха вона звільниться від нещастя, які загрожують їй, та від постійного страху, що вона втратить свою волю.

Здається, що цього вимагають навіть інтереси Франції, її слава, щоб не залишати безкарно намагання Росії поневолити цю вільну націю. Хіба ж не видно, що поневолення Польщі надмірно збільшить значення природних ворогів Франції? Чи не дасть воно засобів Росії, щоб шахувати короля Прусії, а Саксонію тримати в залежності від себе, чи не надто підбадьорить воно віденську королеву?

Адже можна сподіватися, що коли Польща відзискає свою давню волю, то й король Прусії буде мати вільніші руки, стане і сміливіший, коли буде треба щось зробити в користь союзників. Встановлення

справедливої системи в Польщі та підтримка її волі — дадуть нам переконання, що велика кількість поляків взагалі не прив'язана до Росії, за виїмком тих, що не мають іншого виходу. Це дасть перевагу визвольній партії, як тільки поляки відчують, хоч і невидну, але успішну допомогу.

Виглядає, що все сприятиме намірам тієї партії у Польщі, вона збільшується з дня на день багатьма громадянами, якщо Франція підтримає її своєю протекцією і якщо, крім засобів для внутрішнього вжитку в Польщі, вона дасть також відчуті своїм союзникам, північним державам, вже добре об'єднаним, що в їхньому інтересі є зберегти незалежність Польщі, не залишати цієї великої частини Півночі, як здобич для амбітних намірів їхньої сусідки. Сучасна ситуація Росії дуже відмінна від ситуації з-перед кількох років, бо царицю цілковито поглинули розваги та амури і вона всі брудні справи лишає своєму міністрові, що повністю відданий дворам Відня і Лондону.

Фінанси Росії в дуже лихомому стані. Крім колосальних витрат на велич двору, цариця віддала багато маєтків монастирям, що їх Петро І-ий був залучив до своїх дібр. Авторитет сенату збільшується, навіть утворилося три партії в цій країні: 1) двірська, 2) на чолі з великим князем, що починає нудитися без панування, 3) малого Івана, який, хоч і ув'язнений, має підтримку від більшості народу, що вважає його за нащадка його прадіда Петра І-го.

Можна сподіватися, що як тільки трапиться нагода — в Росії вибухне революція, яка може зіпхнути цю зарозумілу націю в її давні кордони та обмежити так, щоб вона не могла втручатися в чужі справи.

На таких ствердженнях треба сперти систему і плян успішної праці для досягнення бажаної мети. Це правда, що є і велика частина поляків, яких інтриги, змови та підкупи російського двору виховали для служби Росії. Їх підтримує двір, а властиво саксонський міністер. Але їхні противники, без сумніву, численніші, вони складаються з найстарших, гідних довір'я родів Речі Посполитої, тісно пов'язаних одні з одними, як теж із визначними людьми тієї нації, які здорово думають та роблять постійні зусилля, щоб зберегти права і привілеї своїх вольностей.

Перша частина поляків підтримувана двором, різними благами і великими субсидіями від Росії та інших чужих дворів, союзників Росії. Друга — керується тільки патріотичною наснагою та незнищенною любов'ю до свого народу, йому на користь. Важко в такій республіці, як Польща, погодити різні думки, але не важко створити одну партію, вищу над усе, коли з'ясувати неминучу небезпеку від лукавих намірів могутньої й амбітної сусідки, яка може zdeградувати вільну націю навіть під претекстом фальшивої приязні та обманливої надії на химерну користь, якою вона її обманює, втягаючи в інтереси Росії та її союзників.

А хіба не бачимо з недавнього прикладу у Швеції, що можуть зробити порядні люди і патріоти у вільній республіці, коли вміють узятися за справу? Можна бути переконаним, що такі люди є і в Польщі, що вони нічого так не бажають, як нагоди, щоб проявити свою любов до батьківщини та своїми чинами доказати, що вони заслужили собі цю протекцію, про яку насмілюються просити.

Вони добре бачать, що це важко досягнути без конфедерації, що неможливо скликати сейм, який задоволить би бажання усіх. Опозиція може легко розбити його, тоді увесь труд, всі заходи і витрати стануть безкорисними.

Але, чи не бачили ми конфедерацій — Голомба за Казимира III-го, Тишовця за Івана Казимира і Тарногороду за Августа II-го, які дали чудові й спасенні для Речі Посполитої наслідки. Зокрема остання, яка визволила нас від москалів та саксонців, яких було в країні 100 тисяч.

Суть конфедерації в тому, що вона, схвалюючи все більшістю голосів, ставить республіку як майстра, який цією більшістю вирішує всі справи, пов'язані із нацією, дає змогу висилати з власної волі вибраних міністрів до чужих дворів, складати союзи і взагалі робити все, що потрібне і корисне для її інтересів, збереження та безпеки.

Можна закинути, що коли трапиться нагода, то противна партія створить собі контрконфедерацію, яку підтримає Росія. Але це не означає, що вона тільки сьогодні думає таке зробити. Коли робиться щось таке, чого не можна обминути, або коли у внутрішній чи зовнішній політиці робимо те, що необхідне, то застосовувавши обережність можна передбачити і протиконфедерацію.

Так було в Тарногороді, де конфедерація так славно трималася, — не зважаючи на численні московські і саксонські відділи, — що примусила тих набридливих окупантів забратися з Польщі і Литви.

Щоб тепер успішно допомогти їй, треба заздалегідь підготувати по дорожжі, щоб завчасу погодити необхідну більшість за всіх обставин. Це відрядження має за мету також працю та відповідні заходи для добра громадян, саме для цього вони просять підтримки і допомоги Короля.

Існує безсумнівна певність, що втримуючи відповідно господарство, можна створити і дуже корисну конфедерацію (як прийде час), здатну здійснити всі бажання Франції та її союзників, визволити Польщу з-під гнету Росії та зробити її такою, щоб вона могла відібрати відвагу цієї імперіальній потузі. Річ Посполита неодмінно була б дала відчути їй свої ресентименти з приводу переходу російських відділів через польське королівство, якби була тоді з'єднана і забезпечена протекцією Франції.

Може, одного дня, коли Польща зможе за протекцією Короля змінити свою ситуацію, вона в потребі віддячиться йому і стане також корисною для інтересів Корони, так як інші держави Півночі.

Й.

ІЗ СКРИЖАЛІВ ПРОРОКА

о. Василь М. ПЕТРУК

БЕЗСМЕРТНИЙ ГЕНІЙ

(Продовження, 8)

ХІ

Хто не терпів і не страждав, той не знатиме глибини чистого джерельного оновлення душі, бо »воскресають тільки там, де є могили« — як писав Ніцше. В полум'ї народжувався Фенікс, а в муках родилася безсмертна правда. Тарас Шевченко все це добре знав, бо воно перетопилося у його душі. Пройдений Шевченком хресний шлях не був смертю, а воскресінням, не був згубою, а вічним життям. Мук і страждань народу не можна виміряти нічим іншим, як тільки своїми власними переживаннями. Тарас Шевченко знав вимір цієї містерії людської душі, бо його власне серце билось одним ритмом мільйонів сердець його народу. Тому Шевченкова пісня вдячності тим, що не забувають його — така глибока і хвилююча:

»Спасибі, друже мій убогий!
Ти, знаю, лепту розділив
Свою єдину, перед Богом
Багато, брате, заробив!
Ти переслав мені в неволю,
Поета нашого, на волю
Мені ти двері одчинив.
Спасибі, друже! Прочитаю
Собі хоч мало — оживу,
Надію в серці привітаю,
Тихенько-тихо заспіваю,
І Бога Богом назову!«

Скорботна печаль і могильна тиша в неволі, у величезній країні найжорстокішої тиранії, у якій все »мовчало і благоденствовало«, були для Шевченка найважчими хвилинами в його житті. Йому видавалося, що тут навіть небо не таке, як в Україні, і хвили не такі, як на Дніпрі. Небо брудне і немите, а хвили сонні та ліниві:

»І небо немите, і заспані хвилі,
І понад берегом геть-геть,
Неначе п'яний, очерет
Без вітру гнеться... Боже милий!

Чи довго буде ще мені
В оцій незамкнутій тюрмі,
Понад оцим нікчемним морем,
Нудити світом? Не говорить,
Мовчить і гнеться, мов жива,
В степу пожовкляла трава,
Не хоче правдоньки сказати...
А більше ні в кого спитати».

Як невтомний плугатар, орав Шевченко запустілу і буряном зарослу рідну ниву, засівав її своїми думами, що глибоко западали в людські душі, пускали коріння, але плоду їхнього він не побачив за свого життя.

Проте Шевченкові думи-пісні розбудили в душі українського народу приспану неволею національну свідомість, відродили велич минулої слави України, розпалили вогонь любови до свого рідного, до святощів України, до призабутих історичних традицій, оживили козацьку непокірність і бунт проти неволі та рабства. З глибокого сну пробудився заколиханий ворогами дух великих предків, ожила героїка козацького минулого, з могил підвелися святі мученики і громовим голосом заговорили до своїх нащадків. І сталося чудо з чудес, якого ще не було в історії українського народу, яке можна порівняти тільки до чуда в »Канні Галілейській«. І з густої гущі дядьків, вчорашніх невольників і рабів, творився народ, оживала і відроджувалася нація хоробрих русичів і завзятих козацьких нащадків.

А сіяч сіяв. В найбільшу негоду сіяв зерно своїх дум, поливав своїми сльозами і Бог благословив його труд. Шевченко знав, що на збір урожаю з його дум ще треба чекати, тому й писав:

»А поки-що — мої думи,
Моє люте горе,
Сіятиму: нехай ростуть
Та з вітром говорять...
Вітер тихий з України
Понесе з росюю
Тії думи аж до тебе;
Братньою сльозою
Ти їх, друже, привітаєш, —
Тихо прочитаєш,
І могили, степи, гори,
І мене згадаєш«.

І де б Шевченко не був, куди б тільки не закинула його лиха доля, яке б тільки лихо його не переслідувало, в центрі його переживань, на дні його душі, під самим серцем, завжди була Україна, її поневолений народ та турбота про його майбутнє. Такі постійні, незмінні Шевченкові почування мучили його, не давали спокою, гіркотою виповняли його

дні і ночі. Глибокі переживання, безсонні тривожні ночі стали незмінними супутниками наболілої поетової душі:

»Помолившись, і я б заснув,
Так думи прокляті
Рвуться душу запалити,
Серце розірвати«.

Але він від них не втікає, тільки хоче щоб його «правда безталанна» перемогла і запанувала у його рідній Україні:

»Не рвіть, думи, не паліте!
Може, верну знову
Мою правду безталанну,
Мое тихе слово«.

Із свого «тихого слова» Шевченко хоче викувати нового леміша до старого плуга, щоб зорати ним зарослу чужим буряном рідну ниву та засіяти на ній зерно правди і волі:

»Може, викую я з його
До старого плуга
Новий леміш і чересло,
І в тяжкі упруги,
Може, зорю переліг той,
А на перелозі
Я посію мої сльози,
Мої щирі сльози«.

Саме оті Шевченкові «щирі сльози», засіяні в душі народу, були для нього засобом і надією на відродження і визволення українського народу з московського рабства і неволі, бо —

»Може, зійдуть і виростуть
Ножі обоюдні,
Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне,
І вицідять сукровату,
І наллють живої
Козацької тої крові,
Чистої, святої«.

В цьому «може» ніби прихований сумнів поета, чи дійсно сповняться його віщі слова, але далі він покликається на Божу невідкличність і пише:

»Може, може... а між тими,
Між ножами — рута
І барвінок розів'ється,
І слово забуте,
Мое слово тихе, сумне,
Богобоязливе

Згадається, — і дівоче
Серце боязливе
Стрепенється, як рибонька,
І мене згадає...»

»Караючись, але не каючись« у неволі, Шевченко мріяв про те, щоб побачити свою любов Україну, свій рідний народ. Серед московської мертвоти великого цвинтарища живих істот, Шевченко не чув рідної мови, рідної української пісні, гомону рідного народу, а все це ще збільшувало його тугу за українською землею, широкими козацькими степами і високими могилами серед них, за синіми дніпровими водами, тому й звертається до бандуриста-співця:

»Бандуристе, орле сизий,
Добре тобі, брате!
Маєш крила, маєш силу,
Є коли літати«.

І ось він свого бандуриста, свою власну думу, посилає в Україну, бо сам »полетіти« не може:

»Тепер лети в Україну,
Тебе виглядають;
Полетів би за тобою,
Та хто привітає?
Я й тут чужий, одинокий,
І на Україні
Я сирота, мій голубе,
Як і на чужині.
Чого ж серце б'ється, рветься?
Я там одинокий!..«

Шевченкове »сирітство« в Україні є тільки віддзеркаленням його туги за волею, що її забрав лютий ворог українського народу — Москва, яка і його закувала в кайдани. Тому він сам себе питає і відразу відповідає:

»Одинокий?.. А Вкраїна?
А степи широкі?!
Там повіє буйнесенький,
Як брат заговорить,
Там в широкім полі воля;
Там синее море
Виграває, хвалить Бога,
Тугу розганяє;
Там могили з буйним вітром
В степу розмовляють.
Розмовляють, сумуючи;
Отака їх мова«.

А далі вже виразно виливає свою тугу за минулим України, за її славою і волею, за своїм закріпощеним, поневоленим народом, нащадками славних лицарів-козаків, що попали в московське ярмо:

»Було колись, минулося
Не вернеться знову!«
Полетів би я, послушав,
Заплакав би з ними . . .
Та ба! Доля приборкала
Між людьми чужими«.

Для Шевченка Україна була всім, вона виповняла його спомини, вона радувала його своєю красою, вона ранила його серце своїми стражданнями. Він прагнув разом з нею терпіти і страждати, був готовий на найбільші жертви, щоб тільки вона була вільна і щаслива.

Найбільше тривожила його думка, що прийдеться вмирати на чужині, а він прагнув, щоб поховали його »серед степу широкого, на Вкраїні милій«, там, де в могилах лягла спочити козацька слава — слава його прадідів великих, про яку він не міг навіть перед смертю забути:

»Утни, батьку, щоб нехотя
На весь світ почули,
Що діялось в Україні,
За що погигала,
За що слава козацькая
На всім світі стала!«

Своє гаряче бажання побачити Україну бодай перед смертю, Шевченко утотожнює навіть із відтворенням тих картин з рідної землі, що їх передає бандурист своїми піснями:

»Утни, батьку, орле сизий!
Нехай я заплачу,
Нехай свою Україну
Я ще раз побачу;
Нехай ще раз послухаю,
Як те море грає,
Як дівчина під вербою
»Гриця« заспіває;
Нехай ще раз усміхнеться
Серце на чужині,
Поки ляжу в чужу землю,
В чужій домовині!«

Такі думи поета »сумними рядками стелилися на папері«, вони втомлювали його душу, хвилювали серце, викликали нарікання на них:

»Чом вас вітер не розвіяв
В степу, як пилину?

Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину?»

А заспокоїти їх могла навіть «одна сльоза» його братів і сестер, що з України думкою линули до нього:

»Одну сльозу з очей карих,
І — пан над панами!
Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!«

»Святої правди на землі« прагнула Шевченкова неспокійна душа:

»Нехай же вітер все розносить
На неокраєнім крилі!
Нехай же серце плаче, просить
Святої правди на землі!«

Грізна доба, мов голодна вовчиця, шкірила свої гострі зуби і вимірювала Шевченкові круті шляхи в його житті, що немов сіре полотнище стелилися перед ним, все далі й далі від рідної України, від рідного народу. А він все більше й більше заглиблювався у власні думи, шукаючи кращої долі для свого народу.

Шевченко цілою душею зненавидів Московщину, що поневолила Україну й ганебно потоптала її права. В своїй знаменитій поемі «Сон», він розкриває правдиве обличчя цієї потвори, що принесла українському народові стільки лиха і горя. Поема «Сон» не менше жива й актуальна і сьогодні, бо теперішні московські червоні сатрапи нічим не різняться від своїх попередників — московських білих царів.

І навіть тоді, коли і йому вдалося (у сні) «пропхатися» в московські палати, він згадує про це з найбільшою огидою:

»І зробився
Я знову незримий,
Та й пропхався у палати.
Боже мій єдиний!
Так от-де рай! Уже на-що
Золотом облиті
Блюдолизи! Аж ось і сам,
Високий, сердитий,
Виступає. Обік його
Жіночка небога,
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонога,
Та ще й на лихо, сердешне,
Хита головою.«

Така Шевченкова характеристика московських царських недолудків. Він схопив усі карикатурні риси царської пари, звівши їх в одну не-

розривну цілість в трагікомічному зображенні володарів московської імперії:

»— Так оце-то та богиня?!
Лишенько з тобою!
А я, дурний, не бачивши
Тебе, цяце, й разу,
Та й повірив тупорилим
Твоім віршомазам!
От-то дурний! А ще й битий!
На квиток повірив
Москалеві! От і читай,
І йми ти їм віри!»

Похвальні псалми московської православної церкви на честь царів-тиранів і такі ж оди московських письменників і поетів, зовсім тотожні із теперішніми одами на честь нових, уже червоних божків, типу Леніна, Сталіна, Хрущова, Брежнєва та інших спадкоємців трону московських сатрапів. До речі, в тій ганебній імперії, що змінила свій кольор на червоний, нічого не змінилося. Далі свищуть жандармсько-кагебістські нагайки й шматують тіла синів і дочок поневолених народів, зокрема Шевченкової України. А втопані ще за царів шляхи в холодний Сибір тепер ще ширші й чорніші. Якби Шевченко встав із могили і глянув за грубі мури Кремлю, він побачив би те, що й колись за білих царів:

»За богами — панства, панства
В сребрі та златі!
Мов кабани годовані,
Пикаті, пузаті!
Аж потіють та товпляться,
Щоб то ближче стати
Коло самих: може, вдарять,
Або дулю дати
Благоволять — хоч маленьку,
Хоч пів-дулі, аби тільки
Під самую пику.
І всі у-ряд поставали,
Ніби без'язики,
А-ні телень!.. Цар цвенькає,
А диво-цариця,
Мов та чапля між птахами
Скаче, бадьориться.

Довгенько вдвох походжали,
Мов сичі надуті,
Та щось нишком розмовляли
(Здалека не чути) —

Об »отечестві«, здається,
Та нових петлицях,
Та об муштрах ще новіщих;
А потім цариця
Сіла мовчки на дзиглику.
Дивлюсь: цар підходить
До найстаршого, та в пику
Його як затопить!
Облизався неборака,
Та меншого в пузо —
Аж загуло!.. А той собі
Ще меншого туза
Межи плечі; той — меншого,
А той дрібних; а дрібнота
Уже за порогом
Як кинеться по улицях,
Та й давай місити
Недобитків православних,
А ті голосити,
Та верещать, та як ревнуть:
»Гуля, наш батюшка, гуля!
Ура! ура! ура-а-а!«

Ця яскрава картина однаковою мірою характеризує як білих московських царів, їх дворянство і посіпак, на яких трималася влада імперії, так і їх сучасних червоних спадкоємців із своїм партійним апаратом від самої »гори« аж до найнижчих клітин.

З огидою відвернувся Шевченко від прославленого тоді »старшого брата« — »передового« московського народу. Побачивши це моральне багно, в якому розвелись оті московські білі, а тепер червоні нащадки диявола, він пише:

»Зареготався я, та й годі!
А й мене давнули
Таки добре. Перед світом
Усе те заснуло;
Тільки де-де православні
По кутках стогнали
Та, стогнучи, за батюшку
Господа блатали«.

Ніхто до Шевченка так глибоко і яскраво не розкрив злочинної співдії і співпраці московської церкви з московським урядом тиранів. Московська т. зв. православна церква та її достойники вигнали із своїх святинь Бога, а на його місце посадили короновану (тепер уже й без корони) голову тирана і поклоняються йому, благословлять насильство,

загарбництво, виправдують найганебніші злочини найбільших ворогів Бога, народів і людини.

У своїй поемі «Сон» Шевченко фактично змальовує дійсність, яка тотожна із сучасним станом у московській імперії, перейменованій на т. зв. СССР:

»От пішов я
Город озирати.
Там ніч, як день. Дивлюся я:
Палати, палати
Понад тихою рікою,
А беріг обшитий
Увесь каменем.
Дивуюсь,
Мов несамовитий:
Як то воно зробилося
З калюжі такої
Таке диво! Отут крові
Пролито людської
І без ножа!
По тім боці
Твердиня й дзвіниця,
Мов та швайка загострена, —
Аж чудно дивиться,
І дзигарі теленькають.
От я повертаюсь —
Аж кінь летить, копитами
Скелю розбиває.
А на коні сидить охляп,
У свиті — не свиті,
І без шапки; якимсь листом
Голова повита.
Кінь басує, — от-от річку,
От-от перескочить.
А він руку простягає,
Мов світ увесь хоче
Загарбати«.

Описавши гніздо кровопивців, що »проливали людську кров без ножа«, змалювавши садибу хижих павуків, Шевченко вказує, хто »розіп'яв« і »доконав« Україну:

»Хто ж се такий?
От собі й читаю,
Що на скелі наковано:
»Первому Вторая«
Таке диво поставила.
Тепер же я знаю:

Се той Первий, що розпинав
Нашу Україну,
А Вторая доконала
Вдову-сиротину».

На одну тільки згадку про тих двох — проклятих Богом і людьми — імен, Шевченко вибухає нестримним гнівом:

»Кати, кати, людоді!
Наїлись обое,
Накралися! А що взяли
На той світ з собою?
Тяжко, тяжко мені стало,
Так, мов я читаю
Історію України.
Стою, замираю.
А тим часом тихо, тихо
Та сумно співає
Щось таке невидиме:«

В уяві Шевченка з усією яскравістю воскресає трагічний фінал Козацької держави. Московський цар, Петро І-ий, винищив або запропонував на Соловецькі острови козацьких лицарів, що захищали честь і волю українського народу. Переяславська угода з Москвою стала для України домовиною, у якій московські царі та їх спадкоємці тримають заковану в кайдани волю України. На козацьких трупах і кістках збудований Петербург — лігво московських хижаків:

»Із города, із Глухова
Полки виступали
З заступами на лінію.
А мене послали
У столицю з козаками
Наказним гетьманом.
О, Боже мій милосерний!
О, царю поганий!
Царю проклятий, неситий,
Гаспиде лукавий!
Що ти зробив з козаками?
Болота засипав
Благородними кістками!
Поставив столицю
На їх трупах катованих
І в темній темниці
Мене, вольного гетьмана,
Голодом замучив
У кайданах! . . . Царю, царю!
І Бог не розлучить

Нас з тобою: кайданами
Скований зо мною
На вік-віки. Тяжко мені
Вітатъ над Невною!
України далекої,
Може, вже немає...
Полетів би, подивився,
Так Бог не пускає.
Може, Москва випалила,
І Дніпро спустила
В синє море, розкопала
Високі могили,
Нашу славу? Боже милий!
Зжалься, Боже милий!»

Шевченко яскраво змальовує характер і духовість москалів, їхню брутальність, культурну необтесаність, аморальність у щоденному житті. Нічого, нічогісінько не випало з поля його спостережень.

Але найжахливіше, що він бачив у своєму »сні« — це хмара білих птиць, що символізували душі замучених козаків, які будували для »неситого« нову столицю, нову садибу і твердиню московської тиранії. Цей трагічний образ минулого, що його вивів Шевченко перед наші очі, найтрагічніший в історії українського народу. З найбільшим гнівом-обуренням Шевченко проклинає московського »людодіа-змія«:

»І ми сковані з тобою,
Людодіе, змію!
На страшному на судищі
Ми Бога закриєм
Од очей твоїх неситих.
Ти нас з України
Загнав, голих і голодних,
У сніг на чужину
Та й порізав, з шкур наших
Собі багрянницю
Пошив жилами твердими,
І заклав столицю
В новій рясі. Подивися:
Церкви та палати!
Веселися, лютий кате,
Проклятий, проклятий!»

Це Шевченкове прокляття зависло над московськими катами на всі віки.

На цьому, здавалося б, Шевченко міг би й закінчити свою поему »Сон«, але він ще хотів подати й картини морального розкладу московської родини. Ось мораль московської »девіци« та її місійна роля у московському суспільстві:

»Розлетілись, розсипались.
Сонечко вставало;
А я стояв, дивувався
Так, аж страшно стало.
Уже вбогі ворушились,
На труд поспішали,
І москалі на розпуттях
Уже муштрувались.
Покрай улиць поспішали
Заспані дівчата,
Та не з дому, а додому:
Посилала мати
На цілу ніч працювати,
На хліб заробляти«.

Таку »професію« передавали матері своїм дочкам, учили їх, як легким способом »на хліб заробляти«. Проституція — і проститутки. Для Шевченка це був зовсім інший світ, світ гнилої моралі й огидної родинної »етики«. В Україні Шевченко такого ніде ніколи не бачив. Українська дівчина була чистою, соромливою і чесною. Сама природа України обдарувала її соняшною радістю і теплотою. Зродила в душі української дівчини щирий і відданий потяг до чистоти, охайности, тому навіть вбогі українські хатки виглядали як великодні писанки, розмальовані умілою, ніжною рукою дочки українського степу. Для неї була чужа і незнана московська брудна лайка, якою взаємно »нагороджували« мати дочку, а син батька. Непослух батькам вважався за найтяжчий гріх, як це бачимо в оперетці »Наталка Полтавка« І. Котляревського, а калік і бездомних подорожніх українська дівчина вітала з радісною усмішкою на устах та вгощала, »чим хата багата«. Подружнє життя вважалося за непорушну святість, про що й Шевченко згадує у своєму »Кобзарі«.

Коли ж лиха доля загнала Шевченка у зненавиджену Московщину, він — побачивши московську »культуру« і »мораль« — із глумом висловлюється про московський спосіб життя:

»А я стою, похилившись,
Думаю, гадаю:
— »Як-то тяжко той насущний
Люди заробляють!«

І згадав Шевченко тих своїх »землячків«, що здобувши знання пішли на службу москалям. Забувши про свій рідний народ, поневолений тими, кому вони служать, вони навіть цураються і рідної мови:

»От і братія сипнула
У сенат писати
Та підписувать, та драти
І з батька і з брата.

А між ними і землячки
Де-де проглядають;
По-московськи так і чешуть,
Сміються та лають
Батьків своїх, що змалечку
Цвенькать не навчили
По-німецьки, а то тепер
І кисни в чорнилі...»

Гнівом палало серце поетове, коли він дивився на таких »землячків«, що кривдили свого »найменшого брата«, зміцнюючи своїм вислугуванням владу тиранів українського народу.

»П'явки, п'явки! Може, батько
Останню корову
Жидам продав, поки вивчив
Московської мови!...»

Так грізно картає Шевченко яничарів, що стали п'явками рідного народу. З глибоким болем серця він звертається до України:

»Україно, Україно!
Оце твої діти,
Твої квіти молодії,
Чорнилом політі,
Московською блекотою,
В німецьких петлицях
Замучені. Плач, Вкраїно,
Бездітна вдовице!«

Жах московського царського двору Шевченко змальовує як барліг, із якого простягає свої закривавлені лапи хижак-ведмідь:

»Приходжу —
Старшина пузата
Стоїть рядом, сопе, хропе
Та понадувалась,
Як индики, і на двері
Косо поглядала.
Аж ось вони й одчинились —
Неначе з берлога
Ведмідь виліз. Ледве-ледве
Переносить ноги,
Та одугий, аж посинів:
Похмілля прокляте
Його мучило. Як крикне
На самих пузатих, —
Всі пузаті до одного
В землю провалились.

Він випучив баньки з лоба, —
І все затрусилось,
Що осталося. Мов скажений,
На менших гукає, —
І ті в землю; він на дрібних, —
І ті пропадають;
Він до челяді сунеться, —
І челядь пропала;
До москалів, — москалики
Тяжко застогнали,
Пішли в землю!»

Так Шевченко у своїй поемі »Сон« яскраво змалював найжахливішу у світі московську імперію, якою вона залишилася і до наших днів, змінивши свою барву з білої на червону.

(Далі буде)

ЛІТЕРАТУРА

Богдан МАЗЕПА

МОРОЗ НЕ ЗДАЄТЬСЯ

Мороз Валентин не злякався заслання,
Мороз Валентин не скорився тюрмі,
Бо зріє в душі таємниче світання
І меркнуть сибірські простори німі!

Історик, бунтар і любитель свободи
Не впав, не сказав на тортурах: »Простіть!«
Бо вірить він твердо у силу народу,
Бо бачить він сляиво прийдешніх століть!

Хай ворог шаліє в жорстокі години —
Мороз не здається в убивчих руках!
З Морозом в єднанні сини України
І вільні нащадки на рідних степах!

6. 6. 1974 р.

Левко РОМЕН

СЛОВО — НА СТОРОЖІ

(Ювілейний привіт Уласові Самчукові)

Через дитинство і юність до мужности
Нашу сучасну людину провести,
Виявить стадії лиха й сутужности,
Тільки не сплямить сумління і чести —

Автора є вже гербійства це вияви
В наше примхливе нове лихоліття
І перед людом і страдницьким Києвом,
Він бо віщує і творчі поліття!

Нарід, що здавна вподовжньо розкоблений,
Витримав нападів стільки взаранні,
Хижим сусідством гієн так знедблений, —
Не занепав у нерівнім змаганні...

Вивести цих же героїв свідомими,
Що не вжахнуться науки Мороза —
Твердо вже йтимуть шляхами відомими, —
Це »воріжєнькам« пророча погроза...

Хваляться зрадні »браті« малорóсами,
З них бо ростуть і відсóтки тих »русскіх«,
Наші ж відсотки вирóстають бóсими,
Стаж свій почáвши від »шльопки« й »кутузки«.

Знаємо кари за ви́брики буйности
Тим, хто ламає закони всі Божі...
Тільки ж Тарас (із лицáрської чуйности)
Слово поставив і нам *на сторожі!*

16. IV. 1975 р.

Дан МУР

ПРОМЕТЕЙ

Диригентові В. Кардашеві

Співає »Прометей«, надхненням хор співає,
Вогонь святий мете, ви́бризкує з грудей.
Миць, силу, славу прадідів несе, вливає
У кволість душ, в серця розтерзані дітей.

Злітає тугою під сонце України,
Де в чистім полі вітер, в рідній стороні,
Ярить жаринки волі в попелах руїни,
Синів у сталь тверду гартує до борні.

Щоб вільні води покотив Дніпро широкі,
Щоб Київ знов каштанів свічами горів,
Над ним засяяли знов зорі синьоокі,
Тарасів Канів у вінку садів яснів.

Дзвенять пісні, гримлять весняними громами!
Тверді грудьми, як мур, незборені ніде,
Вітчизни месники грядуть рядами, —
З Москвою в бій Повстанська Армія іде!

Співай, чаруй, преславний хоре »Прометею«!
Лий золото полів, блакить ярку небес
У прапори, в соборности одну ідею,
Щоб наш народ з кайданів волею воскрес!

Не заклюють Тебе орли, ні хижі сови,
Хоч Ти прикований до скелі чужини,
Серця сповняєш полум'ям сйним любови,
Ненавистю до царства сатани!

Д-р Микола М. АРКАС

ПОВІСТЬ ПРО НАШ СТЕП ШИРОКОДОЛИЙ

(Розділи з недрукованої повісти)

ЗАМІСТЬ ВСТУПУ

*Сestre тихий, краю милий,
Моя Україно! ...*
Т. Г. Шевченко

Оці спогади про розлогі степи України, про давню й недавню їх минувшину, про їх одвічний образ та красу, про первобутню їх велич, — присвячую в першу чергу нашій молоді: тим нашим юнакам та юницям, які, побачивши світло Боже на чужині, зрісши й виховавшись там, — спромоглися зберегти національну свідомість, не забули рідної мови й не втратили любови до Отчизни їх батьків, про яку їм відомо тільки з переказів.

Хотілося б мені, щоб невибагливі, але чулі й правдиві спогади оці, уважно прочитали й замислилися над ними ті наші юнаки та юниці, які, в чужонароднім, у чужомовнім та в чужолобутовім оточенні, не втратили свого обличчя, почуття національної гідності, лишившись вірними синами й донями многострадальної Батьківщини нашої України.

Хотілося б мені, щоб оці скромні спогади мої приросли до їхнього серця й загартували в них готовність служити Батьківщині і, якщо звелить Неминучість, — покласти за неї життя.

Вам, любі мої, вручаю оцю повість про тепер вже казковий край степів широкодолих, повз які, поважно й велично, плинув сивовусий батько Дніпро, щоб туром заревти в порогах, щоб лунами предковичної саги своєї майнути по всіх світах, заспівати, розказати їм про славу княжих дружин та лицарства-козацтва.

Степи ті були ареною трагічних та героїчних подій нашої бувальщини, в яких з таланом змагалося безталання, у яких недоля вела перед. Але в недолі тій озивалася й озивається досі невмируща слава, зрошена кров'ю наших багатирів та слізьми всього українського народу. Проявлялася в ній і проявляється досі — непереможна воля жити й боротися за правду, за своє національне буття.

Цю предківську славу сплекав степ у своїх безмежних просторах і згодом став її вікопомним могильником.

Із всіх дум, — найкращу, найчулішу й найголоснішу думу про неї склала Історія, устами своїх муз Клейо та Калліопи.

Вірганим гомоном рокоче вона, не змовкаючи, рокоче через століття й тисячоліття і не змовкне ніколи, бо писана вона кров'ю тих безвісних

лицарів наших, які рясно засіяли степове тло своїми кістками, щоб жив наш народ...

Прокладка залізничних шляхів, інтенсивне заселення степів прийшлим людом, розвиток хліборобства та індустрії, розбудова міст — нанесли смертельного удару степовій волі, загадковості незвіданих, заобрійних просторів та старобутньому побуту степовиків.

Не лишилося багато місця для широких поривів душі молодецької, для марив фантазії, для творчості її. Не лишилося місця для випасання овечих отар, не було де пастися й табунам коней, нестало дикої звірини: степи заколосилися хлібами, порилися копальнями, засмугувалися шляхами, забудувалися містами.

Сталося це в половині минулого століття...

Степи ті, з діб предковічних, уявляли собою колосальне боїще, на якому смертним боєм стикалася цивілізація, наш хліборобський люд, з дикими й напівдикими ордами вітрогонів-кочівників, та з напасниками, що звідусіль продавалися до соняшних і родючих теренів нашої Батьківщини.

На тлі цього степу подибується багато древніх могил та городищ невідомої назви, свідків подій, які стали надбанням забуття.

Усвідомте ж, друзі, що ця кривава історія, яка тривала тисячі літ, є історією не тільки Отчизни дідів-прадідів ваших, а й історією кожного з вас, бо у вашій крові тече кров не тільки вашого роду, а й кров усіх тих дружніх й ворожих народів сивої старовини, які виступали в подіях нашої бувальщини.

Пам'ятайте, що у вашій мові бренять їх слова, що у вашій психіці розпорошені зернятка їхньої психіки, що у вашім світогляді віддзеркалюється їхній світогляд, що в вас живуть їх життєві прагнення, що ваші пращури й вороги їх — творили нашу націю, дітьми якої і ви являєтесь.

ПРИЛІТ З ВИРІЮ ПТАСТВА

З казкового Вирію в степи наші Весну-Ладу несло на крилах перелітне птаство.

Ще не рухнувся лід на ріках, ще рештки снігу білили в затінках, а деяка птиця вже була тут.

Одними з перших прилітали сіропері дикі гуси. Їх клопітливе гельготання, іноді, владний суремний клич гусака серед очеретяного сухостою, будили приспані зимою плавні.

Заспівав у гушавині ще голого лісу зяблик і, здавалось, що то соловейко озивається, бо зяблик виспіває самісенько так, як соловейко. Спинка у нього жовтуватого-сіра, а черевце — червоне.

З гаю лунали вже дрібушечки дятлів, що прикликали голосним довбанням своїх суджених. На провесні довбуни-дятли деренчать дзюбом по корі дерева незвичайно швидко, так, як свердло машини, що дробить асфальт вулиці. Пізніше, коли дятел уже спарувався, — текіт

його стає повільнішим та поважнішим, бо тоді він уже не сигналізував самичці, що, мовляв, »я тут, лети-но сюди!« А сам вишукував під корою комах. Отож, як і у грішних людей, так і в нього, після ідилії наставляли будні, проза життя.

Прилітали жайворонки, журавлі та лелеки, прилітали ластівочки. Сільські ластівки мали лискуче синьо-чорне опірнення, а чільце й горло — червоні. Міська ластівка мала пір'я такої ж барви, але черевце — біле і не мала червоного чільця та червоного горлочка.

Низько, низько, так, що шапкою докинеш, пролетіла згряя лебедів, а ось і флейту іволги вже чути, хоч самої її й не видно. Не любить вона показуватися людям на очі.

І казали наші діди-прадіди, що ластівочки й лелеки Весну красну приносять до селищ, жайворонки та журавлі — на поле, в степи, перепілочки — на лани-ниви, зозуленька — в гай-діброви, соловейко — в садочки та в луги-левади, лебеді, гуси, качки та білий гоголь — у плавні, на ріки, озера та ставки, горлички, припутні й ті ж соловейки — в праліси-пущі.

І нехай розгуляється запізнена метелиця, нехай на день, на два припорошить, вибілить обшири снігом, — жимолость вже розцвіла, дерева починали наливатися бруньками, починав зеленіти степ.

Скрізь радісне щебетання, перегукування пташок, скрізь прятий дух відмерзлої землі, а в піднебесі — крилаті ескадриони линуць і линуць із півдня і вдень, і вночі, весело гомонять, сповіщають, що Весна-Лада вже тут. Мов незліченні ескадрильї різноманітних літаків, линули крилаті армії на літування у степах, у лісах та в плавнях нашої батьківщини.

Тут були і великі, немоторні бомбовози, і шустрі винищувачі, і повільні біплани-торохкала, схожі на бабок-коромисел, і турбинні блисколетці. Були тут і гідроплани і, навіть, гелікоптери, що коміть падали на землю.

Одні летіли поодиночі, інші гуртом, цілими зграями; одні — вроздріб, інші, знову, — купно; одні — струнким шиком, другі — юрбою. Одні летіли високо попід хмари, інші — низько понад самою землею. Одні — вночі, другі вдень, одні — мовчки, другі — галасливо. І як різноманітно шикувались вони, летівши! Одні летіли широким фронтом, ніби лавою, інші — ключами-трикутниками, ще інші — безладною купою або низкою, одна за одною, або по кілька вряд.

І долітали з піднебесся до землі, на всі лади, суремні кличі — накази отаманів.

У повітряному бездоріжжі була їх певна, усталена, лиш їм одним відома, дорога. Кожна птиця знала, куди вона летить, де має перепочити і хібащо буря, на час, збивала їх із шляху.

Орієнтування птахів було для нас незрозуміле, дивовижне. Де ж ті віхи, напрямкові вказівки? Як птах знаходив свій торний, але невидний, шлях? Як знаходив своє торішнє гніздечко? Ластівка й черногуз,

наприклад, щовесни прилітали до своєї «дачі» й неомильно, без розшуків, потрапляли до свого старого, часто, предківського, гнізда.

Ні віх-орієнтирів, ні битого шляху не було, а птиця, тим часом, уже на місці, коло мети свого перелету, на літнім своїм кубельці, в'є або оправляє гніздо, в якому народилось, зросло й виховалось кілька пташиних поколінь. Тож не інакше, як Божя рука їх вела чи, може, Весна-Лада вела їх за собою? Летіли, летіли, без кінця-краю, роїлись, збивались і розвивались, збивались до гурту, розпорошувались, шугали врозтіч, разом, одностайно — вгору, разом, як одна — вниз. На лету шикувались, перешиковувались і гомін, шугіт крилець, розлягався у повітрі: шум, шурхіт, шелест або плескіт помахів, висвисти, сокотіння, хорхання, крякання, посвист, кавкання, гергіт, скрегіт, кахкання, суремні вигуки, курлюкання, терликання, глухе рокотання, ячання лебедів, лелекання бузьків, журавлині голоси...

І не знати було, чи то гомонять степи, ліси, переліски, яри, чи то в небесах щось діється!

Летіли ключами журавлі, курликали, перегукувались, ніби кликали за собою в далечінь, у далеку дорогу.

І думки мрії летіли за ними, за туманючі степові простори. Пам'ятаю, як одного разу на весні, за повного місяця, ключ журавлів на одну лиш мить заслонив його. Журавлі летіли, мабуть, дуже високо, бо ледь-ледь чулися їх голоси. І мені, тоді хлопчині, здалося, що то янголи спускаються на землю з раю...

Ось закувала в діброві віща ворожка-зозуля, властиво, зозулячий самчик сиво-бурого опірнення. Подружка його, тим часом, розшукує чиесь чуже гніздо й, знайшовши його, — розміщується в ньому, як вдома: ось така з неї білоручка-ледащо. Зозуля приносила з собою в ліси-гаї не тільки весну, вона була й символом журби, туги, туги за неvertанним минулим. Перед її очима відкривається майбуття, і кожній людині вона охоче віщує кукуванням, скільки літ їй суджено прожити на землі. Голос її меланхолійно сумний і наводить на невеселі роздуми, на спогади про пройшло життя.

»Закувала та сива зозуля
Раннім-рано на зорі...«

Сонце сходить — зозулька з діброви озивається...

Щастя, що вона тільки на весні ворожить, від Благовіщення до Петрового дня у червні, а потім замовкає на цілий рік.

Натомість, чорний ворон увесь рік залюбки накрякує людям лихо:

»Ой, кряче, кряче та чорний ворон
В глибокій долині, —
Ой, плаче, плаче молодий козак
Та по нещасливій годині...«

(Далі буде)

Галина КРУСЬ

НЕПОТРІБНА (Новеля)

Що баба Мотря — що пеньок у лісі: глуха, сліпа, нікому непотрібна. Та й таки ж нікому: ні мертвим, ні живим. Живі цураються, а мертві забули. Нащо вже покійна баба Денисиха так божилася, як умирала, так уже хрестилася:

— Я ж тебе, Мотре, не забуду. Як тільки Господь допоможе мені переставитись, так і впаду Милосердному до ніг — проситиму, щоб і тебе забрав...

А таки забула! Рада, що сама спочиває... І кого вже я не просила! А найбільше тебе, Лександро...

— Лександрочко, невісточко, забери, дочко, мене до себе! Я вже твоїм діткам непотрібна. Знаю це... Не бачу, не чую — а знаю. А тобі хіба не видно згори? То й чому ж не забереш? Може, чого розгнівалася? Воно всяко в житті буває... Може, коли недобрим словом обізвалася я до тебе? То ти прости: я ж — мати. Ну, нехай, свекруха. Довго гніватись, дитино, гріх... Не чує... Якби так мене хто просив, то я помогла б. А мені — ніхто. Як сама не докличусь смерті, то й не помру...

— І де ж ти, смертонько, забарилася? Та я ж тебе накликала і нагукала... Та й навіглядалася. Уже й з печі злажу та сідаю біля вікна, щоб видніше було. Тобі — не мені. Для мене вікно — пляма.

А може, кожній людині — своя смерть? Яка людина — така її і смерть. Тоді й моя смерть така, як я: сліпа... То може, хоч чує?... Я ось тут, смертонько, на лаві... У вікно стукаю... Щоб тільки шибки не розбить... Отак напوماцки шукатимем одна одну — та й не зустрінемось... Якби знаття, що довго кликатиму — утопилася б. А то думка: піду топитися... тільки зайду за причілок, а смерть із-за другого — по мене. Увійде в хату, а мене нема. Та й розминемося... Страшно взяти гріх на душу, та ще й перед смертю!

— Господи милосердний, не допусти до такого гріха! Як посилайтеш смерть на землю, розкажи їй, де й кого забрати. Скажи, щоб забрала бабу Мотрю, а не когось молодшого... Ось недавно в сусідів дитинка померла... Тож Ти посилав по мене, а смерть заблудила. Або тоді, як уже в хаті була — помилилась і не ту душу забрала. Забрала в малих діток матер, а стару бабу, немов на глум, лишила.

Ні, смерть таки сліпа! І чого ж помирати такий молоденькій?..

— Ти ж, Господи, знаєш, що я на той світ давно зібралася. І домовина років сім на горищі стоїть... Гарна, міцна, дубова... Син зробив.

А не хотів як!

- Як помрете, мамо, тоді й зробиться, — казав.
- Тоді люди робитимуть, — кажу, — а я хочу, щоб ти зробив.
- Добре, сам зроблю.
- А я хочу тепер.
- Відчепись, мамо, часу нема.

І взяв мене жаль: для матері часу нема. Нема, думаю, у мене сина! Якби покійного Митька не вбито на війні, була б оце в мене труна. Ото був син! Його я не просила. Бувало, ще й не докажу, чого мені треба, а він:

— Уже роблю, мамо!

Вогонь — не парубок. Чи до роботи, чи до танцю, чи до співів. Не те, що Іван...

Воно й Івана гудити не можна: роботящий, нема що казати. А ось погуляти з парубками, як людські діти, то він вже не піде. Прийде неділенька свята, то Митько — на вулицю, Іван — у клуню. Усе щось читав... Митько знає, що не любить Іван співів та танців — візьме та й накличе в клуню хлопців і дівчат. Ще й музикантів приведуть. Та як ушкварять — земля вигиналась. Іван замикався тоді в коморі, а Митько з хлопцями підкотить, було, колоду, для дівчат винесе ослін — посідають під коморою та й співають. Ох і сердився ж Іван на Митька за це! Тільки з Митьком краще не зачіпайся. Було, такого набалака, що Іванові хоч на люди не показуйся!

— Я, — каже, — як буду такий, як ти, то мій син парубками не верховодитиме; а ти, немов той вовк, у коморі ховаєшся...

Чудний якийсь Іван... І одержу однакову справляла обом — Митько ніяк не діждеться, щоб одягнути, а Іван подивиться-подивиться та й повісить у коморі. А як взує нові чоботи, то сажею натре, щоб не блищали.

— Не хочу, — каже, — щоб на мене люди дивилися.

А що поганого в тім, що подивляється?.. Як Митько йшов вулицею, то мале й велике вибігало подивитися... Дарма, що молодший від Івана, а вже й дівчину на оці мав. Отій Малищиній невістці та була б я свекрухою. Тільки вона й була Митькові до пари. Як він між парубками — так вона між дівками. Парубки й не починали співів без Митька, а дівки — без неї. А як зійдуться докупі, то вже було що слухати. А послухати близьке й далеке спішило. Старі ж люди, сидючи на призьбах, казали:

— Бач, розспівалися, соловейки.

Співали... А гніздечка звити — не судилось. Якби то Митько та на півроку молодшим був! Забрали його з останнім набором. Не подивилися, що вже Іван на війні.

— У тебе, бабо, ще дві дочки є, — сказали.

Недовго після того копаю буряки в полі, аж чую: у селі дзвін по померлому дзвонить, та так жалісно... І що воно таке, думаю, нікого

недужого в селі не було, і враз — похорон. Може, яке нещастя, а може... Кинула я все та й біжу. Я — в село, а Васька з Параскою — із села. Та так кричать! Вітер — у їхню сторону — не чую. А серце як не вискочить: Іван! Коли ж чую: »Нема вже, мамо, у нас Митька! Нема — і не буде!« — Потемніло мені ув очах, закрутилася земля, померкло сонце... Хотіла крикнути, а тільки руками змахнула та й повалилась снопом на землю. Аж у хаті очуняла. Водою відливали. Думала — не переживу.

А дзвін серце виймає... Хлопці та дівчата, спасибі їм, пом'янули товариша свого: мабуть, із тиждень дзвонили. Дзвонили старші, а потім — молодші; а як стомилися й ці, то підлітки почали. І знову спочатку. Аж пристав приїхав та накричав...

Десь покійний гріха ще не мав, бо перед смертю Господь його з братом звів. Більш двох років не бачились. Тільки й там Митько не слухав Івана. Скрізь ти, синочку, першим хотів бути... І хоч за життя брати не мирилися дуже, та по вбитого Митька Іван, розказують, більш верстви рачки ліз. Відмсвляли його, не пускали, а він вирвався — і поліз. А потім — назад із покійником на плечах...

Сам поховав і місце позначив. Думка була: скінчиться війна, приїде з матір'ю та хрест дубовий поставить. А ще думалось на місці пошукати когось, щоб за плату могилу доглядав. Хтось би й погодився. Не бузувіри ж там живуть, а люди — як і ми — хрищені... Не довелося: більшики не пустили. А скільки сліз я вилила! Якби можна — у землю лягла б, а ти — щоб устав... Тільки ж... Щасливий ти, сину! Бо не зазнав горя, що потім прийшло. А нас так розпинали: Антихрист землею оволодів, панщину повернув. Не питали, чи був хто коли панським, чи з діда-прадіда козак — усі тепер панські. А щоб не догадалися, ту панщину химерно так назвали: ко... кло... — ніяк не вимовлю... Клогитів! Чисто їм язики покрутило. Та я по-своєму називаю: клочків. І як добре подумати, то такі »клочків«: бо з клоччя. А люди перевелися нінащо. Як барани. Зігнали їх в отару, клоччям обкрутили, а вони тільки: »бе-е«, »ме-е«. Колись і дитина знала, що як із клоччя, значить — німціне. Як напнутись разом — не клоччя! — доброго мотузка розірвати можна. А от не розривають...

Та й сатана не в тім'я битий — прицілився всіх забрати, а хвостом вихилає: ти, мовляв, як не хочеш бути моїм, то й не треба. Сам собі ори й сій, а я заберу. Як із голоду не вмреш, то ще проситимешся до мене... Дехто подумав: усього не забере, щось та й лишить... Не піду! На своїй земельці й дитина картоплинку загорне, дід та баба стрючок квасолі підберуть. А ще як сім'я велика, а робити нікому. Ось як у Івана. Покійна Лександра так і сказала: »Не піду, в мене дитина маленька«. Тоді саме вродився син, а то дівчата та дівчата родились. Іван же хлопчика хотів. Я тільки не знала, чому. Аж як узяли куми на руки й питають, яким ім'ям охрестити, то він і каже: — Як не охрестити — однаково Дмитром буде. Бо я так записав.

Нікого ж не питався, ні з ким не радився. Знав, що не забув брата свого. А ніколи ж і словом не обмовився...

Тоді ото голодранці й напосілися на нього. У тюрму посадили: за те, кажуть, що читав. Дем'яна ж Батрака за те, що нам сватом доводиться (Параска ж за Михайлом), Малишка — що Батраків сват. Не помилили й Батраченка... Відсидівши своє, вони й попросилися в той клогитів. Ой радів сатана, що свого допняв! Михайла тепер головою настановив... А Параска там так кирпу гне, що й матір забула! Гріха не боїться...

Лишився Іван сам. А тягали ж його скільки! Аж як Лександру замучили, тоді пустили. П'ятеро ж сиріт лишилося та баба — на опудало придатна. Не знали, бач, що з нами робити... Вернувся Іван додому, а здоров'я — там лишив. Сім ротів, а робити нікому. Хоч би тепер записався в той клочків! Каже, що його антихрист уже не схоче. А я таки думаю, що якби попросив... Може б і Михайло замовив яке слівце. Ващиним же дітям поміг: сам пішов і просив, щоб документи їм дали. Ваську, мовляв, хоч і притягнено в клогитів, то роботи з неї ніякої. Діти ж малолітні ще. Хай краще йдуть із села. Послухали й дали, ще й років дописали... То й за Івана заступився б. Та тільки Іван не з тих, що з антихристом накладають. Сам мучиться і дітей мучить. Більше, мовляв, терпіли — ще потерпимо... Може й не заробив би там, та корівка була б... і городець. Поле в усіх забрали, а городи таки лишили. Нам же й город забрали... по саму хату. І з хати все пішло, худібку розтягли, повітки, клуню повалили. Тільки хата лишилася (стара вже дуже), бо й на паливо непридатна. Не встиг Іван хату поставити... Повітки нові побудував, а на хату за добрим деревом роздивлявся. Я ж, немов знала, що й дровини не лишиться, та дбала про себе. Думаю: не буду я Мотрею, як на смерть хати не матиму. Як сказав ото Іван, що йому ніколи, то я, хе-хе, пустилась на хитрощі: знаю, кажу, що ти тільки й ждеш, щоб я померла. Укинеш мене в яму без труни — я й знати не буду. А він саме в поле збирався. Бачу: випрягає воли, бере аршин, а мене за руку та — до хати.

— Лягайте, — каже.

І що ж він робитиме? — думаю. А він міряти заходивсь.

Та мені, сину, коротеньку, — кажу. — Ось я й ноги підібгаю: шкода ж дерева.

Він не слухає та довгу робить: тоді ж спина, мовляв, розправиться. А дерево ж яке вибрав! Ще й хрести кругом повирізував.

— Ну, коли так, — кажу, — то я боргувати не буду. Дурно не візьму. Навчу онуку вишивати, вона вишие тобі сорочку, я ж пошию — та й заплачу за роботу...

Як брали все, то сердилися дуже, що такі добрі дошки на труну порізав.

— Це, — казали, — на ясла були б!

Усе тягли в той клочків, а труни таки не взяли: хрести відігнали... Лександра як померла, то зробили нову, а моя й досі стоїть.

То оце ж ти, Митю, уже все знаєш. А тепер — забери мене до себе. Хіба ти забув, як казав:

— Дарма, що я молодший, а мати зі мною житиме! Матері нікому не віддам... Пам'ятаєш? А, бач, який ти: сам пішов, а мене лишив... Чи ж я тебе змалечку не вчила, що казати неправду — гріх?! То знаєш же ти, що? Пожила я трохи в Івана, а тепер — хочу до тебе... Чи ти, може, думаєш, що добре тут мені? Ні... Іванові діти мені їсти не дають... Якби ж ніяк не дали — померла б швидше, а то манять: мисочку юшки рано та трохи борщичу увечері. Оце й усе!

— Нема, — қажуть.

Сама знаю, що нема... Коли б ще дурна кишка знала!.. Я, сину, в твоїй хаті місця не забиратиму: свою маю. Тільки, щоб коло тебе... І де ж, синочку, могила твоя? Може й сліду не лишилось? Люди розорали — вітри розвіяли... Коли б знала, де місце те — рачки полізла б. Припала б грудьми і не відійшла. Хоч-не-хоч, а забрав би...

— Митю, Лександрочко, заберіть, діти, мене до себе... Всі мене забули, та вас двоє думаю докликатись...

Кирилко й Улитка матері не пам'ятають: маленькими померли. Їх і не прошу. Не прошу й покійника свого: ледащим свій вік прожив — то й там такий самий... От якби та вісточку на той світ передати! Умирають же люди...

Агов! Аго-го-гов! Є хто в хаті, чи нема? Обізвіться!.. Не чути... Воно якби — або чула, або бачила — то ще б якось... Хтось би та й обізвався, а то... Та тільки ж я багато й не хочу: от щоб знати, коли похорон у селі... Ніяк мені з думки не йде ота сусідчина дитина. Під хатою похорон був, а вони не сказали! Сказали аж на другий день... Пішла б же я, упала б на коліна, перед Богом просила б заступитися за мене. Воно маленьке — янголятко ще — Господь би вислухав його прохання та й забрав би мене до себе...

Онуки сміються, що баба дурна...

Бо стара...

Петро ГУРСЬКИЙ

СПОГАДИ АРТИСТА (Продовження, 5)

9

Як я вже згадував, у кожному місті в Україні біля театру крутилися «карасі», які любили театр, любили артистів, допомагали їм, а при тому хотіли й самі слави зажити.

З одним таким «карасем» трапилася у нас біда. Сталося це в Ананьєві, у Херсонській губернії. Наша трупа тоді нараховувала 30 осіб. З Галацу приїхали до нас актор-декоратор Дяків і дуже добрий актор Захарчук, шестеро музикантів. Нашим режисером був Приходько, а директором — Орлик, чоловік нашої примадонни. Колись він був багатий, але через жінку, яка хотіла грати в театрі, втратив усі гроші, щоб тільки їй догодити. Наші хлопці мали великий успіх не тільки в гімназисток, молодих панночок, бо навіть молоді кухарки бігали за нами.

Жили ми в Ананьєві у гостиниці, а дехто в кімнатах. Увесь город неначе воскрес після сплячки, всі чекали на наші вистави. Та, як казали, «чоловік предполагає, а Бог розполагає». Сталося так, що ми ще й не почали грати, як пішов дощ. Іде та й іде, день, другий, увесь тиждень. Ми не лайдакуємо, робимо проби, репетиції... А тут під ногами крутяться різні «карасі»: одні, щоб провести час цікавіше, а другі, щоб потрапити на сцену та заграти якусь роль, хоч на три слова...

І от прийшов до нас якийсь управський чиновник Бутиркин. Славний чоловічок, прилип до нашого театру, як листок до вікна, ну просто увесь день коло нас крутиться. А в нього дружина, діти, теща, — але наш Бутиркин цілком від роботи відбився, прикинувся, ніби захворів... Одного разу прийшла до нас його дружина і, заплакавши, почала прохати:

— Голубчики, панове-актори, проженіть його від себе! Зовсім він відбився. Проженуть із роботи, що ж тоді робити, у мене ж діти на руках...

Директор театру покликав помічника режисера і наказав йому:

— Слухай, зроби, що хочеш, тільки віджени цього Бутиркина від театру...

Приблизно, через тиждень перестав падати дощ і розпочалися вистави. Першою п'єсою показували ми «Невольника». Та ще перед виставою помічник режисера дав чиновникові Бутиркіну вивчити роль — не з «Невольника», а з другої п'єси — з «Одруження», з комедії Миколи Гоголя. Дав він ту роль чиновникові й каже:

— Ми бачимо, що у вас, мабуть, є талант, і що ви дуже хочете грати. Це добре, візьміть оцю роль і вивчіть її «назубок», а через тиждень візьмете участь у виставі.

Той «карась»-чиновник дуже зрадів, приніс миттю четвертину горілки, закуску і давай усіх частувати. Декотрі актори знали наперед про витівку директора, їм було соромно і вони відмовились від частування, а інші, позичивши в «Сірка» очей, таки добре потягнули... Треба згадати, що помічник режисера попередив «карася» Бутиркина, що проби не буде, він просто вийде на сцену, коли покличуть, і почне голосно говорити свою роль...

Нарешті прийшов той вечір... Чиновник крутився коло театру годин зо три перед початком, щоб тільки не пропустити свого виходу на сцену. Почали ми одягати його в козацький одяг. Нап'яли два жупани, підперезали, потім додали ще свитку, а поверх того всього — дуже теплого кожуха, ще й шапку на голову. Поставили те опудало в кутку, і тут йому помічник режисера сказав шепотом:

— Стійте і не відходьте. А як покличуть — зразу ж біжіть на сцену!..

Усе місто наперед знало, що управський чиновник Бутиркин має сьогодні свою «прем'єру» — перший виступ на сцені! Напевно дехто насміхався, але всі прийшли подивитись...

Починаємо першу дію... Стоїть за кулісами бідний чиновник та потом обливається. Був уже травень, надворі тепло, а в театрі — просто гаряч. Стояв він, стояв та й шепоче до «зачинщика» (того, хто відчиняв і засував завісу):

— Коли ж мені вже виходити?

— Стійте і не рипайтесь! До вашого виходу ще далеко. А покищо, ідіть до парикмахера, він вас захакає, отам, за отією кулісою.

Вистава йде, а парикмахер гримує актора-новобранця. Щоб причепити бороду й вуса, треба було в ті часи намастити обличчя клеєм. Наклав він клею на лице чиновника, почекав, щоб висох, а потім намазав ще раз, причепив великі вуса й довгу бороду. Правда, козаки борід не носили, але щоб відігнати чиновника від театру і повернути його дружині та дітям, — навмисне так зробили. Стоїть отак Бутиркин вже другу дію, спливає потом, а на сцену не кличуть. Із нього, бідного, вже й не піт, а чиста вода тече, так упрів... гаряче, дихати немає чим...

Нарешті чиновник побачив, що діло кепське. Почав він шепотом проситись за кулісами, щоб звільнили його від такого важкого труду. Помічник режисера крутився поза сценою і навмисне не звертав уваги на трагічні прохання Бутиркина. Хтось із акторів побачив, що чоловік ледве дихає, і порадив йому стати ближче до дверей, що виходили на вулицю.

Ми вже почали третю дію. Бачимо, що бідолаха ледве на ногах стоїть. Стояв, стояв, а ноги починають вгинатися. Раптом підбіг до нього помічник режисера і закричав:

— Де ви пропадаєте?! Я вас поставив у кутку, звідки маєте виходити, а ви стоїте майже на вулиці! А я вас шукаю!.. Зарізали нам усю сцену! Треба було виходити, а вас чорт десь забрав... Як не хотіли грати, то не треба було братись, хтось другий заграв би!

Побігли вони обидва за куліси, і там наш «карась» почав прохати:

— Голубчики, відпустіть, Бога ради!.. Вже мені й грати не хочеться, і в мене ж вдома — жінка, діти чекають, роботи багато... — і з тими словами — геп на підлогу! Ми всі вже й перелякалися, побачивши, що чоловік зомлів. Давай хутчіше скидати з нього одяг, а він — хоч викручуй, наскрізь мокрий. Дали понюхати нашатирного спирту, витягли його надвір, де він опритомнів. Тепер залишилося відчепити вуса й бороду, але парикмахер на жарт обліпив клеєм ціле обличчя, тільки очі залишив... Хтось порадив обмитися водою з пожежної діжки. Сцена, звичайно, має свої закони: хто хоч раз побував на кону в той час, той знав, що вуса й бороду треба скидати не з допомогою води, а вазеліною, або салом. Доки чиновник рвав із лиця волосся, вистава закінчилась, — і в той час Бутиркин втік додому.

Що було вдома, про те потім розповіла нам його вдячна дружина. Прибіг він додому захеканий і червоний, постукав у двері, а бабуся, як відчинила двері й побачила, що перед нею стоїть чоловік з «подобою» мавпи, закричала: «Свят, свят, зчезни, нечиста сило!» — перехрестилась і зачинила двері! Ускочила сама в хату, трясучись із переляку, гадаючи, що то сам сатана прийшов.

Довго ходив чиновник попід вікнами, клявся-молився, щоб пустили в хату, що він не чорт, а рідний чоловік своєї жінки... Дружина вже знала, хто він, але навмисне притримала за хатою, щоб провчити.

Три дні змивав він і голив лице, виривав наклеєне волосся, не міг піти на працю... Врешті-решт, все закінчилося щасливо, Бутиркин почав працювати. Його дружина, щоб виявити свою вдячність, прийшла до нашого театру, принесла ковбас, сала, горілки ще й такий делікатес, як оселедці та огірки. Сложили ми цей подарунок під сценою за здоров'я його жінки, дітей, бабусі і навіть самого чиновника, з його талантом. Але з того часу ми вже ніколи Бутиркина не бачили: у бідного актора зовсім пропав талант, так і не розквітнувши...

Не даром у старі часи говорили, що «Бог шельму бачить». За всю ту комедію Бог нас таки покарав. Знову пішли дощі на нашу голову, наші справи занепали, довелося перебиратися усім і жити в театральній залі, бо в гостиницях та найнятих кімнатах не хотіли довше тримати у борг.

Та є ще й інша приказка: «Не було щастя, так нещастя помогло». Через паркан за нашим театром жив якийсь архітект. У того архітекта була досить молода жінка. Один наш артист, який знаменито виконував ролі любовників, вирішив відіграти цю роллю не тільки на сцені, а й у житті. Для цього він познайомився з молодою панночкою. Зав'язалось любовне знайомство. Тут уже і я, не втрачаючи часу, почав шукати

знайомства з кухаркою сусіди-архітекта, не так для любовних пригод, як більше від голодухи. Вона була молодиця — кров з молоком. Ми швидко подружили, ніби знали вже довгі роки. Коли дружина архітекта з кухаркою довідалися, що ми, актори, голодуємо і живемо при театрі, де хто голову покладе, — вона звеліла кухарці щоденно підгодовувати нашу «братву». Кухарка це старанно і охоче виконувала. Так їй ми сподобалися, що вона й сама вирішила піти до нас, у театральний хор.

З того часу я став «професором співу» — вчив її, як співати по нотах, хоч, сказавши правду, сам їх не дуже і тепер розумію. Та і нот не було. Тут мені спало на думку, що бачив ноти на базарі у якійсь ятці, подався я туди і за останнього шага придбав ноти. На жаль, виявилось, що вони не для голосу, а для барабану! Та нічого, чого з голоду не зробиш: вчив я кухарку співати по барабанних нотах! А як учив? — ті пісні, які вона й сама знала, без мене, давно ще з дитинства, українські, народні. Ось так я її вчу, а моя «солістка» наварить повний казан борщу та й нам через паркан!.. Так вона і годувала всю нашу театральну молодь.

Дружина архітекта, тим часом, закохалася у театрального любовника не на жарт. Вона вдавала, що не бачить, як кухарка передає нам не тільки борщ, а й багато чого до борщу... Отже нас лякало, щоб одного дня не застав мене архітект під час «викладів співу» з барабанних нот, або своєї дружини при ще гіршому, і щоб усе це не закінчилося драмою. Так тривало, приблизно, два місяці, і я, і герой-любовник поправились, погарнішали, пожвавішали, тільки не раз довго заснути не могли, здаючи собі справу, що не дуже то чесно поступаємо. Вже й дощі перестали, і ми оголосили нову виставу, аж тут розпочалася ще гірша погода, бурі із зливами...

Наше знайомство із кухаркою та дружиною архітекта не врятувало театру. Директор Орлик однієї ночі ганебно втік, захопивши із собою примадонну, але нам не заплатив нічого. Тоді наш режисер Приходько запропонував перейти на товариство на паях, щоб зберегти театр від ліквідації, і добратися до Хотина Басарабської губернії, міста поблизу Кишенева, де тоді жило багато українців.

Не гаючи часу, режисер Приходько, який став тепер і нашим директором трупи, за останні гроші поїхав у Хотин, винайняв там театр Зільбермана і прислав телеграму, щоб ми «своїми силами» — себто на власних ногах добились до Хотина.

Як довідалися наші поклонниці та різні «карасі», що ми від'їжджаємо, то підняли плач; навіть власник гостиниці, і той просльозився, що-правда, не з любовних почуттів, а тому, що не одержав грошей. Знайшлися й такі, які прохали нас залишитися жити в них на все життя у Ананьєві на Херсонщині. Та де там, акторові найдорожче за все в житті — театр!

(Далі буде)

Олекса ВОРОПАЙ

АНГЛІЯ ЗБЛИЗЬКА

(Щоденник нового поселенця)

(53)

2-го жовтня. Четвер. Цілий день клясифікував книжки в бібліотеці. Попадала мені до рук і цікава література, на жаль, не маю часу її читати. Увечері, коли ми з дружиною вернулися додому, застали «Українську Думку». В ній надрукована цікава стаття Б. Шкандрія «Завдання українського вчителя». Найбільше мені сподобалось таке твердження автора:

»До української культури я включаю українські звичаї і традиції. Мені здається, що українські традиції — це не маловажний чинник у вихованні нашої молоді. До українських традицій я залічую не тільки наші релігійні свята, а й ті, які передали нам предки ще з передхристиянських часів. Особливо ці останні переливаються перлинами поезій, чару, романтики й містики. Я особливо зачарований самою думкою й уявою Івана Купала...«

Далі: »Тільки уявіть собі зоряну ніч, річку, вінки на воді, пливучі вогники свічок, а на березі — дівочі хороводи й пісні. Хіба може бути щось краще, чарівніше від цієї картини? Здається мені, коли б таке свято влаштувати на сумівському чи пластовому таборі, воно залишило б глибокий і незатертий слід у пам'яті та почуваннях нашої молоді. Такі свята, як Купала, Юрія й Андрія, надихані поезією й чарами, показали б нашої молоді кращі зразки нашої традиції, і така традиція прив'язала б нашу молодь ще одною золотою ниткою до українського кореня«.

Це правда, наші українські звичаї і народні традиції — це евшан-зілля для української молоді на чужині. Я думав про це з самого початку, а тому й написав два томи »Звичаїв нашого народу«. Добре, що дехто з наших учителів використовує їх, як читанки для учнів на своїх лекціях українознавства. Особливо популярний 1-ий том »Звичаїв нашого народу«, який розпроданий повністю в усіх книгарнях. Дехто з учителів і батьків ще й тепер звертається до мене за 1-им томом, але в мене його вже нема.

7-го жовтня. Вівторок. Одержав листа від проф. Наталії Полонської-Василенко. Вона — декан Філософічного Факультету УВУ. Між іншими справами, пропонує мені, щоб я був одним з рецензентів докторської дисертації на тему »Український фолклор у творах Миколи Гоголя«. Тема цікава, може, візьму цей обов'язок на себе, якщо обставини мені дозволять.

В бібліотеці сьогодні попала мені до рук книжка «Дикоростучі лікарські й плодові рослини України». Цікавий і корисний для мене матеріал.

11-го жовтня. Субота. У журналі «Визвольний Шлях» за жовтень ц. р. надрукована моя стаття «Іван Котляревський» (З нагоди 200-ліття з дня його народження).

Вона кінчиться такими висновками: «Творчість Івана Котляревського перевершила собою все, що було написане його попередниками і він став основоположником нової української літератури. Таємниця цього успіху була не тільки в особистій обдарованості поета, а також у геніяльному розумінні тієї великої істини, що дух народу повністю може розвиватися тільки в живій народній мові». Далі: «Батьком» назвав поета і Тарас Шевченко в поемі «На вічну пам'ять Котляревському»: «Будеш, батьку, панувати, поки живуть люди...»

16-го жовтня. Четвер. В «Українській Думці» я прочитав, що «6-го жовтня 1969 року помер в Лондоні Іван Сапун-Деснянський». Для мене це сумна вістка. З Іваном Антоновичем ми були в добрих взаєминах на протязі багатьох років. Жив самотньо, родини не мав, усю свою увагу і всі свої матеріальні засоби віддавав поезії. Писав вірші і сам видавав їх друком. Так, в 1951-му році вийшла збірка його віршів «Три ідилії», в 1952-му році вийшла книжка «Шерех історії», легенди, міти та баляди. Своє «Авторське слово» до цієї книжки він починає так: «Усі народи мають не лише сучасність, а й своє далеке минуле, свою стародавню історію. Кожен народ духово високо підноситься лише в своїй національній культурі і є такий сильний, як міцно тримається свого рідного оточення». В 1955 році вийшла його книжка «Агронавти. Міт про золоте руно». В 1956-му році вийшли його «Українські історичні баляди», а в 1957-му році вийшла його поема «Мазепа», з передмовою і портретом автора. Це, здається, остання книжка Івана Антоновича. Колись він мені говорив: «Люди мають хати, а я маю книжки». Може, це й краще. Ось після його смерті його книжки будуть йому пам'ятником.

Народився Іван Антонович Сапун-Деснянський на Полтавщині, в селянській родині, 20-го травня 1900 року. За фахом — учитель, закінчив Учительський інститут, здається, в Києві. Перед війною учителював в Україні десь у сільській школі та писав вірші, але не друкувався. Під час війни попав до Німеччини, як «остарбайтер». Пережив багато лиха, про що багато й цікаво розповідав. В Англії прожив понад двадцять років. Востаннє я зустрічався з ним в Лондоні 26-го липня ц. р., в хаті п. Ворошила. Він привіз тоді квіти й цукерки для дочки Валерія Ревуцького, що був приїхав з Канади з дочкою та дружиною і зупинився у п. Ворошила. Тоді Іван Антонович був веселим, жвавим, багато розповідав про своє життя-буття.

Іван Антонович Сапун-Деснянський був щирим патріотом України і доброю, приємною людиною. Вічна йому пам'ять!

21-го жовтня. Вівторок. Одержав листа від проф. Н. Д. Полонської-Василенко з Німеччини. Між іншим, вона пише:

»Були в мене милі зустрічі. Я була на Соборі Православної Церкви і там познайомилась з кількома особами з Англії, в розмові згадували Вас. А тиждень тому була в Університеті чарівна панночка від жіночої організації. Але, як вона називається? Як її прізвище? Це нова мода: не називати себе. А потім ломай голову: хто це був? Ця панночка згадувала мою книжку «Видатні Жінки України». Чи маєте Ви цю книжку?»

Так, маємо. Дружина, здається, купила її в книгарні СУБ-у, як була недавно в Лондоні. Книжка дуже гарно видана, на доброму папері, з ілюстраціями. У «Супровідному слові» зазначено, що »проф. д-ра Наталії Полонської-Василенко «Видатні жінки України» виходять заходами Союзу Українок Канади».

Далі в «Супровідному слові» Наталія Левенець-Когуська пише таке: »І так перед нами нова, довго очікувана книжка нашого заслуженого науковця-історика проф. Наталії Полонської-Василенко. Авторка опрацювала ці матеріали на підставі своїх довголітніх дослідів. У цій солідній праці вона відділила історичні події від легенд, вибираючи лише ті постаті жінок, які справді відзначались або своїм глибоким розумом, або своїм політично-державницьким хистом, чи своїм талантом внесли в скарбницю української культури тривалі вартості».

Ще далі: »Виходить ця книжка саме в рік потрійного ювілею авторки: у 85-ліття її народження, у 60-ліття її наукової діяльності та 25-ліття її професорської катедри в Українському Вільному Університеті в Мюнхені».

Так ссь Наталія Полонська-Василенко відзначає свій потрійний ювілей! Треба вислати їй привіт! Шкода, що Німеччина далеко, а то поїхав би привітати її особисто, як нашого сучасного визначного історика.

23-го жовтня. Четвер. В «Українській Думці» надрукована стаття Володимира Шаяна «Світовий Конгрес ПЕН-клубів». Конгрес ПЕН-клубів відбувся у вересні ц. р. на півдні Франції, в місті Монтоні. В. Шаян починає цю статтю так: »ПЕН-клуби — це свобідні асоціації поетів, есеїстів та новелістів (себто повістарів), отже людей пера. Цьогорічний конгрес був 36-им із черги...»

Я також член ПЕН-клубу ще з 1951-го року. Був кілька років членом Президії ПЕН-клубу (Centre for Writers in Exile), брав участь на 28-ім його Конгресі, що відбувся в липні 1956 року в Лондоні. Мій нарис «The Hunters' Tales» був надрукований в Альманасі ПЕН-клубу з 1956 року. Цього року я також одержав запрошення на 36-ий Конгрес ПЕН-клубу, але не мав можливості поїхати аж до Франції.

ПЕН-клуб — цікава організація письменників, проте щоб брати участь у її діяльності — треба жити в Лондоні.

31-го жовтня. П'ятниця. Сьогодні в англійців традиційне свято »Hallow Eve« — »свято відьом«, коли відьми збираються на своє зборище і відбувають якісь там свої традиційні ритуали. Англіїці ніби вірять, що в цю ніч приходять мерці з того світу і відвідують своїх близьких та рідних. В народі існує про це багато цікавих оповідань.

Діти, імітуючи відьом, ходять від хати до хати, стукають у двері та співають якихсь традиційних пісень. Сьогодні о годині 10,30 увечорі у наших дверях залунав дзвоник. Дружина відчинила двері, а там двоє дівчаток і двоє хлопчиків, років по 10 чи 12, обгорнені простиралами, з паперовими ковпаками на головах, з розмальованими фарбами обличчями. Одна з дівчаток у якійсь посудині тримала вогонь. Вони щось співали. Дружина покликала і мене подивитися на цей цікавий дитячий маскарад.

Увечорі у телевізії передавали інтерв'ю з двома «відьмами» — гарними жінками, з розпущеним волоссям, що спадало їм на груди. Перед ними на столі стояв круглий «кейк», у якому був застромлений ніж. Горіли три свічки. Відьми розповідали про цей традиційний народний звичай.

1-го листопада. Субота. День понурий, небо захмарене і збирається на дощ. Сьогодні ми вдома. Я цілий день займався своїми справами. Переглянув рукописи, дещо додав, дещо передрукував на машинці і так минув цілий день.

Увечорі почав читати книжку «Рослини-цілителі», зокрема розділ «Лікарські рослини в минулому» — це цікава історія вживання лікарських рослин.

2-го листопада. Неділя. Рано дощ, вітер, ціла буря... Така погода негативно впливає на тиснення моєї крові: болить голова...

Вдень, коли мій стан покращав, я перечитав свій щоденник за 1951-ий рік. Так, для нас з дружиною це був тяжкий рік. Не легко було пристосуватися до нових умовин життя в Англії.

Увечорі продовжував читати книжку «Рослини-цілителі».

3-го листопада. Понеділок. Увечорі, вернувшись із праці додому, застали журнал «В. Ш.», в якому надруковане 6-те продовження мого щоденника. Надруковано дуже добре, без жодних помилок. Для мене це велика приємність.

5-го листопада. Середа. Рано був такий мороз, що на вулиці замерзли калюжі. Перший мороз цього року.

В бібліотеці мав багато роботи, бо завтра ми з дружиною йдемо на двотижневу відпустку. Кілька днів проведемо в Лондоні, зустрінемося із своїми друзями та знайомими.

9-го листопада. Неділя. Ми вже третій день у Лондоні. Сьогодні день мого народження. Наші добрі приятелі, пан і пані Богдан, запросили нас до себе в гостину і ми провели в них кілька приємних годин. Обідали, пили вино «за все добре». Говорили про наші родинні справи та про життя-буття на чужині.

Пані Богдан, знаючи про мій день народження, була дуже уважна до мене, і за це я їй щиро вдячний.

О годині 9-ій увечорі ми попрощалися із своїми добрими приятелями і поїхали до свого готелю. У Лондоні будемо ще кілька днів.

10-го листопада. Понеділок. Тепер 10-та година рано і ми з дружиною вже сидимо в читальні бібліотеки Британського музею. Дружина виписує нові й нові матеріали про взаємини України з Англією у XVIII-му столітті, а я шукаю матеріялів з етнографії.

11-та година увечорі. Ми вже в готелі. Півгодини тому вернулися з «Ковент-Гарден». Бачили там «Лебедине озеро» — чудовий балет Чайковського.

12-го листопада. Середа. 2-га година по полудні, ми вже вдома. Приїхали годину тому. Вдома застали дуже гарну листівку — поздоровлення з днем мого народження. Читаю:

«... Автора «Англія зблизька» щиро вітаємо з днем народження! Бажаємо, щоб побут Ваш у цій країні був завітаний щастям. З найкращими побажаннями доброго здоров'я та добрих успіхів!» А далі підпис добрих і щирих людей: «Віра, Іван С.». Дай, Боже, і Вам всього найкращого у цій країні!

Застали й книжку «Видатні жінки України» — авторський подарунок від проф. Н. Д. Полонської-Василенко. Щире спасибі їй. Хоч ми вже маємо цю книжку, але авторський подарунок — це велика цінність для нас.

13-го листопада. Четвер. Одержав сьогодні книжку Лариси Мурович «Піонери Святої Землі» — дарунок від авторки з таким підписом: «... О. Воропаєві з піетизмом до його праці про нашу старовину. Л. М. 6. XI. 1969».

Це збірка поезій, що починається статтею Івана Овечка «Лариса Мурович — поетеса лірики і мітології». Між іншим, він пише так: «Олена Теліга не помилилася, коли ще в 1939 році писала про Ларису Мурович: «Молода, здібна, інтелігентна поетка з Божої ласки». Сьогодні, майже тридцять літ пізніше, переглянувши бодай частину великого поетичного дорібку Лариси Мурович, кожний може переконатися, що поетеса гідно пронесла літературне благословення Олени Теліги крізь буревії життя і боротьби. Ім'я Лариси Мурович, як талановитої поетеси, відоме українцям усіх країн нашого емігрантського розселення».

Лариса Мурович талановитий поет, її вірші справді добрі, як ось — наприклад — вірш «Чорноземна грудка»:

«Я зберігав її, мов скарб багатий,
На всіх дорогах рівних і стрімких,
Вона була мені за світло хати.
За рідних і живих і неживих.

Аж тут її, таку святу й єдину,
Я розділив надвоє в мірці жмень,
У чужині посію цю частину,
Тамту лишу на свій останній день».

Зворушливий вірш. Взагалі всі її вірші цікаві. Мені найбільше подобалися в цій збірці такі вірші: «У Різдвяний Вечір», «Золоте намисто», «Напившись з неба» і «Калина».

Вірш «У Різдвяний Вечір» починається так:

«У Різдвяний Вечір — оживає згадка,
І веде далеко ця душевна кладка.
По Святій Вечері дітям там батьки
Мовлять: «одягайте шуби і шапки,
Бо й зима надворі в білому кожусі,
Ви ж колядувати хочете — бабусі!»
Жваво і бадьоро, снігом через сад,
Поспішають діти: я, сестра і брат».

Милі дитячі спогади...

А ось про калину:

«Гляньте, люди, в лузі — чепурна Калина,
Мов князівна, стала в білому вінці,
Та в її подобі — ціла Україна —
Це ж відбилась пишно в дзеркальній ріці».

Завтра напишу Авторці листа й подякую за цей милий подарунок.

14-го листопада. П'ятниця. Написав листа Ларисі Мурович, якого почав так: «... Вашу цінну книжку «Піонери Святої Землі» з авторським підписом для мене я одержав і щиро Вам дякую за такий милий подарунок. Книжку я відразу взявся читати і уважно прочитав всі Ваші вірші».

Другого листа написав до редактора журналу «В. Ш.», пославши йому свою статтю «Українські етнографи першої половини XVIII-го століття». Стаття велика, має 24 сторінки машинопису, найбільше в ній про Василя Барського та його щоденник. Мені дуже залежить на тому, щоб вона була надрукована.

17-го листопада. Понеділок. Сьогодні ми з дружиною вже працювали в бібліотеці, наша двотижнева відпустка закінчилася. Рано, коли їхали до праці, падав сніг — перший сніг цього року. Щось рано дає про себе знати зима.

Англіїці, з якими я працюю, розпитували мене, який тепер Лондон? Чи там щось змінилось? Я відповів, що Лондон тепер такий завалений автами, що трудно ходити по вулиці. А що буде через кілька років?!

20-го листопада. Четвер. Одержав листа від проф. д-ра Кіри Архімович з Америки. Лист датований 9-им листопадом, отже писаний саме в день мого народження. Вона пише:

«... Передо мною лежить XVII (XX) том «Наукових Записок УТГІ», з Вашою статтею «Рослини в звичаях і віруваннях українського народу». Не можу обійти мовчанкою Вашу роботу, щоб не висловити Вам

щирої подяки за те задоволення, яке я дістала при перегляді її і дворазовому уважному прочитанні. Ви блискуче побудували її на українському фолклорі, блискуче систематизували дві частини, що виходять одна з одної, охопили джерела на чужині протягом двадцяти і п'яти років, пов'язали тему з поетичною релігією попередніх далеких часів, минуле з сучасним, а головне — рослину з людиною, добре розуміючи, що людина є частиною природи. Як живі встають постаті українських селянок-знахарок (Явдохи, Малашки, Насті), що вміли не тільки дивитися очима, а й бачити і мудро робити з баченого вдалі спостереження, без пояснення їх із зрозумілих причин.

Далі: «На жаль, в сучасні часи багато науковців з-за залізної заслони, та й тутешніх, не добачають основи, діставши пошесть з часів Т. Лисенка. Вони вважають себе, за його прикладом ставлення до людини, сіллю землі й роблять висновки, підпорядковуючи їх політиці, а не відповіді досліду і рослини, бо далекі від природи і не розуміють її. Другою частиною Вашої роботи «Опис рослин, які згадані в народних оповіданнях про збирання зілля в день Симона Зілото», є науково-дослідна робота — перевірка тих спостережень, що зробили селянки-знахарки, і встановлення ботанічних назв за науковою їх класифікацією. Вона зроблена не менш вдало від першої частини. Хемічною аналізою із джерел вона підтверджує і пояснює те, що бачили спостережливі очі, часом неосвічених, але мудрих жінок. Хвала Вам за зібране і упорядковане. Отже, дозвольте Вас поздоровити із вдалою роботою і побажати щиро дальших успіхів у надрукуванні ряду інших робіт, не знижуючи вартості цієї статті».

Я щиро вдячний шановній пані проф. Кірі Архімович за таку добру оцінку моєї праці.

Проф. Кіра Архімович — агроном за фахом, тому так добре розуміється на рослинах.

23-го листопада. Неділя. Написав листа-подяку проф. Кірі Архімович, почав так:

«... Вашого листа з 9. XI. 1969 р. я одержав. Щиро дякую! Лист дуже приємний для мене. Він є великою нагородою за мою скромну працю. Цікаве те, що Ваш лист був написаний якраз в день мого народження. Отже, це дорогий подарунок мені від Вас, Шановна Пані Професор!»

Далі: «Цю свою роботу «Рослини в звичаях і віруваннях українського народу» я написав ще в 1962 році... Цілих шість років я не міг її надрукувати, не було де. Нарешті проф. Р. Єндик погодився надрукувати її в Науковому Збірнику, але із скороченням. До цієї праці я був зробив словник назв рослин мовами латинською, українською, англійською, німецькою і французькою — він залишився ненадрукованим. Про рослини взагалі небезпечно писати на еміграції, бо дуже тяжко знайти видавця».

Написав сьогодні ще кілька листів до своїх друзів і знайомих. Так пройшов цілий день, але листуватися з добрими людьми — велика приємність.

25-го листопада. Вівторок. Вночі випав сніг... Холодно... Вдень час від часу зривалася снігова хуртовина. Прийшла зима...

Ми з дружиною працювали, як звичайно, в бібліотеці. Я розшукував потрібні книжки в бібліографічних джерелах, робив переклади тощо.

29-го листопада. Субота. Сьогодні рано дружина поїхала до Ноттінгему на з'їзд жіночої організації, буде читати там доповідь про Івана Котляревського з нагоди 200-ліття з дня його народження. Я залишився вдома з котиком, буду писати статтю про лікарські рослини, а він буде мені заваджати. Надворі дуже холодно. Справжня зима!

1-го грудня. Понеділок. Вже потепліло, сніг розстав, а вдень навіть сонце показалося.

Увечорі, вернувшись із праці, читав книжку Светлани Аллілуєвої «Только один год». Дочка тирана Сталіна покинула «родіну», поїхала до Америки і ось тепер пише свої спогади...

5-го грудня. П'ятниця. В «Українській Думці» з 4-го грудня ц. р. надруковано в підрозділі «З літературного архіву» листа Софії Парфанович «Твір, що дає віру в українську людину». «Лист замість рецензії». Цей лист був написаний до мене, але в газеті цього не зазначено. Він уже друкований у 26-му продовженні мого щоденника «Англія зблизка». Тут мова про мою книжку «Пригоди Марка Чубатого». Софія Парфанович оцінює її так: «Цей твір кращий і ліпший за все, що Ви досі написали, мало того: за те, що багато дехто написав. Я дуже радію за Вас».

Я ще раз схиляю голову перед Софією Парфанович, моїм щирим приятелем, що вже відійшла на вічний спочинок...

7-го грудня. Неділя. Вчора ввечорі в телевізії обговорювали видавничі справи в Англії і ситуацію письменників. Виявляється, що й тут письменникам невесело, заробітки мізерні і з літератури жити майже неможливо. За минулі кілька років читачі втратили зацікавлення художньою літературою. Більшим успіхом користується науково-документальна література. Не зважаючи на те, що наукові й документальні книжки значно дорожчі, їх люди купують, а художня література, хоч і дешевша, лежить на полицях книгарень. Видно, що сьогодні читач культурніший і вимогливіший до авторів книжок.

Наукова і документальна література має більший успіх і серед українців. Але український письменник на еміграції працює в особливо складних умовах, він мусить перш за все заробити собі на прожиток і пише тоді, коли всі інші люди відпочивають. Отже, український письменник і науковець мусить працювати значно більше, ніж письменники і науковці інших народів, зокрема державних.

(Далі буде)

РЕПОРТАЖІ Й ОГЛЯДИ

І. ДМИТРІВ

МОРАЛЬНА І ПОЛІТИЧНА РОЗПРАВА НАД А. ШЕЛЕПІНИМ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Перші місяці цього року позначені майже повним провалом американської політики на Південному Сході Азії, зокрема в південному В'єтнамі та Камбоджі, які після двадцятилітньої завзятої боротьби з комуністичними агресорами (підтримуваними червоним Китаєм і більшовицькою Росією) зазнали трагічної поразки і втратили свою державну незалежність. Поразка американської недолугої політики довела до того, що Південний Схід Азії ступнево переходить у сферу впливів Москви і Пекіну.

Не краща ситуація й на Середньому і Близькому Сході, а також в Африці, де політичні впливи Заходу все більше обмежені, натомість зростають впливи московські і китайські.

У Західній Європі Москва здобула новий причілок — Португалію, що опинилась під владою скомунізованої мафії, фінансованої Кремлем.

В такій загальній ситуації на початку 1975 року на обрії робітничого руху Західної Європи, зорганізованого в національних і міжнародних профспілкових організаціях, з'явилась постать Александра Шелєпіна, колишнього голови московського КГБ і теперішнього голови т. зв. Все-союзної Центральної Ради Професійних Спілок СССР (ВЦРПС).

Перші спроби більшовицької Москви »залегалізувати« А. Шелєпіна на Заході були ще 1968 року, але безуспішні. На це склалися дві важливі причини: в проводі робітничих профспілок на Заході були ще люди, які здавали собі справу із невірального становища робітників у СССР та в сателітних країнах, тому не вважали за можливу співпрацю між вільними західними профспілками і московським партійно-адміністративним апаратом, названим ВЦРПС, який уярмлює і визискує робітників в СССР. У пам'яті багатьох визначних профспілкових діячів на Заході ще надто свіжими були факти, яку роллю відіграв А. Шелєпін, як вірний слуга Сталіна і Хрущова, спершу в Комсомолі, а потім в КГБ.

Ще надто свіжими були й наслідки процесу (1962 р.) в Карльсруге, на якому убивця сл. п. Степана Бандери В. Сташинський виявив, що наказ і нагороду за свої злочини (він же убив і д-ра Л. Ребета) одержав від шефа КГБ — Александра Шелєпіна.

Проте спроби більшовицької Москви »залегалізувати« А. Шелєпіна у країнах західної Європи не припинялися і в 1970-му році та в на-

ступних роках. Наприкінці 1974-го року большевицька Москва домоглася у західно-німецьких державних і судових властей запевнення, що А. Шелепінові на території Західної Німецької Федеративної Республіки не загрожує судова відповідальність за співучасть у вбивстві Степана Бандери. І 30-го січня він несподівано (засекречено) з'явився в цій країні, як гість голови західно-німецького профспілкового руху. Реакція українців, частини німецької преси, радіо, телевізії та визначніших німецьких діячів була досить гостра, але вона не вспіла розгорнутися у масову, бо Шелепін пробув тут тільки п'ять годин і виїхав до Східного Берліну.

Наприкінці лютого ц. р. Шелепін подався до Женеви на конференцію представників робітничих організацій. Про його участь у цій конференції швейцарська громадськість довідалась щойно тоді, коли вона закінчувалась. Все ж наставлення до Шелепіна було негативне і московська делегація не досягнула своєї мети — скликання через рік чергової конференції для «обговорення» політичних питань.

Співорганізатором тієї Женевської конференції від Британського Конгресу Трейд-Юніонів (БКТ) був Циріль Плянт, референт його зовнішніх зв'язків. Головними представниками британських профспілок були тут Лен Маррей, генеральний секретар БКТ, і Джек Джонс, генеральний секретар Профспілки транспортних і загальних робітників. Обидва вони — колишні члени британської комуністичної партії, що тепер має біля 30,000 членів. Значна кількість британських комуністів діє в індустріальних районах Шотландії, а решта — у південній Валії (вуглекопи, портові робітники, сталеварі, залізничники) та в різних районах Англії, зокрема у Йоркширі.

В той же час, як представники британського профспілкового руху були на прийнятті в А. Шелепіна у Женеві, Рон Гайвард, генеральний секретар Британської Робітничої Партії, і його дружина — «гостювали» у Східному Берліні, де їх зустрічав і ними опікувався Герман Аксен, головний пропагандист і член політбюро Комуністичної Партії Східної Німеччини¹.

Британська преса, головню лондонський «Дейлі Телеграф», сигналізувала про можливість приїзду А. Шелепіна до Великої Британії ще восени 1974-го року, але зосередила свою увагу на такій можливості щойно на початку березня ц. р., коли після згаданої Женевської конференції Лен Маррей та інші британські профспілкові діячі загальнопідтвердили вістки про приїзд до Великої Британії московської профспілкової делегації. «Дейлі Телеграф» з 2-го березня ц. р. писав, що «приїзд А. Шелепіна до Великої Британії узалежнений від одержання британської візи. Як голова КГБ, він був пов'язаний із вбивствами по-

¹) Див. "The Daily Telegraph", 1. 3. 1975, стаття "Labour Honeymoon with ex-KGB Chief".

літичних опонентів у Західній Німеччині, вчинених понад десять років тому».

3-го березня цей самий щоденник підтвердив вістку, що А. Шелепін відвідає Велику Британію у першій половині квітня, одночасно інформував, що 300 консервативних профспілковців осудили присутність Лена Маррея і Джака Джонса на обіді у Шелепіна (в Женеві) та заперестували проти приїзду А. Шелепіна до Великої Британії.

Дещо з «біографії» А. Шелепіна

Александр Миколайович Шелепін народився 18. 8. 1918 року у Вороніжі. Член КПСС з 1940 року. Закінчив Московський інститут історії, філософії і літератури (1936-1939 рр.). Вже тоді прославився своєю ревністю у чистці «ворогів народу» між студентами інституту, в якому був секретарем комсомольської ячейки. В 1939-40 роках — політрук у червоній армії, брав участь у московсько-фінській війні. В 1940-43 роках — на керівній комсомольській роботі, в 1943-52 рр. — секретар, у 1952-58 рр. — перший секретар ЦК Комсомолу та член Всесоюзного Комітету Фізкультури і Спорту при Раді Міністрів ССРСР. В 1958-му р. — завідуючий відділом партійних кадрів ЦК КПСС, у 1958-61 рр. — голова КГБ, в 1961-67 рр. — секретар ЦК КПСС. В 1962-66 роках був одночасно заступником голови Ради міністрів ССРСР і головою Комітету партійно-державного контролю ЦК КПСС і Ради міністрів ССРСР. З липня 1967 року — голова Всесоюзної Центральної Ради Професійних Спілок. На 19-му, 20-му, 22-му і 23-му з'їздах КПСС був вибраний членом ЦК КПСС, з 1964 року — член Президії ЦК КПСС, а з квітня 1966 року — член Політбюра КПСС. Депутат Верховної Ради ССРСР 4-7 скликань².

Головою КГБ став формально 25. 12. 1958 року, себто понад 14 місяців після убивства д-ра Лева Ребета, тому дехто з українців уважає, що він не пов'язаний особисто із згаданим злочином КГБ. Насправді, Шелепін співпрацював з КГБ ще з його комсомольських часів і довгий час «спеціалізувався» та готувався на пост ватажка КГБ. Певні завдання КГБ він уже виконував у кавказькій прикордонній смузі ще десть із 1956-го року. В час призначення на пост голови КГБ, він уже був відзначений двома орденами Леніна, орденом Червоного прапора та іншими орденами й медалями.

А. Шелепін прийшов на місце здискредитованого в публічній opinіi Заходу ген. Івана Олександровича Серова³, який розпочав свою кар'єру,

2) Див. «Український радянський енциклопедичний словник», т. 3. АН УРСР, 1966 р. А також: "Porträts der UdSSR Prominenz", "The International Who's Who", "Everyman's Concise Encyclopaedia of Russia", "The Russian Secret Police" by Ronald Hingley, "The History of the Russian Service" by Richard Deacon, "Struggle in the Dark", by J. B. Hutton, 1 "KGB — secret work of the Soviet Secret Agents" by John Barron.

3) "Everyman's Encyclopaedia of Russia" та інші публікації на теми КГБ.

як голова сільради, а потім в армії, як старшина артилерії. В 1939 році він став комісаром внутрішніх справ в Україні, як «права рука» Н. Хрущова. Арешти і вивози українців та польських колоністів із західних областей України в 1939-1941 роках — це робота ген. Серова. Це саме він повторив на Буковині та в південній Басарабії після їх «возз'єднання». В 1941 році став першим заступником комісара Державної безпеки, а потім першим заступником комісара Внутрішніх справ СССР. Саме тоді відбулися арешти і вивози населення Естонії, Латвії і Литви. Був також організатором ліквідації чеченців, кримських татарів, інгушів, калмиків і волзьких німців, а згодом вивозів із країн балканських народів. Від 1945-го до 1947-го року, як заступник головного командира московської армії у Східній Німеччині, він керував таємним відділом НКВД — СМЕРШ-ом, що «прославився» ліквідацією «чужих агентів» поза кордонами СССР, викрадуванням людей та політичними вбивствами. Згодом він очолив КГБ. В 1956-му році прибув до Великої Британії «зорганізувати безпеку» під час візиту Хрущова і Булганіна, але під тиском гострої реакції британської публічної opinio став відкликаний до Москви. Нагороджений орденом героя Советського Союзу, шістьма орденами Леніна, чотирма орденами Червоного прапора, орденом Суворова і двома орденами Кутузова.

А. Шелепін, як його наступник, мав уже значні заслуги з праці в Комсомолі та в інших ділянках, у тому і в КГБ. Деякі джерела вказують, що в 1954 році він запроторив понад 350 тисяч молодих людей на примусові роботи на «цілинних землях», а в 1956 році додаткових 300 тисяч на «будову комунізму» в Сибірі, Далекій Півночі та на Далекому Сході. Був також організатором нещадного використання школярів і учнів середніх шкіл у колгоспах, радгоспах і підприємствах, що «заощадило» державі понад 8 мільярдів рублів. Запровадив мілітаризацію Комсомолу, поставивши його повністю на послуги партійних, армійських, категістських і адміністративних органів.

Взявши до уваги роки кар'єри А. Шелепіна, виходить ясно, що він відіграв особливу роль для збереження московсько-большевицької системи і тюрми народів, т. зв. СССР, що стали zagrożені внутрішніми потрясіннями після смерти ката Сталіна. Це був час, коли в СССР почалось явне зрушення, Хрущов був примушений «розвінчати» Сталіна, а в «колективному керівництві» відбувалась боротьба за владу. В Україні, Білорусії, Балтицьких країнах, Грузії, Вірменії та в інших поневолених Москвою країнах, зокрема в середовищах студентських і молоді інтелігенції, зростав явний рух опору, появилася захальна протирежимна і протиросійська захальна література, організувались явні й нелегальні дискусійні гуртки, що вимагали свободи слова, зібрань, охорони від сваволі КГБ та здійснення національних прав неросійських народів, що їх нібито гарантує конституція СССР. На тлі цієї внутрішньої кризи і боротьби зростав авторитет А. Шелепіна в партій-

них колах, а за кордоном його, подібно як Хрущова, почали уважати за більш «ліберального» з-поміж послідовників Сталіна.

Деякі західні обсерватори вважають, що А. Шелепін привернув органам КГБ «людське обличчя» після цілковитої компромітації Серова. Насправді, він завершив — розпочаті Серовим — заходи для повного підпорядкування апарату КГБ органам ЦК КПСС, точніше — Політбюрові. Зреорганізував і удосконалив методи праці КГБ, не змінивши ні його ролі, ні завдань. Підсилив політичну й фахову освіту кагебістів і вишліфував систему терору й допитів. Удосконалив систему політичних убивств як в самому СРСР, так і за кордоном, користуючись такими рафінованими методами, що не прозраджували ні вбивців, ні наказодавців. Зміна і вдосконалення метод терору КГБ за Шелепіна викликали фальшиву уяву про деяку «відлигу» і «лібералізацію» в СРСР, у чому також нібито є і його заслуги. Насправді, коли Сталін розправлявся з «ворогами народу» кулею в потилицю або засудженням на смерть у тюрмах і концтаборах, то за Хрущова і його послідовників «ворогів народу» органи КГБ, очолені Шелепіним, почали винищувати більш рафінованими й прихованими методами, що приводять до повільної психічної або фізичної смерті засуджених. Отже А. Шелепін не перетворив КГБ (як дехто на Заході думає) на «більш людяну» інституцію внутрішньої безпеки московсько-большевицької імперії, а тільки удосконалив і більш замаскував методи її терористичної дії.

Звільнення А. Шелепіна від явного керівництва органами КГБ на Заході пояснюють по-різному. Деякі знавці підсоветських справ вважають, що це були наслідки провалу дії КГБ у Великій Британії та в інших західних країнах, а також його «неспроможности» замкнути уста першим т. зв. «советським дисидентам» — Ользі Івінській, Йосифові Бродському, Ірені Ємеляновій, Пастернакові, Печерському, А. Марченкові та іншим. Насправді, Шелепін добре «справлявся» із своїми завданнями, саме за його голівства в КГБ зловлено і засуджено на 15 років кур'єрку ОУН Марію Пальчак, Ігоря Кухаря у Дніпропетровському, Олексія Тихого в Донецьку. Тоді ж в Івано-Франківському засуджено Богдана Гарматюка, Мирона Площака, Івана Струтинського, Ярему Ткачука, Богдана Тимкового, Івана Коневича, Миколу Юрчика і Василя Площака, обвинувачених за приналежність до «Об'єднаної Партії Визволення України». У Львові знову заарештовано Юрія Шухевича, у Рівному — Григора Демчука, а у Ворошиловграді — Бориса Кияна. В 1960 році широкою хвилею прокотились арешти в Києві, Львові, Сумах і Тернополі. Ще ширших розмірів прибрав терор у 1961 році, коли в тюрму і в концтабори попали Левко Лук'яненко, Іван Кандиба, Степан Вірун, Богдан Грицина, Микола Мельничук та інші, засуд яких пов'язаний з т. зв. справою юристів⁴ або з Українським Національним Комітетом.

4) «Справа юристів» — популярна назва групи заарештованих українців, з Левком Лук'яненком та Іваном Кандибою на чолі, оскаржених за намагання «відорвати Україну від Росії».

За найголовнішу причину звільнення Шелепіна з посту голови КГБ треба уважати те, що 13 серпня 1961 року із східного до західного Берліну втік Б. Сташинський, убивця Степана Бандери, і розкрив кубло закордонних убивств — КГБ, що його очолював тоді Шелепін. Роналд Гінглей, автор «Історії російської секретної поліції»⁵, подає факти, що навіть після формального звільнення Шелепіна з посту голови КГБ і призначення на його місце Володимира Семичасного, він далі зберігав свою керівну роль в КГБ з позиції секретаря ЦК КПСС. Автор називає цей час «періодом Шелепіна-Семичасного». Коли 13 жовтня 1964 року Хрущова викликано із Сочі до Москви, де він прибув під сильною ескортою КГБ, то на московському летовищі його зустріли саме Шелепін і Семичасний, що вже «переорієнтувалися» на кліку М. Суслова, яка усунула Хрущова, а керівництво компартії передала Л. Брежнєву⁶. Згодом А. Шелепін став членом Політбюра, а Семичасний — членом ЦК КПСС.

Виконуючи далі свої обов'язки секретаря ЦК КПСС під керівництвом Л. Брежнєва, він одночасно був заступником голови Ради міністрів СРСР та головою Комітету партійно-державного контролю над партійними і адміністративними органами. Як голова Комітету партійно-державного контролю, Шелепін розпоряджав майже п'ятьма мільйонами «добровільних» партійних наглядачів-контролерів, не зважаючи на те, що всі партійні й адміністративні функціонери на різних щаблях уже були перевірені ще перед призначенням на їхні пости.

Позиції А. Шелепіна дещо захитались десь на переломі 1965-66 років, коли він утратив пост заступника голови Ради міністрів СРСР і пост голови Комітету партійно-державного контролю. Проте з квітня 1966 року він став членом Політбюра, а з липня 1967 року — головою т. зв. Всесоюзної Центральної Ради Професійних Спілок. Він, мабуть, виявився найсильнішим і найнебезпечнішим конкурентом Брежнєва, висуваючи — як твердять деякі західні коментатори — необхідність домоворитися з червоним Китаєм, щоб створити з ним один сильний блок для майбутньої розправи із західним світом.

До найбільших злочинів А. Шелепіна під час його головства в КГБ належить наказ убити Степана Бандеру — провідника Організації Українських Націоналістів, що одночасно означало жорстоку криваву розправу з провідниками Українського Визвольного Руху. Як виявив убивця Б. Сташинський на судовому процесі в Карльсруге, вже була почалась підготовка вбити також Ярослава Стецька, голову ЦК АБН, теперішнього голову Проводу ОУН. Це Шелепін відповідає за жорстоку розправу КГБ над тими українськими патріотами, які в 1960-61 роках

5) Див. "The History of Russian Secret Police" by Ronald Hinkley, 1970.

6) Там же.

стали на захист національних прав України і започаткували явний опір Нескорених, що перетворився у масовий рух на землях України та в концтаборах Півночі.

Дещо про т. зв. московські профспілки

Профспілковий рух у московській імперії почався, приблизно, в другій половині 18-го століття. Але царський режим не дозволив йому розвинутися у поважнішу силу, яка могла б захищати інтереси робітництва в імперії.

Небагато змінилася ситуація і тоді, коли в жовтні 1917 року владу в московській імперії захопили большевики на чолі з Леніним. Не зважаючи на програму компартії з 1919 року, яка обіцяла, що в руках робітників буде вся господарсько-економічна і соціальна політика, між представниками партії і тоді ще безпартійними діячами робітничих організацій відразу почався конфлікт. Компартія прибрала в свої руки керівництво продукцією, негуючи робітничими організаціями, а від робітників вимагала безумовного підпорядкування її директивам у будові «соціалістичної держави». Спротив керівників профспілок остаточно зломано 1929 року, коли Сталін провів чистку й велика частина профспілкових діячів опинилась у тюрмах і концтаборах. Все ж для пропагандивної мети, як внутрішнього так і зовнішнього характеру, залишено т. зв. Всесоюзну Центральну Раду Професійних Спілок (ВЦРПС), зробивши з неї партійний інструмент у профспілковій політиці. В 1930 році головою цієї «Ради» призначено Н. М. Шверника, давнього комуніста і політрука, що одночасно був першим заступником голови Президії Верховної Ради СРСР, а з 1944 року — її головою. Після смерті Сталіна він утратив цю свою позицію і працював, як керівник торговельного відділу. Деякий час головою ВЦРПС був В. В. Кузнецов, а з 1956 року — В. В. Грішін, якого в липні 1967 року замінив Шелепін⁷.

Організаційна структура советських «профспілок» не бере до уваги ні фаху, ні статусу робітника. Головне завдання ВЦРПС — здійснювати директиви партії в організації і керівництві продукції. Хоч в СРСР є нібито аж 45 «профспілок», проте насправді тільки 23 з них мають деяке безпосереднє відношення до робітництва. Клітини «профспілок» організовані на базі територіального поділу, а не за професійною приналежністю робітника, за виїмком тієї частини, що належить до класи «трудової інтелігенції». Тільки центральні організації цього сектора мають право на власні публікації, дослідні інститути, адмініструвати допомоговими і відпочинковими установами тощо. У 1968

⁷ До цієї теми є багато матеріалу в працях: "Russian Political Institutions" by D. J. R. Scott, 1969, і "The Soviet System of Government" by Hazard, 1970.

році кількість членів советських «профспілок» становила 86 міль. 130 тис., а це означає тотальну мобілізацію робітників у «профспілках», що повністю підпорядковані партії і виконують тільки її директиви.

Ще в 1946 році Морган Філіп, тодішній секретар Британської Робітничої Партії, відвідавши СРСР, зробив такий висновок: «У Росії немає такого колективного договориювання, як у Великій Британії. Я не певний, чи ті робітничі організації можна уважати за профспілкові із правом вільно висловлюватися та діяти згідно з бажанням їх членів, не зважаючи на настанову уряду. Вже самий факт, що тут страйки заборонені — виключає будь-які претенсії на свободу акцій (профспілок), як це є в нас»⁸.

Варто пригадати і заяву Сталіна з 1933 року: «Згідно з ленінізмом, колективне господарство, як і совети, у формі організації, є тільки зброєю партії і нічим іншим». Така сама роль і советських «профспілок», що виконують визначену їм партією роль у зберіганні та закріпленні рабської системи праці і виробництва. Тому не дивно, що т. зв. Всесоюзна Центральна Рада Професійних Спілок СРСР завжди очолюють найвірніші партійні ватажки, з великим досвідом працівників «державної безпеки».

Перехід А. Шелепіна з посту голови КГБ на пост голови ВЦРПС ще вимовніший, коли взяти до уваги, що саме в той час в Україні, Грузії, в Сибірі й на Далекому Сході, головні в концтаборах, вибухали страйки робітників. Їх криваво здушували військами КГБ, тисячі робітників різних професій були арештовані й суджені. Переслідуваних і арештованих робітників усувають із «профспілок» і не було ні одного випадку, щоб советські «профспілки» захищали своїх членів, які домагалися хоч би тільки покращання умов праці. Профспілковими привілеями користуються лиш партійні висуванці, отже такої дискримінації робітників, яка існує в советських «профспілках», немає в жодній країні світу.

Московський тиск на Велику Британію

Хоч Велика Британія втративши свою імперію — втратила і свою колишню силу і могутність, все ж вона політично дуже невигідний противник Москви у її поширюванні своїх впливів на цілий світ. Лондон — ще далі один із найголовніших політичних і торговельних осередків світу, а Велика Британія і США — головна сила, яка стримує Москву від загарбання решти вільної Європи. Також досвід британської дипломатії багато перешкоджає Москві у її підривній діяльності в різних країнах світу, а тим більше в Європі.

Після другої світової війни Велика Британія перша на Заході розкрила підступні заміри Москви і висунула питання оборони Європи від

⁸ C. L. Wayper: "Political Thought", The English University Press Ltd., 1973, p. 236.

московського імперіалізму. З допомогою США і Великої Британії врятовано Грецію від комуністичного заливу, забезпечено суверенність Туреччині, створено й розбудовано НАТО та ряд інших організацій для господарсько-торговельної координації та політичної співпраці між країнами вільного світу. Американська і британська армії ще дотепер мають свої військові частини в Західній Німеччині для балансування західно-європейських збройних сил із силами московськими, розташованими в сателітних країнах.

Британська контррозвідка багато спричинилась до послаблення, а подекуди й до ліквідації московських п'ятих колон, хоч і сама зазнала значних ударів у «боротьбі в темряві». Вона розкрила підступні дії і мету таких московських «фронтних» організацій, як «Світова Рада Миру» та «Міжнародний Інститут Миру», що засновані в серпні 1948 р. на світовому конгресі інтелектуалістів у Вроцлаві та в травні 1957 р. у Відні, «Світову Федерацію Профспілкових Організацій», засновану 1945 р. в Лондоні, «Світову Федерацію Демократичної Молоді», засновану 1945 р., «Міжнародну Юнію Студентів», засновану 1945 р. в Парижі, «Світову Федерацію Демократичних Правників», засновану 1946 року в Парижі, «Світову Федерацію Науковців», засновану 1946 р. в Лондоні. Це саме сталося із «Міжнародною Федерацією Журналістів», з «Міжнародною Організацією Радіових і Телевізійних Працівників», заснованою 1946 р. в Брюсселі, з «Міжнародною Федерацією Рухів Спротиву», заснованою 1951 р. у Відні⁹.

Здемаскування згаданих організацій як московських пропагандивно-підривних експозитур на Заході, змусило Москву перенести їхні осідки до сателітних або нейтральних країн (Австрія, Фінляндія) та скоротити їхню діяльність. Крім цього, Велика Британія брала активну участь у пенетруванні залізної заслони радіопередаваннями різними мовами поневолених Москвою народів та інтересувалася їхньою визвольною боротьбою.

Участь Великої Британії в Європейському Спільному Ринку також тривожить Москву, тому вона намагається насамперед спенетрувати проводи британських профспілок, щоб з їхньою допомогою ізолювати Велику Британію від Європи. Таке втручання московських агентів в інтереси Великої Британії привело до того, що 1971 року британський уряд викинув з Великої Британії 105 московських «дипломатів», що займались підривною роботою, яка загрожувала інтересам і безпеці країни.

Рішуча реакція британського уряду на дію московських агентів-«дипломатів» стала причиною охолодження відносин між Лондоном і Москвою. Не зважаючи на це, Москва вирішила відновити добрі взаємини з Великою Британією, особливо торговельні, щоб зміцнити свою

9) Див. "Soviet International Front Organisations" by Ian Phelps-Fetherston, 1975.

пенетрацію британських профспілок, зокрема тих, керівництво яких захопили колишні або теперішні комуністи та їх прихильники.

Найсильніші впливи комуністи здобули в таких британських профспілках: вуглекопів, сталеварів, портових робітників і залізничників. Теперішній секретар Британського Конгресу Трейд-Юніонів (БКТ) також походить із середовища колишніх комуністів. Секретар профспілки транспортних і загальних робітників Джек Джонс до 1956 року належав до комуністичної партії. Подібних профспілкових діячів у Великій Британії є більше, тому Москва вирішила вислати до Великої Британії свого «профспілкового главу», А. Шелепіна, не зважаючи на гостро негативну реакцію британської публічної opinio.

Коли в 1973 році до Москви виїхала делегація Британського Конгресу Трейд-Юніонів під проводом тодішнього її секретаря Віктора Федзера і Джека Джонса, то одною з точок нарад було питання ліквідації двоподілу міжнародного профспілкового руху, що сталося із заснуванням Міжнародної Конфедерації Вільних Профспілкових Організацій, бо британці вийшли із Світової Федерації Профспілкових Організацій, опанованої московськими комуністами та їх прихильниками. Правдоподібно, наради в Москві в червні 1973 року і наради в Лондоні в квітні 1975 року мали за завдання об'єднати згадані профспілкові організації, що для Москви має величезне значення — дає їй відкритий вхід у профспілковий світ Заходу, як партнерові, а не як п'ятій колонії. Для досягнення такої мети Москва готова заплатити дуже дорого, навіть — як виявилось — самим Шелепіним.

Перші вістки про приїзд А. Шелепіна до Великої Британії і перша реакція

4-го січня 1975 р. лондонський «Дейлі Телеграф» опублікував статтю свого індустріального кореспондента Блейка Бейкера про те, що «довго зволікуваний приїзд лідерів советських профспілок до Великої Британії передбачений на квітень. Невідомо тільки, чи цю делегацію очолить А. Шелепін, колишній голова КГБ, а тепер бос російських профспілок. Правдоподібність його приїзду та використання платформи Британського Конгресу Трейд-Юніонів (БКТ) вже понад рік бентежить профспілковців. Не відомо також, чи Шелепін отримає британську візу, бо з часу усунення в 1971 році понад 100 агентів КГБ, британський уряд не дає віз тим особам, що відомі як члени КГБ або запідозрені... Тому справа візи для Шелепіна буде вирішена на найвищому форумі... Покищо, БКТ знає тільки те, що росіяни таки приїдуть у першій половині квітня. Їхня делегація репрезентуватиме Всесоюзнун Центральну Раду Професійних Спілок СРСР. Це буде відплатна візита представникам БКТ, які в липні 1973 року відбули поїздку до Москви на чолі з лордом Віктором Федзером».

Далі автор звертає увагу на те, що ліві лідери британського профспілкового руху сприймають прихильно похвалювання зв'язків з росій-

ським профспілковим центром, натомість інші — дивляться на це по-жвавленню, як на російські намагання пенетрувати Захід з допомогою «детанту». Місяць раніше група російських профспілковців уже брала участь у міжнародній конференції представників машинобудівельної індустрії, яку zorganizував у Лондоні від БКТ Гюг Сканлон разом з іншими лівими профспілковцями. А. Шелепін далі робить заходи наладнати співпрацю із західними профспілками і «коли його приймуть у Великій Британії — то це ще збільшить його надії досягнути свою мету».

Ця вістка про приїзд російської делегації на чолі із Шелепіним на наради Британського Конгресу Трейд-Юніонів викликала негайну реакцію українців — пікетування центрального будинку БКТ із протестними транспарентами. Це була й перша маніфестація обурення українських робітників у Великій Британії проти промосковської політики проводу БКТ.

3-го березня ц. р. Франк Драпер на сторінках лондонського щоденника «*Evening Standard*» повідомив, що саме цього дня «довкола приїзду Шелепіна до Великої Британії знялася ціла буря». Розсерджені посли заплянували протест у парламенті, а інші — почали підготовляти демонстрації. Посол Мавріс Едельман із Ковентрі заявив таке: «Шелепін був головою КГБ, знає всі таємниці. Він далі — член КГБ, і якщо знає щось про британський профспілковий рух, то від агентів КГБ. Має за собою чорні діла і його не можна пустити на терен Великої Британії». Посол Пітер Волкер, член колишнього консервативного уряду, поставив питання: «Чи БКТ не знає, хто ця людина і до чого вона прямує? Що спільного мають російські профспілки з британськими? Чи мають вони право переговорювати і страйкувати? Чому ця людина приїжджає до Англії?» Лейбористський посол Браян Волден заявив, що Шелепін «має особливо огидне минуле, щоб міг очолювати делегацію профспілковців». Проти приїзду Шелепіна виступила публічно також Дорін Гейнсфорд, лідер жидівської жіночої організації, яка захищає права жидівської меншини в ССРСР.

Того ж самого дня «*Дейлі Телеграф*» у довшій статті інформував, що консервативні посли поставлять урядові запитання, чи він дасть візу Шелепінові? В той час британська преса вже широко обговорила зустріч Лена Маррея, генерального секретаря Британського Конгресу Трейд-Юніонів, із Шелепіним у Женеві. Сам же Лен Маррей підтвердив вістку про приїзд російської делегації, зазначивши, що хоч «багато людей буде критикувати таке рішення БКТ», він певний, що західні профспілковці мають свої позиції і «не піддадуться інтелектуальній корупції профспілковців комуністичних країн». Щоб ще більше «заспокоїти» кореспондентів, додав, що в комуністичних країнах розгортається «серйозна дискусія про їх робітничі рухи та політичні апарати».

Лондонський щоденник «*Дейлі Меіл*» того ж дня присвятив майже дві сторінки можливому приїздові Шелепіна до Великої Британії і оголосив безперервну кампанію проти нього. В статті п. з. «Не пустіть

цієї людини до Великої Британії», щоденник інформував про протести послів і різні розрухи в Лондоні та в терені у зв'язку з приїздом Шелепіна. Подав довгий список послів, які висловилися проти нього. Вже згаданий посол Мавріс Едельман заявив, що «колишній голова КГБ мусить особисто відповідати за злочини, вчинені органами КГБ», а лейбористський посол Браян Волден доповнив, що «Шелепін ганебний кагебіст, який відповідає за знищення багатьох демократичних профспілковців». «Я жалую, — говорив Волден, — що він може приїхати сюди... Коли БКТ прийме його з почестями і респектом, то десятки тисяч мовчазних в'язнів у советських тюрмах і концтаборах ніколи цього не простять британському профспілковому рухові». Шелепіна він назвав «убивцею волелюбности». Посол Гренвіл Джаннер із Лестеру заявив, що він «з усіма своїми друзями у профспілках зробить усе, щоб БКТ відкликав своє запрошення А. Шелепінові». Посол Павел Розе з Манчестеру наївно порівнював запрошення Шелепінові із «запрошенням лідерів т. зв. профспілок фашистівської (?) Еспанії». Лейбористський посол Том Брайлей, президент Асоціації штатних працівників-транспортовців, заявив, що «Шелепін репрезентує те все, проти чого бореться наша країна. Я не розумію, чому його запросили до нас, він не така людина, з якою може асоціюватися профспілковий рух». Проти приїзду Шелепіна висловився також Вільям Клярк, генеральний секретар Асоціації кіноматографів і телевізійних техніків. Натомість в оборні Шелепіна виступив колишній генеральний секретар БКТ Джордж Вудкок. Він хоч і визнав, що «ця особа має за собою погане минуле», проте висловив надію, що «британська публіка не утотожнить БКТ з КГБ через візиту Шелепіна». «Дейлі Меїл» пригадав, що Джордж Вудкок забув, як він перешкодив приїздові Шелепіна до Великої Британії у 1968 році, взявши до уваги інвазію советської армії на Чехо-Словаччину.

Джон Дікі подав деякі відомості про дотеперішню кар'єру Шелепіна в комсомолі, компартії і в КГБ. Він підкреслив, що Шелепін належить до цієї категорії працівників советської безпеки, розвідки і субверсії, за рухами яких постійно слідкують західні розвідки. Між усіма лідерами в Кремлі він найкраще поінформований про міжнародні справи і горезвісна слава про нього глибоко записана в пам'яті британських органів безпеки. За його керівництва в КГБ москвинам удалося спенетрувати на деякий час дослідні установи в Портлянді, що підлягають британській военній флотії. Автор згадав також проведену Шелепіним чистку в комсомолі та організацію примусової висилки молоді на «освоєння» цілих земель у Казахстані й на Далекому Сході. А коли в СРСР з'явилися перші групи «дисидентів», Шелепін заявив: «Дайте мені вільну руку та дві тисячі помічників і в СРСР не буде клопоту з інтелектуалістами».

Так «Дейлі Меїл» розпочав щоденну кампанію проти приїзду Шелепіна під рубрикою: «БКТ і КГБ».

«*Дейлі Телеграф*» із 1-го березня подав, що Шелепін у 1970 році відкликав свою поїздку до Західної Німеччини, бо мюнхенський правник загрозив йому судовою розправою за вбивство двох українських націоналістів. Згаданий щоденник пригадав, що в жовтні 1962 року в Карльсруге відбулася судова розправа над Б. Сташинським, який признався, що на наказ Шелепіна газовою пістолем убив Степана Бандеру і Лева Ребета. Суд вирішив, що Б. Сташинський у цьому політичному вбивстві був тільки «інструментом», а «найбільша відповідальність за ті вбивства спадає на А. Шелепіна».

«*Івнінг Нюз енд Стар*», що виходить у Карляйлю (північна Англія), 3-го березня інформував, що «українська громада в Камбрії буде протестувати проти приїзду Шелепіна до Великої Британії... Українці запланували випустити памфлет і розповсюдити його між профспілковцями в Карляйлю, а також вислати петицію до прем'єра Гарольда Вілсона. Якщо запрошення Шелепінові не буде відкликано, вони звернуться до всіх членів британського профспілкового руху, що походять з окупованих Москвою країн, щоб вони виступили із профспілок». У розмові з кореспондентом цієї газети, Богдан Сверида поставив таке питання: «Чому Британський Конгрес Трейд-Юніонів відмовився співпрацювати з колишніми нацистами, але хоче співпрацювати з колишніми катєбістами?»

Того ж дня «*Івнінг Експрес*» з Абердіну (Шотландія) надрукував довшу статтю Біла Довлта про приїзд до Великої Британії «колишнього головного шпигуна». Крім вісток з іншої преси, автор пригадав вбивство двох українських лідерів у Мюнхені, що за них відповідальний Шелепін, та зазначив, що передбачаються масові протести в парламенті й поза парламентом проти його приїзду.

«*Редінг Івнінг Пост*» (південна Англія) того ж самого дня у довшій статті писав про «великі протести у зв'язку з приїздом боса КГБ». Згадавши про вбивство на наказ Шелепіна двох українських націоналістичних лідерів у Мюнхені, газета — вживши вислову посла Тобі Джесела — підкреслила, що «запрошення Шелепінові показує, як екстремно пішли наліво деякі діячі наших профспілок».

4-го березня *Незалежна Телевізійна Асоціація* дала коротку програму про Шелепіна, на якій — крім коментатора — виступали від українців Ілля Дмитрів, перший заступник голови СУБ-у, секретар СУБ-у С. М. Фостун і директор І. Равлюк. Крім вислову обурливих почувань українців із приводу приїзду Шелепіна, продемонстровано модель газової пістолі, якою Сташинський убив провідника ОУН Степана Бандеру. Цей фільм «накручено» в світлиці СУБ-у на тлі портретів Симона Петлюри, Євгена Коновальця, Степана Бандери, Романа Шухевича, гетьманича Данила Скоропадського та інших визначних діячів і провідників української визвольної боротьби першої половини 20-го століття.

4-го березня *«Дейлі Телеграф»* у портреті-біографії Шелепіна зазначив, що головною причиною протесту проти його приїзду до Великої Британії є його ролі у вбивстві українських лідерів у Мюнхені 12 жовтня 1957 р. (д-ра Лева Ребета) і 15 жовтня 1959 р. (Степана Бандеру). З'ясувавши коротко процес над Сташинським у Карльсруге, автор підкреслив, що головний суд у своєму вирокі обґрунтував «найвищу вину тих, що дали наказ і розпрацювали плян убивства». Пригадав також звідомлення сенатської Комісії США про вбивства і викрадання людей, як інструмент советської політики. Сенатор Дод заявив, що «доки Шелепін буде мати високі пости в советській адміністрації, доти будуть продовжуватися убивства...» Наприкінці автор згадав також невдалу спробу Шелепіна в 1970 році відвідати Західню Німеччину та спеціальні заходи в 1975 році, якими Шелепін забезпечив себе від арештування, чого вимагала вдова вбитого Степана Бандери, пані Ярослава.

В другій статті в цьому щоденнику подано коротку інформацію про поведінку тих лідерів БКТ, які зустрічалися із Шелепіним і були його гістьми у Женеві. Захищаючись від критики, вони старанно обминають прізвиське Шелепіна. Автор цієї статті також підкреслив, що головна причина протесту проти приїзду Шелепіна пов'язана з його ролею у вбивстві двох українських лідерів у Мюнхені. Згадав, що 30 тисяч українських робітників, а також угорські та латвійські робітники погрожують демонстративно вийти з британських профспілок. Посол Джон Брігс-Дейвісон з Епінг Форест «порівняв Шелепіна з Гайнріхом Гімлером, шефом німецького Гестапо», а директор Асоціації вільної підприємливості в індустрії Майкел Івенс заявив, що «якби головою німецьких профспілок був став Гімлер, то БКТ напевно запросив би його сюди, як і Шелепіна».

3-го березня відбулася тригодинна нарада Міжнародного комітету БКТ, після якої оголошено заяву, захищаючи нею обмін профспілковими делегаціями між країнами Східньої і Західньої Європи. Надрукувавши цю заяву, *«Дейлі Телеграф»* (з 4-го березня) помістив побіч карикатуру: На головній стіні зображено портрет Сталіна із вишкіреними зубами та рукою на голові невеличкого хлопчини. Біля бюрка — валізки, а за бюрком — А. Шелепін веде телефонічну розмову з міністром внутрішніх справ Великої Британії. Зміст її під карикатурою: «Якщо ви, пане секретарю внутрішніх справ, дозволите мені прибути, то я скажу вам, як розправлятися із вашими профспілками».

У редакційному коментарі п. з. «Шелепін не бажаний» підкреслено: «А. Шелепін, колишній голова КГБ, людина з найогиднішою репутацією і кар'єрою. Тепер — він голова советських «профспілкових» організацій... що насправді є органами державної влади. Їх уживають як наглядачів над робітниками для вдержування дисципліни на заводах та підвищування продукції. Вони виконують також деякі функції «допомогового характеру», як ось адміністрування відпочинковими та-

борами для упривілейованих робітників. У квітні Шелепін має приїхати до Британії на раніше запрошення БКТ. Пан Маррей і Генеральна рада БКТ повинні ще раз застановитися над цією оманною пропозицією, для чого є дві причини. Перша — персональний рекорд Шелепіна. Як уже з'ясовано в іншій статті, він пов'язаний із вбивством агентом КГБ двох українських лідерів у Західній Німеччині, і коли цей агент вернувся до Росії — особисто нагородив його орденом Червоного прапора. Подруге, п. Маррей виглядає особливо наївною людиною, коли мова про мету і можливі наслідки візиту Шелепіна. Наприкінці тижня, після зустрічі із Шелепіним, п. Маррей висловився, що «кожний, хто критикує БКТ за розмови із советськими і східноєвропейськими «профспілковцями», уважає, що західні профспілковці не мають стійких поглядів, тому можуть піддатися інтелектуальній корупції, що ми зам'які супроти «профспілковців» з комуністичних країн». Так, це і є те, що багато людей припускає. Захід — м'який. СССР — твердий. Об'єктом теперішньої активності Шелепіна і його фіктивних «профспілок» є саме Захід, щоб зробити його ще слабшим. Пан Маррей і його товариші не повинні в цьому допомагати (Шелепінові)».

Найповажніший британський щоденник «Таймс» опублікував того ж дня коротку розвідку про московські органи внутрішньої безпеки і зовнішньої розвідки. Згадано ЧеКа і Фелікса Дзержинського, якому Н. Хрущов збудував пам'ятник на названому ім'ям того ката сквері, що напроти головної квартири КГБ, біля горезвісної московської Луб'янки. Описано коротко організаційну структуру тих органів і згадано Владіміра Андропова, теперішнього шефа КГБ, нагородженого 24-го червня 1974 р. орденом Леніна. Коротко з'ясовано, як КГБ використовує для маскування своїх операцій такі нібито невинні інституції, як ось советські пресові агенції, Аерофлот і свої амбасадки. Автор наприкінці статті зробив не зовсім згідний з опінією фахівців висновок: «Не зважаючи на широкий апарат і кошти, наслідки дії КГБ назовні не надто великі».

(Далі буде)

Чи Ви вже заплатили передплату «В.Ш.» на 1975 рік? Пам'ятайте, наш журнал ступив у своє 28-річчя! Допомагайте його розбудовувати і розповсюджувати в усіх країнах поселення українців!

Софія НАУМОВИЧ

МІЖНАРОДНІ ЖІНОЧІ КОНГРЕСИ В ПАРИЖІ

У 1975-му «жіночому» і «святому» році, у Парижі відбуваються різно-рідні конгреси. Два таких конгреси вже відбулися у березні ц. р. Вони для нас, зокрема для жіночих організацій, дуже повчальні.

1. Офіційно-державний конгрес

Перший з них, «Міжнародні дні Парижу», під патронатом президента Жіскара д'Естена, зорганізувала Франсуаз Жіру. Він відбувся 1-3 березня у модерній Конгресовій палаті. Участь у ньому французьких і чужинецьких делегацій була зумовлена суворо обмеженими запрошеннями, бо інакше конгресову палату були б залили тисячі французенок, цікавих послухати президента та побачити визначних жінок з усього світу. Присутність на цьому конгресі українок — слід уважати значним успіхом.

Проте українок брала досада, що поміж 35-ма жінками-міністрами з різних країн, яких посадили у президії, бракувало однієї з нас із цієї простої причини, що ми не могли назвати себе навіть «колишніми міністрами», бож ні в УНРаді, ні в УГВР, ні в уряді Ярослава Стецька не було ні однієї жінки!

Конгрес відкрила державний секретар Франсуаз Жіру і попросила президента Жіскара д'Естена до слова. Та тільки він почав своє слово, як залунали оклики: «Знову починається урядова демагогія і пропаганда!» — і декілька молодих дівчат, розкинувши на голови учасниць Конгресу комуністичні летючки, залишили залю в «супроводі» цивільної поліції. Цей випадок аж ніяк не перешкодив президентові промовляти далі. Він запевнив жінок, що готовий піти на найдавші реформи, щоб жінкам полегшити умови життя і праці, а державі забезпечити участь жіночого практичного розуму, відчуття дійсності та теплого серця.

Після промови президента, Франсуаз Жіру привітала делегаток, згадала, що дотепер жінки вже осягнули, зокрема підкресливши працю пані Герцог у ЮНЕСКО. Проте, на її думку, жінки ще далі мусять змагатися за належний їм доступ до керівництва державами. З її промови ми записали такі слова: «У драматичних моментах життя країни, жінки проявляють просто героїчну здатність іти і на смерть, коли по-топтана людська гідність чи загрожена воля...»

Далі почалися промови жінок-міністрів, які (промови), за малими винятками, не багато різнилися одна від одної, проте були й особливі.

Коли, наприклад, деякі африканки часто вживали слів «Ексцеленція» або навіть «Наш найдорожчий президент», то інші обмежувалися до провінціального звіту про дитячі садки, про акушерок та побороювання неграмотности. Коли делегатка Габону зачитувала відому фразу: «волі не дається — її здобувається!», то сенегалька, з великим гумором, запитала слухачок: «Що краще — легальна африканська полігамія чи секретна європейська?»

Європейські жінки не задовольнялися тією «рівністю», яку дають їм чоловіки. Їм уже не вистачає, ані не імпонує, бути «символом» або «закладницею» в урядах чи управах, коли-то чоловіки виберуть про «людське око» одну-дві жінки до управи, не наділивши їх жодною важливою функцією. Жінки вже настільки «зрілі» і «грамотні», що можуть брати на себе кожну відповідальну працю.

З країн сателітів, жінки-міністри Югославії, Польщі і Болгарії обмежувалися цифрами і фразами про перевагу жінки з «робітничої кляси» у «будові соціалізму», який «повністю зрівняв жінку з чоловіком» і всі вони працюють для «прогресу».

Значно цікавіше говорила південна в'єтнамка про те, що 20 років війни примусили в'єтнамський уряд звернутися до жінки, яка була зачинена в хаті із єдиним завданням — родити дітей. У парламенті вона мала змогу приглянутися чоловічим дискусіям, які, з допомогою жестів, виглядали радше на спортивні змагання. У них вона інколи успішно інтервеніувала із жіночою хитрістю, яку звуть тактом.

Натомість свіжоспечений португальський міністер захлистувалася «квітневсю революцією», яка «визволила» жінку, а до уряду покликала найбільш «компетентних» — тут вона, очевидно, мала на увазі себе. Та коли її під час перерви запитали, чи в теперішньому уряді Португалії є й праві жінки, то вона бундючно відповіла: «Праві правила державою 50 років!» Але на зауваження, що в уряді Салызара не було жінок та що це нова дискримінація, — вона вже не знайшла відповіді.

Перший день Конференції закінчився висвітленням іронічного фільму, змонтованого з афішів та реклям, що їх бачимо щоденно на вулиці, у пресі й у телевізії. На них жінки завжди «скупі» або й зовсім не зодягнені, натомість незвичайно зацікавлені пральними порошками, цигарками чи вином... Цей фільм також мав свою протестну вимову, бо звався: «Якими нас бачите?»

Другого дня пленарна сесія закінчилася і почалася праця комісій. Між різними родинними, виховними і синдикальними, ми вибрали «Комісію справедливості і прав жінки». Вона працювала під проводом англійської леді, яка не знала французької мови, та паризького правника Ніколі Каталян. Нарада розпочалася коротким словом про ці ділянки життя, які жінки ще мусять здобувати. У дискусії французенка й еспанка говорили про реформу розводів і регулювання на-родин, мароканка виступала проти полігамії, а габонка проти все ще дійсної колонізації.

Виступ молодой альжирки був зразком закукуріченої демагогії. Нав'язавши до слів президента Франції, вона заявила, що жіночу молодь не вдовольняють жодні реформи і тільки «соціалістична революція» може принести визволення мусулманській жінці. І саме тоді українська делегатка вирішила попросити слова карточкою до президії.

Вона мала із собою «Звернення до жінок вільного світу», яке виголовила управа СУФ. Діставши слово, прочитала звернення, б'ючи його змістом, мов молотком, по всіх цих дрібних справах, що про них уже другий день товкли, як воду в ступі, саме в той час, коли в нетрях Сибіру караються справжні борці, жінки-страдниці, що борються за права, якими вільні жінки вже давно користуються. Тут і там почувся шепіт, мовляв «це не до теми!», але за хвилину запанувала тиша — всі уважно слухали обвинувачення «країни соціалізму» за її жорстоку розправу з волелюбними жінками. Теплі погляди й оплески супроводили українку аж до її місця, а голова президії попросила текст для резолюції. Коли закінчилася сесія, учасниці юрбою обступили нашу студентку, що роздавала наше «Звернення». Особливо зацікавилися ним три категорії жінок: правники, членки Зонта-Ротарі-клубу й Інтернаціональної Амнестиї та синдикалістки, які казали, що наше «Звернення» послужить їм аргументом проти лівих синдикалісток СЖТ, які обманюють їх міражами «соціального прогресу» в соціалістичних країнах. Інші дивувалися, чому так мало говорить на конгресі про Східню Європу...

Під час вечірнього коктейлю з журналістами, по наше «Звернення» зголошувалися жінки з інших комісій, яким їхні товаришки вже встигли розказати про «найцікавіший виступ» на комісії справедливості. Це саме було в автобусі до будинку ОРТФ (радіо і телевізії), під час обідів та інших нагод.

До речі, летючок було багато і ними засипали делегаток. Було й дві комуністичні летючки — від «комуністичної молоді Франції» та від «жінок-депутатів, сенаторок і радних-комуністок». Цікавішою була, наприклад, жидівська летючка, що подавала коротку історію постанови Ізраїлю, його досягнення та теперішню ситуацію і кінчилася запитанням: «Чому світ не цікавиться мільйонами інших утікачів в Європі, Азії та Африці, а тільки палестинцями?»

Дивовижною була португальська летючка, в якій описано таку подію з 13 січня 1975 р. в Лісбоні: «Жінки-революціонерки пішли, разом з дітьми, на площу Едварда VII-го, щоб спалити символи неволі — миски і мітли, а також дитячі книжки і забавки». Але тут на них уже чекали тисячі чоловіків, які грубо лаяли їх, штовхали, навіть били, а поліція не втручалася, не прибула й каретка поготівля забрати потурбованих жінок...» Летючку підписали аж 6 анонімних організацій, про яких ніхто навіть не чув, наприклад, «Міжнародний жіночий трибунал», «Феміністки-революціонерки» і т. п.

Серед повені різноманітних летючок (а були між ними й такі, як «жінки проти полюції»), нам приємно було ствердити, що україн-

ська летючка відзначалася коротким яскравим змістом і гарним оформленням.

Перед кінцевою сесією, делегаток прощав прем'єр-міністер Жак Шірак, а секретарка пані Кльод Гранрю повідомила, що в конгресі брало участь 2,000 жінок, між ними й такі визначні, як дружина президента Ан-Емона Жіскара та пані Марсель де Голь, братова Шарля.

Чергові виступи двох чоловіків нас розчарували. Державний радник П'єр Лярок повторив всі фрази про «зрівняння» та «особливі завдання» жінки, що їх делегатки наслукалися впродовж трьох днів аж донесочу. Від молодого професора Сорбони Роже-Жерара Шварценберга — всі сподівалися чогось особливого, але почули від нього тільки досить ефектовні фрази про «великі» Єлисавети і Катерини. Присутність жінок в урядах держав він назвав чомусь «хорообрістю», мовляв, жінок дуже мало в політичних партіях. Сипнувши такими іменами як Макіявеллі, Рішел'є і Метерніх, — він зробив висновок, що для чоловіків — це змагання й «апетит влади», а для жінок тільки «бажання прислужитися добрій справі».

Врешті пані Жіру з подиву гідним змислом синтези (тепер розуміємо, чому саме її президент призначив державним секретарем) ствердила, що клімат конгресу був одночасно діловим і дотепним, а висновки нарад такі: 1) жінки не думають «криваво помститися» й у відплату закувати чоловіків у рабство, 2) немає жінок-ангелів, між ними є і чортиці, 3) жінки не бажають війни, але й не хочуть попасти у будь-яку неволю, 4) хоч говориться про «цілковите зрівняння», то ще досі немає ні одної жінки міністром закордонних справ.

Наприкінці пані Жіру прочитала кілька коротких резолюцій, що їх зміло вибрала з-поміж кількох десятків з усіх комісій, і ми з радістю почули, що між ними були і дві наші: 1) проти дискримінації жінок за їхнє прив'язання до національних традицій і 2) за звільнення з усіх тюрем жінок, засуджених за політичні переконання.

Закінчивши конгрес, пані Жіру поїхала з тими резолюціями на сесію ОН у Нью-Йорку, а делегаткам залишилося ще прийняття в Міській Раді. Та тут сталося непередбачене: запрошено на прийняття біля 300 делегаток і для них була приготована холодна перекуска. Але хтось забув про це обмеження і автобуси, що чекали перед конгресовою палатою, — везли і везли понад 1,200 жінок довгим рядом, що замикав увесь вуличний рух аж до площі «Отель де віль». Тут на них чекали вже комуністичні підручки, що вихали свої «деклярації» проти «буржуазії», а на протести — «Ідіть з цим до Москви!», відповідали — «А ви йдіть на шампанське!»

Проте тільки першим прибулим пощастило покуштувати «шампанського», а решта застала вже порожні столи і несамовитий хаос у переповненій, дзеркальній залі, де ніхто нікого не вітав, ніхто не промовляв...

І господарям, і гостям було неприємно, що так невдало закінчується добре zorganizований конгрес, тільки ми, українки, мали деяку «сатисфакцію», що навіть державним націям трапляються недотягнення, хоч вони розпоряджають величезними засобами.

Та тут можна було послухати цікаві коментарі до конгресових виступів. Одна студентка, що недавно побувала в Португалії, зробила таке завваження: «Раніше, за Салаязара, люди не могли публічно висловлювати свого невдоволення. Тепер, ніби воля і можна все хвалити, але за критичні вислови — фанатики обкидують людей камінням...» Інша, синдикалістка з Лімож, розповідала, що комуністки з їхньої області їздять до СРСР, а вернувшись — вихваляють його, як можуть. Та ось одна з них захворіла під час такої поїздки і пішла до советської лікарні. А коли вернулася до Франції, прилюдно порвала свою комуністичну виказку... Ще інша молода дівчина, у вишитій блюзці, яка гордо називала себе «лівою», на запитання, якого вона походження, сказала «східного». У дальшій розмові виявилось, що вона внучка австрійського жида Йозефа Францоza... (чи не перекладача українських поезій?). Її також особливо зацікавило наше «Звернення»...

2. Конгрес недержавних організацій

Із зовсім іншою настановою проходив конгрес «Міжнародного Жіночого Союзу» (альянсу), що відбувся в цій же велетенській конгресовій палаті 7-го березня 1975 року.

Перед конгресом було прийняття в будинку голови «Союзу» Ірини Ліпковської, де ми застали, крім столів із їжею і напитками, столи з різним крамом... В розмові ми зорієнтувалися, що до «Міжнародного Жіночого Союзу» належать, переважно, американки і англійки із своїм «комонвелтом», представниці якого (включно з президентом Цейлону панею Банданарайке) привезли із собою індійські «сарі», японські «кімона» і китайські «піжами», хоч не бракувало і «румунських» та «угорських» блюзок, вишитих великими, нерівними хрестиками. Жінки, поївши і запивши, кидалися на цю купу краму, розглядали, примірювали перед дзеркалами, купували і продавали...

Господиня дому не забула підкреслити, що її 100-літня матір походить з України, але на тому, як ми згодом переконалися, її симпатії до матеріної «батьківщини» — кінчалися. Взагалі серед цієї жидівсько-космополітичної громади, поняття батьківщини не належало до найважливіших справ. Вони пригадали собі представницю СФУЖО Олену Процюк, яка була «обсерватором» на Цейлонському конгресі, але коли ми запитали про можливість виступу української делегатки в Парижі, то усмішка пані Ліпковської помітно звужилася, а її заступниця, іранка Долачагі, негайно «вияснила», що програма вже устійнена, жодних комісій ні дискусій «не передбачено», зрештою, їхній «статус»

не дозволяє на «політику». На наше зауваження, що такий перестарілий «статус», що дискримінує поневолені нації, треба змодернізувати, — вона збентежено замовкла, а згодом не змогла знайти кращої відповіді, як егоїстичну: «Нам з ним добре!»

Тож коли наступного дня, ми втрійку (пані Митрович, Кульчицька і авторка) увійшли на залю нарад і побачили ті самі, тупі й самозадоволені обличчя, — то й не мали жодної надії на наш виступ. Тут повністю панувала замаскована «буржуазія» і фальшива лівизна. Одначе, немов у нагороду за такі неприємні враження, була для нас і приємна несподіванка: зустріч із канадською делегаткою, українкою Галиною Гнатишин. Ми запам'ятали її із сесії СФУЖО в Торонті 1973 р. і, до речі, скритикували за надто «канадську» і мало українську промову на бенкеті. Проте нашого репортажу в пресі на тему «Сесія СФУЖО і СКВУ без жінок» пані Гнатишин не читала, то й не взяла до уваги наших застережень, бо тут, у Парижі, вона, як одна із заступниць голови цього «Міжнародного Жіночого Союзу», зовсім не використала своїх великих можливостей. Виступаючи від Канади, вона могла згадати і про «етнічні групи», а між ними і про українську та про мільйони своїх земляків, що залишилися у «старому краю», з яких багато, в тому й жінок, опинилися у Сибірі.

Коли ми говорили їй про це, то бачили, що в пані Галини відозвалось українське серце, і хоч вона сама не хотіла, чи боялася, виступити, то рада була бодай допомогти нам. Навіть привела до нас під час перерви заступницю голови «Міжнародної Жіночої Ради», іранку Долачагі, і дістала від неї запрошення для нас на їхню вужчу сесію, що мала відбутися наступного тижня. Одначе на пленумі вже нічого не можна було добитися.

Пленум відкрив Едгар Фор і передав слово голові французької «Жіночої Ради» Жакліні Тоні-Імбер. Вона привітала делегаток і прочитала телеграму від Франсуази Жіру з Нью-Йорку. А тоді виступила голова «Міжнародної Жіночої Ради» — згадана Ірина де Ліпковська, відчитала блискотливу, але неглибоку промову, згадавши в ній і покійну Марію Ляфоше (яка, до речі, клопоталася про звільнення із Сибіру Митрополита Йосифа Сліпого). Політичні завдання «Міжнародної Жіночої Ради» вона обмежила «мирними інтервенціями».

Наступного промовця, лорда О'Гага від Європейської Ради, не було, тому програму «пересунено» і почали виступати жінки від «континентів». Перша, Єлисавета Мей, від університетських дипломанток, говорила про Європу і Північну Америку, нічого помітного не сказавши. Промова Дельфіни Цанги від Африки теж нічим не вирізнялася. «Найцікавішою» була доповідь Арболеди Куевас від Південної Америки, що зручно використала міжнародний форум для своїх політичних переконань. Вона говорила, поперше, тільки про деякі, отже не всі країни цього континенту. Подруге, згадувала тільки лівих діячок, напр., ліву Евіту, промовчучи праву Ізабеллу Перон, хоч вона президент Арген-

тінської держави і на жіночому конгресі випадало про це згадати. Далі, Чіле вона зовсім промовчала, немов би такої країни не було, натомість похвалила Кастра за «звільнення жінки» на Кубі. Представниця Азії, а властиво Філіппін, Пальма, відбила у своїй промові «східню мудрість». Вона подала жидівську молитву, якою чоловіки дякували Богові за те, що їх не створив жінками, та мусулманську заборону «жінкам і псам заходити до мошей». Отже, можна було зробити висновок, що будизм, мохаммеданство та юдаїзм поневолювали жінку, а християнство її визволило.

Така балаканина зводилася, властиво, до пустомельства і нам уже набридло його слухати. Все ж ми ще зачекали на виступ голови МММ, Жаніни Мансо, відомої своїм здоровим глуздом. Вона коротко подякувала за «змалювання жіночого життя на різних континентах» та заявила, що промовляє від організації матерей, які «сидять в хаті й нічого не роблять». Але саме вони творять «мовчазну більшість», яка незабаром буде намагатися упорядкувати державу на здорових і моральних засадах. Як звичайно, вона дістала рясні оплески.

Коли знову почалися розмови про розводи й аборти, ми залишили залю, висловивши вголос наше розчарування і незадоволення. За нами вийшла французенка, що була на «комісії справедливості» першого Конгресу. Вона вказала на цілий «синедріон» активісток МЖС, що вийшов «на цигарку», і радила на «вужчій сесії» у палаті Клебер домагатися слова для «Східньої Європи». Вона сказала також, що багато учасниць висловлювали незадоволення з такої політичної однобічності цих «жіночих рад» і «жіночих союзів».

Наступної середи в залі Клебер цей «синедріон» розпочав наради в справі чергового конгресу, що має відбутися в червні 1976 р. у Ванкувері (Канада). На жаль, пані Гнатишин не прийшла, хоч нас запросила, тому довелося нам самим пробувати добитися слова. Нагода трапилася тоді, коли обговорювали проблематику конгресової програми.

Наше слово було коротке. На запитання: «Чи міг би той Конгрес у Ванкувері стати на захист жінок, які караються у советських тюрмах і концтаборах?» — голова нарад, як накручена катаринка, відразу відповіла: «Це політика, якою Міжнародний Жіночий Союз не займається!» На репліку: «А вихвалювання «здобутків» Куби — це не політика?» — їй уже було важче відповісти, тому звернулася до доповідачки з Південної Америки. А вона, з намаганою «вищістю», відповіла: «Я говорила про Латинську Америку, тому не могла пропустити Куби!» На чергову репліку: «А Чіле можна було пропустити? Адже ця держава ще більше ніж Куба у Південній Америці!» — вона вже не відповіла і голова нарад припинила наш «діалог».

Ми вийшли з цього «аполітичного» конгресу і жалували, що не було на «дискусії» пані Галини Гнатишин. Може, почувши її, вона не за-

хищала б так насліпо їхньої ефемерної «аполітичності». Ми вирішили перестерегти українські жіночі організації Америки й Канади перед цими «жіночими радами» і «союзами», просяклими лівими елементами, в яких перед ведуть космополітки. Вони аж ніяк не подібні до тих жидівок з УПА чи з московських тюрем і концтаборів, як ось Сільва Зальмансон та інші, з якими українські патріотки знаходять спільну мову і спільну дію.

Тому ми відмовилися оглядати з тими панями крамниці моди «з манекенами» (це було в програмі), або їхати на прогулянки з обідами і вечерами у реклямованих ресторанах. Пані Гнатишин залишилася з ними до кінця, — з короткою перервою для відвідин української православної церкви та свого виступу перед парижанами, після Молебня.

Зовсім інакшою була поведінка пані д-р Стефанії Потоцької — також канадської делегатки, але рівночасно і представниці Ліги Українських Католицьких Жінок, яка приїхала на Студійні дні СОКАЖО в Парижі, що відбулися два тижні пізніше. Темою їхніх студій були резолюції відбутного конгресу СОКАЖО в Танзанії, де д-р С. Потоцька запропонувала, щоб усі учасниці домагалися від своїх урядів протесту проти релігійних переслідувань у ССРСР. Після довгої дискусії, цю резолюцію схвалено майже одноголосно, за винятком одного голосу: угорки з Австрії. Добитися цього не було легко, бо там також протестували, мовляв, це «політика» і «втручання в чужі справи».

Але д-р С. Потоцька не дала себе збити з пантелику. Вона, піднісши голос, промовила до них ось так: «То ви такі християни? Адже 1975 рік — це рівночасно і «Святий рік». Якщо маєте хребет, якщо ви справжні католики, то замало тільки жалувати тих, що не мають права молитися, їм треба допомогти! Бо це так само, як жалувати голодного в Пакистані чи в Бенгладеші — і не дати йому хліба! За віру треба терпіти, навіть якщо це невигідне для вашого «детанту», бо інакше — ви не віруючі, не християни, не католики! Адже там терпить 100 мільйонів віруючих людей, хоч вони інших обрядів чи інших релігій... А ви хочете мовчати?»

Такий виступ д-р Потоцької на танзанському конгресі зробив своє, бо резолюцію схвалили і католицькі жінки ознайомилися з Україною. У Парижі пані С. Потоцька роздала всім учасникам Студійних днів ще й наше «Звернення» французькою мовою.

Ось такими були, покищо, наші успіхи й неуспіхи на жіночих конгресах у Парижі на початку цього «святого» і «жіночого року»...

ВІДГУКИ І СПЕРЕЧАННЯ

Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ

НЕСУМЛІННА РЕЦЕНЗІЯ

(Відповідь на статтю Яра Славутича «Русифікація українського наголошування»)

З досить дивним почуттям прочитав я в січневому числі «Визвольного Шляху» статтю Яра Славутича «Русифікація українського наголошування», де автор зводить особисті рахунки із своїм головним суперником у змаганні за поетичну першість у канадо-українській (чи українсько-канадській) літературі. Дивним — тому, що автор статті, оперуючи нібито конкретним матеріалом: нелітературними та спірними наголосами в поезіях Бориса Олександрова, намагається — вийшовши далеко поза рамки суто-літературної оцінки розгляданих поезій — звинуватити Олександрова в політичному злочині супроти української нації — в русифікації нашого наголошування, себто просодії. Звинувачення це належить до жанру *доносу в пресі*, широко практикованого колись у т. зв. Радянській Україні в двадцятих і тридцятих роках і відродженого за Брежнєва.

За милою звичкою деяких наших критиків, Яр Славутич, для надання більшої ваги своїм же таки твердженням, цитує сам себе:

»Поезія Б. Олександрова — це лірика, де все — ніби в тумані, наче в далекому диму... Якась там згадка про Україну, щось про любовні почуття, про якість там розставання, але нічого такого виразного, сильного, що поклало б свою борозну в пам'яті читача«.

— виявляючи подивугідне нерозуміння імпресіоністичних елементів у творчості рецензованого поета.

(пригадуєте: в раннього Рильського:

Не показать, а заховать я хочу
В моїх словах душі моєї світ...
Не сявом, а димом фіялковим
У присмерковій музиці зідхань
Я пропливу незрозумілим словом
За дальню грань...?)

Та що найдивудніше в критичній статті Яра Славутича, це брак послідовності в розвитку його думки, виразна суперечність між тим, в чому він звинувачує Бориса Олександрова, та тим, що він радить йому чинити. Звинувачує він, як ми вже знаємо, в русифікації українського наголошування, а радить користатися... радянськими словниками, де таку русифікацію застосовано з найбільшою консеквенцією. Читаємо:

»Уже можна дістати добрі (підкреслення моє — І. К.) словники української мови (напр., «Словник наголосів» М. І. Погрібного, /.../ довід-

ник «Українська літературна вимова і наголос» за редакцією М. А. Жовтобрюха)».

Ще словник-довідник Жовтобрюха можна якоюсь мірою рекомендувати для вжитку: там принаймні дозволено (в кількох словах!) вимову Г, слову «єпископ» повернено українське звучання (у Погрібного — російське «єпіскоп!»), в окремих словах відновлено правильні наголоси... але словник Погрібного я назвав би просто злочинним. Візьмімо як приклад слово *натхнення*, що його вживає Б. Олександрів і що воно обурює мене аж ніяк не менше, ніж Яра Славутича. В російській мові такого слова нема, є лише досить далеке своїм звучанням *вдохновение*. Обидві форми, *натхнення* та *надхнення*, походять від того самого кореня, але оглушення в даному випадку пов'язане із семасіологічною зміною — зниженням значення. Порівняймо ряди: дух, душа, дихання, надхнення (виняток: здихати) та: тхнути, тхір, натхнення (найближчий синонім — просмердіння). До цього можна ще долучити російське «тухлый» — смердючий.

Я переконаний, що старшобратні вислужники в т. зв. Радянській Україні впровадили лексему *натхнення* (так само, до речі, як *митець* та *духовний* — замість мистець, духовий) з метою знуцання з нашої мови. Та все лихо в тому, що обидва рекомендовані від Яра Славутича для вжитку словники подають форму *натхнення* (а також і *митець*, *духовний*...).

Де ж логіка?, казав школяр з анекдоти.

Слово *рижий*, що його Славутич вважає «москалізмом», спокійно стоїть у словнику Грінченка (том 4, стор. 16, ліва шпальта). Рецензент рекомендує заступити його словом *рудий*, але *рудий* і *рижий* — хоча й досить близькі поняття, проте не тотожні. Обидва слова — одного кореня, що має індоевропейське поширення та походить, як припускають, від шумерського *уруд* — мідь. Пригадую, з часів дитинства, як мати пояснювала мені різницю між значенням слів *рудий* та *рижий*... Рижим, казала вона, звуть у нас людину з яскраво-червоним волоссям, а рудим — коли волосся має невиразно-червонавий відтінок.

Подавши слово *груз* як «виразний москалізм» у відриві від контексту, Яр Славутич мало не змусив мене повірити в похибку Олександрова. Але відкриваю й читаю:

Ти, заплетена в сонце і тінь,
Грузом вулиць лягла в непокорі —

Груз тут вжито в значенні гамуз, руїни, румовище.

Порівняй у Клена:

І все, все, що плекалося віками,
Під звалищами грузу поховав.

Саме таке значення має українське слово *груз* — по-російському це буде «щебень». З російським *груз* — тягар, *груз* Олександрова, як видно з контексту, не має нічого спільного, крім випадкового збігу звучання, так званої інтерідіоматичної гомонімії. А обидва рекомендовані від Славутича словники подають чистої води русизми щебінка,

щербинь. Якби Олександрів послухав Славутича та скористався з тих русифікаторських словників, у нього б стояло:

»Щебнем вулиць лягла в непокорі...«

Польські, українські та російські слова на *груз* дехто з етимологів (Преображенський, Фасмер) виводить від того ж кореня, що й *грязь*. Проте таке тлумачення натрапляє на труднощі в галузі семантики, тому інші (Покорний, Шанський) вбачають зв'язок із германським коренем »Griess-Graus« — пісок, бсип і т. п. Я натомість вважаю, що українські *грузь* та *груз* — це слова різного кореня. Перше пов'язане з *грязь* та російським *груз*, друге — з польсько-німецьким *груз* — Graus.

Яр Славутич має відвагу запевняти, буцімто *стремить* у віршах Б. Олександрова — це русизм. Але в російській мові такого слова нема взагалі. Натомість це слівце квітне та буває в мові галицьких письменників.

Слово *ехо* потрапило до нас наслідком довокласвітньої мандрівки: з Греції — до Риму, звідти — до німців, від них, за Петра Першого, до росіян, а щойно від них до нас... Тому що слово не змінило ні свого значення, ні звучання (як це стається зі словами, що пройшли через Францію), я волю вважати його таки грецьким, а не російським.

Рецензент вбачає русифікацію української просодії також і в наголосі на останньому складі в називному множини від слова *вірш* — *вірші*.

Це вже не помилка, а свідомо неправда Славутича. В російській мові нема слова *вірш*, але є *вірша*, множина від якої буде *вирши* (читається: *вірши*). Тому широко вживаний, але нелітературний наголос Олександрова »*вірші*« можна скорше розглядати як *втечу від російської просодії*, аніж як наближення до неї. Між іншим, такий наголос зустрічаємо не тільки в Бориса Олександрова: — ось, наприклад, у Ситника:

А ніч приходила, сліпа, як лірник,
Нам несучи *натхнення* і *вірші*.

Очевидно, обидва поети винесли таке написання слова *натхнення* і такий наголос у слові *вірші* з київських студентських часів.

Наголос на останньому складі у виразі »в *грудях*«, »на *грудях*« також не російський, бо росіяни так не кажуть, а локально-правобережний. Досить близький земляк Б. Олександрова Максим Рильський також писав:

Коли в *грудях* моїх тривога
То потухає, то горить...

Наголос у слові *Хортиця* я зарахував би до спірних: Шевченкове *Хортице-сестро, Луже-брате* — можна прочитати або як український октосилябік з наголосом на першому складі — *Хóртиця*, або як російський чотиристопний ямб, з наголосом на другому — *Хорті́ця*.

У Щоголева, справді, *Хорті́ця*, у Сосюри натомість *Хóртиця* —
На скелях *Хóртиці* не розкладау огонь...

Грінченко подає лише хортиця (самиця хорта), що не обов'язково має збігатися з назвою острова, яка (назва) походить від імени Григорій (вперше зафіксована в Константина Порфирогенета як «Острів Святого Григорія»), у Голоскевича — Хортиця, а в обох рекомендованих від Славутича словниках (Погрібного й Жовтобрюха) — лише Хортиця з наголосом на першому складі... А русифікація просодії тут є ні до чого: у росіян самиця хорта буде «борзая», а прізвиська та назви — поза правилами правопису...

Щодо низки неправильних наголосів у дієсловах, то все це знову ж таки не «москалізми» (та й звідки б вони взялися в Бориса Олександрова, який на російських землях ніколи не бував і між росіянами зроду не жив?), а правобережні локалізми. Ті самі похибки знаходимо і в його земляка М. Рильського:

Звуків, ліній та барв ми ніколи назад не вернемо...
(замість вернемо),

а також родички Ганни Черинь, яку скорше можна звинуватити у хворобливій русофобії, ніж русофільстві:

Вино, хоча й ерзац, шумне й іскристе, —
На безугишайн де ж кращого знайдете?
(зам. знайдете).

Пригадалося мені, як на початку нашого знайомства з Борисом Олександровим, рівно тридцять років тому, він переучував мене, у святім переконанні, що його наголоси правильні, а мої, мовляв, «російщені»: не прийдещ, а прийде́щ, не живемо́, а живемо́. І я, за своєю звичкою (якої, до речі, не позбувся й досі) вірити всьому, що кажуть безапеляційним тоном, впроваджував ті, Борисо-Олександрівські наголоси у свої вірші.

Щодо слів *управдом* та *кербуд*, Славутич віддає перевагу другому, вважаючи перше «москалізмом».

Але чому лише перше? — адже *кербуд* — це такий самий новотвір-абрєвіатура з категорії «советизмів», як і «управдом». До того «*кербуд*» — не самостійно зформоване слово, а лише калька з російського «управдома», а це викликає цілу низку асоціацій: пристосуванство, залежність від вказівок з Москви, упосліджене становище української мови й культури... Усі ці асоціації з поезією Анни Ахматової, звідки походить отой *управдом* Б. Олександрова, аж ніяк не пов'язані.

А от коли б не єдиного у двох останніх збірках Бориса Олександрова русизму, від якого мені повертає всі нутроці, Яр Славутич якраз і не помітив. Маю на думці прізвисько еспанського маляра Франсіско де Гойя і Люсьєнтес, що його росіяни вимовляють переважно (не-літературно...) із французьким наголосом на останньому складі: «Гойя».

Зажурився на стінці Гойя («Колокруг»)
(так і хочеться додати:

»Що йому я спотворив ім'я...«)

Це, коли б не з кабаревої пісеньки:

»Ты вечерняя жуткая сказочка,
Как цветок из картины Гойя...«

Славутич, мені здається, перевершив сам себе, пропонуючи свої «правильні» написання деяких слів та запевняючи, що в Бориса Олександрова — вони буцімто неправильні: *розхристував* (у Олександрова) він виправляє на «розхристував», а проте Голоскевич подає обидві ці форми, *розхристаний* і *розхристаний*, при чому перше написання стоїть як основне, «правильніше», а друге — «розхристаний», лише як допущене.

А коли написання недогідного Славутичеві слова в Бориса Олександрова збігається зі словником Голоскевича, то Славутич оголошує правопис Голоскевича «друкарською помилкою». Мовиться про слово *вечеровий*: саме так пишуть його Грінченко, Голоскевич, великий українсько-італійський словник Онацького. За такі й подібні *помилки* Голоскевич заплатив життям. А в радянському словникові Погрібного: *вечоровий*. Саме це й зобов'язує чомусь Славутича.

Який же висновок? Якщо б ми повірили Славутичеві і в кожному відхиленні від норм української просодії почали вбачати фактор «русифікації», то ми мали б засудити творчість не самого лише Б. Олександрова, а й усіх тих поетів, у котрих такі відхилення найчастіше зустрічаються, — себто Леоніда Мосендза, Юрія Липу, Євгена Маланюка, Олега Ольжича, Юрія Клена... та, мабуть, і самого автора інвективної рецензії, що в нього я натрапив на несотворений наголос:

Беруть бояр навпереймі (замість навперейми).

А проте я сподіваюся, що читач Славутичеві не повірить...

НА ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Акція за створення мільйонного Фонду Оборони України — продовжується. Подаємо 11-ий список Жертводавців.

Канада:

<i>Відділ Ліги Визволення України в Су Ст. Марі</i> (Онтаріо)	500 дол.
<i>Відділ Ліги Визволення України у Ванкувері</i> (Б. Колюмбія)	500
<i>Відділ ОЖ ЛВУ у Ванкувері</i> (Б. Колюмбія)	500
<i>В. Б.</i> (Торонто, Онт.)	250
<i>Дім ОУВФ в Гамільтоні</i> (Онтаріо)	250
<i>Ігор Велигорський</i> (Торонто, Онт.)	250
<i>Відділ ЛВУ в Ст. Томас</i> (Онтаріо, раніше 100, разом 300)	200
<i>Лев Ковальчук</i> (Суррей, Ванкувер, Бріт. Колюмбія)	200
<i>Н. Н.</i> (Торонто, Онт.)	200
<i>М. З.</i> (Гамільтон, Онт.)	150

Микола Шпурко (Велланд, Онт.)	100 дол.
Г. Д. І. (Гвелф, Онт.)	100
Відділ Т-ва кол. вояків УПА в Едмонтоні (Альберта)	100
Ф. Киращук (Лондон, Онт.)	100
Д. Хома (Лондон, Онт.)	100
Е. і О. Х. (Лондон, Онт.)	100
Відділ ЛВУ в Оквил (Онтаріо)	100
Дмитро Антонів (Оквил, Онт.)	100
Микола Шай (Судбури, Онт.)	100
Степан Котелець (Торонто, Онт.)	100
Микола (Івана) Романко (Торонто, Онт.)	100
Іван Харина (Порт Коквітлам, Ванкувер, Б. К.)	100
Н. Шемрей (Гамільтон, Онт., раніше 100, — разом 200 дол.)	100
І. Баум (Гамільтон, Онт.)	100
П. Рибак (Гамільтон, Онт.)	100
Сентрал Фюел Лтд. (Б. Кульчицький, Гамільтон, Онт.)	100
Інж. Роман Стахів (Гамільтон, Онт.)	100
Осип Мерцало (Едмонтон, Алта, раніше 500 — разом 600)	100
В. Ф. (Калгари, Алберта)	100
Р. Горбусь (Ошава, Онт.)	100
Михайло Бочан (Торонто, Онт.)	100
Михайло Вецьків (Торонто, Онт.)	100
Антін Федицький (Торонто, Онт.)	100
Володимир Скорець (Торонто, Онт.)	100
А. Міхалік (Лондон, Онт.)	75

По 50 дол.: Л. і О. Щур (Лондон, Онт.), Д. В., емерит (Судбури, Онт.), М. Дмитрушко (Гамільтон, Онт.), В. Дусановський (Гамільтон, Онт.), Б. Садівський (Гамільтон, Онт.), Д. Януш (Гамільтон, Онт.), Василь Мащак (Саскатун, Саскачеван), Михайло Кулик (Торонто, Онт.), Іван Навроцький (Торонто, Онт.).

По 40 дол.: В. Мушак (Лондон, Онт.); по 25 дол.: Василь Фук (Ошава, Онт.), Б. Сабадах (Гамільтон, Онт.), д-р В. Телішевський (Гамільтон, Онт.), Осередок СУМ-у в Ошаві (Онт.), Я. Рожелюк (Торонто, Онт.), Б. Хмилівський (Торонто, Онт.).

По 20 дол.: М. Мушак (Лондон, Онт.), Р. Івашко (Торонто, Онт.).

По 15 дол.: Б. Івахів (Гамільтон, Онт.); по 10 дол.: Ю. Л. Капій (Торонто, Онт.), М. Кардаш (Торонто, Онт.), М. Хом'як (Торонто, Онт.). По 5 дол.: п-і С. Козяк (Гамільтон, Онт.), Я. Андрійович (Торонто, Онт.), Георги Неделков (болгарин, Торонто, Онт.).

Віктор Новак (Вотерлю, Онт.) з нагоди вінчання дочки Галі — 25 дол., раніше пожертвував на ФОУ 100 дол., — разом 125 дол.

Михайло і Марія Марущаки (Торонто, Онт.) замість квітів на могилу сл. п. Михайла Палащука пожертвували 25 дол., разом досі — 125 дол.

Марія Шкамбара (Торонто, Онт.) із збірки на поминках по сл. п. П. Шкамбарі — 125 дол.

о. Л. Сивенький (Летбридж, Алберта) із збірки на поминках по сл. п. Осипові Кебусові (помер 25. 2. 1975 р.) — 75 дол.

США:

<i>Відділ ООЧСУ в Нью Брансвик (Нью Джерсі)</i>	1,000 дол.
<i>Відділ ООЧСУ ч. 15 в Амстердамі (Нью-Йорк)</i>	500
<i>Відділ ОЖ ООЧСУ в Амстердамі (Нью-Йорк)</i>	500
<i>Василь Гачкевич (Нью Гейвен, Коннектикат)</i>	300
<i>Д-р М. Сидор-Чарторійський («Говерля», Нью-Йорк)</i>	250
<i>М. Хомут (Нью Брансвик)</i>	250
<i>В. Хомут (Нью Брансвик)</i>	250
<i>Роза Пригода (Маямі, Флоріда)</i>	100
<i>Осип Дрозд (Маямі, Флоріда)</i>	100
<i>Організація Оборони Лемківщини в Ньюарку (Нью Дж.)</i>	100
<i>Т. Лесик (Нью Брансвик)</i>	100
<i>О. П. (Нью-Йорк)</i>	100

По 50 дол.: Український Народний Дім в Брукліні (Нью-Йорк), Г. і Л. Полтави (Бруклін, Нью-Йорк), Михайло Лісевич (Маямі, Флоріда).

По 10 дол.: П. Матвіїв (Маямі, Флоріда).

Аргентина:

<i>Централа «Просвіти» в Буенос-Айрес</i>	50 дол.
<i>Філія «Просвіти» у Віжа Аделіна</i>	1,000 пез.
<i>Ярослав Фітьо (Льомас де Замора)</i>	1,000
<i>Об'єднання Жінок «Просвіти» у Віжа Аделіна</i>	500
<i>Філія «Просвіти» у Валентін Альсіна</i>	500
<i>Евстахій Королевич (Валентін Альсіна)</i>	200
<i>Данило Довжинський (Буенос-Айрес)</i>	200
<i>Володимир Колодій (Буенос-Айрес)</i>	200
<i>Філія «Просвіти» у Вільде</i>	200
<i>Петро Греськів (Ріо Негро)</i>	100
<i>Степан Сокіл, пенсіонер (Флоріда)</i>	100
<i>Роман Юрків (Монте Гранде)</i>	100

Франція:

<i>Філія Об'єднання Українців у Франції (ОУФ) в Мец</i>	500 фр.
По 150 фр.: Симон Луць (Тіонвіль), Степан Мелих (Тіонвіль).	
По 100 фр.: Іван Духняк (Тіонвіль), Микола Крет (Тіонвіль), Теодор Пунейко (Тіонвіль).	
По 50 фр.: Оксана Духняк, Петро Радьо і С. Чорний (усі з Тіонвіль).	
По 25 фр.: В. Заклинський (Дамарі-ле-Ліс), Б. Наконечний (Бріенон).	
По 20 фр.: Микола Борин (Тіонвіль), Теодор Матишак (Тіонвіль).	
По 15 фр.: С. Казіцький, Н. Кантор, О. Лещишин (усі із Парижу), Кирило Вовчук (Тіонвіль); по 10 фр.: Василь Бойко (Тіонвіль).	

Німеччина:

<i>Осип Пукальський (Інгольштадт)</i>	2,470 нм
<i>В. Ткаченко (Нюрнберг)</i>	1,710
<i>І. Гаврилук (Нюрнберг)</i>	500

По 300 нм.: М. Бурда (Нюрнберг); по 200 нм.: д-р З. Русин (Нюрнберг); по 150 нм.: З. Штарон (Нюрнберг).

о. канцлер С. Дмитришин (Мюнхен) — 100 дол.

По 100 нм.: М. Ковальчук, М. Процайло, В. Ткаченко, О. Шаповал, В. Андрухів — усі з Інгольштадту; Микола Бух, Григорій Козій — з Нюрнбергу; В. Мосса, Д. Червінський.

По 50 нм.: Т. Романчук і Гармалюк — обидва з Нюрнбергу; В. Гнатів, І. Ярошевський; по 20 нм.: Г. Голосний, О. Пилипенко, Ткач — усі з Нюрнбергу.

Австралія:

М. і Л. Кулики (Сідней, Н.С.В.)	1,000 дол.
В. Павлів (Сідней, Н.С.В.)	1,000
Ю. Борець (Сідней, Н.С.В.)	250
А. Буряк (Сідней, Н.С.В.) — (із забави молоді)	100
Д. Грицько (Сідней, Н.С.В.)	100
М. Коцко (Сідней, Н.С.В.)	100
Л. Б. Новицький (Сідней, Н.С.В.)	100
І. Полохач (Сідней, Н.С.В.)	100
С. Лисенко (Стейт Вікторія)	100

По 50 дол.: М. Мих (Сідней, Н.С.В.), А. Тягнибіда (Сідней, Н.С.В.).

Із пожертв замість квітів на могилу св. п. І. Михна (Сідней) — 70 дол.

Велика Британія:

Михайло Химович (Думфріс, Шотландія)	40 фун.
А. Р. (Лідс)	40
Ф. Яроцький (Брадфорд)	40
В. К. Вишиваний (Бедфорд)	30
Михайло Гергіль (Аштон)	30
Н. В. (Брадфорд)	30
Василь Сморжанюк (Брадфорд)	30
Володимир Дудар (Брадфорд)	30
В. Новицький (Сканторп)	30
Теодор Снігур (Сканторп)	30
М. Гнатко (Лідс)	30
М. Купранець (Дарбі)	30
Василь Терлецький (Урмстон, Чешпір)	30
М. Турчанівський (Манчестер)	30

По 25 ф.: Б. Микитин (Манчестер), З. Марклів (Галіфакс), М. Кондрат (Галіфакс), П. Сотник (Галіфакс), М. Гайда, А. Криванич, М. Самборський, Михайло Гелендин, Іван Савдик, М. Дуб, П. Тука, М. Олійник (емерит), Дмитро Солонинка, І. Ко-чин, В. Рожій, О. О., Андрій Савдик, Т. Галушак, Іван Кулик, В. Шавлінський, Т. Шевчук, З. Горячий, Остап Децик, Д. Дідик, М. Остафійчук (усі з Манчестеру), Дмитро Грицай (Блекбурн), М. Смачило (Болтон), Микола Стойків (Кіддермінстер), Український Товариський Клуб у Кіддермінстері, Гурток ОУЖ у Ковентрі, Пластова Станиця у Дарбі (прибуток із забави), Михайло Потап (Локербі, Шот.), В. Л. (Брадфорд), С. Глій (Брадфорд), В. Бринич (Брадфорд), Микола Шутка (Брадфорд), В. Слободян (Велінгборо), Михайло Гуцул (Бедфорд), Іван Пудилик (Бедфорд), Роман Станецький (Лідс), Микола Мула (Аштон), Б. Б. (Аштон).

По 20 ф.: В. Карпинець (Вест Бромвіч), В. Матвійв (Лейтон-Баззард), Яким Коваль (Ноттінгем), Степан Матус (Лідц), К. Роман (Гайд, Чешір), Р. М., Степан Фітель, Степан Салаяш, С. Фур, Микола Галай, М. Воробель (усі з Брадфорду), Українська Студентська Громада у Лондоні, Іван Коваль (Ньюкасл), Дмитро Яремко (Ньюкасл), Гурток ОУЖ у Сканторпі, Г. Джердж, М. Ч., С. Демчук, І. Шмагай, П. Рак, Петро Маслій, В. Мерлюк, Микола Драчевич, О. Пруцик, В. Грицюк і Д. Залуцький (усі із Сканторпу), Ярослав Олексин (Лідц), К. Ш. (Лестер), Іван Рожик (Ноттінгем), Михайло Коростіль (Ноттінгем), М. Дяків (Дарбі), В. Вовк (Лідц), М. Л. (Престон), Г. С. (Чорлей), Іван Іванців (Чорлей), І. Гембарівський (Галіфакс).

По 15 ф.: Богдан Кашевка (Брадфорд), Т. Хомишин (Брадфорд), І. Р. (Брадфорд), Т. Папірос, інвалід (Брадфорд), І. Ванах (Лідц), Михайло Бобин (Ноттінгем), І. Лукашук (Олдгам), М. Мазур (Олдгам), А. Турта (Бері), М. Гайдук (Бері), М. В. Б. (Бері), С. Кухар (Ібсток), Василь Гайда (Мелтон), Родина Сташко (Аштон), Василь Кравець (Брадфорд), П. Бджола (Брадфорд), Нечистий (Брадфорд), Василь Спетрук (Лідц), В. Слободян (Лідц), В. П. (Ковентрі), Д. Мельничук (Лідц).

І. Федаш (Гай Викоуб) — 14 ф. 60 п.; по 12 ф.: Мирон Богдан (Думфріс), Василь Юрчук (Лідц).

По 10 ф.: Михайло Туркевич (Лестер), Григорій Марків (Лестер), Володимир Грушка (Лестер), Г. К. емерит (Ковентрі), І. Хавко (Пітерборо), Дмитро Зошак (Пітерборо), Іван Галик (Пітерборо), М. Юрків (Мансфілд), Б. Тицько (Честерфілд), З. і О. Федорович (Брадфорд), Михайло Павшик (Брадфорд), К. М. (Брадфорд), І. Филипяк (Брадфорд), О. Чіпак (Брадфорд), І. Малиновський (Брадфорд), П. Литвин (Брадфорд), М. П. (Брадфорд), Ева Сафіяник (Брадфорд), Ю. Торський (Брадфорд), П. Т. (Ковентрі), М. Кашуба (Ноттінгем), С. Крижанівський (Олдгам), В. Ласовецький (Олдгам), С. Задвірний (Олдгам), В. Вівчар, емерит (Бері), М. Жуківський (Бері), В. Остапюк (Бері), П. Герега (Бері), П. К. (Лестер), М. Матлах (Блекбурн), Г. Стернал (Реддіч), Ю. Г. (Волвергамптон), С. С. (Волвергамптон), В. Копильців (Веллінгборо), Ф. Плескун (Сомерсет), І. Слюсарчук (Волтгам Крос), П. Стиранка (Кляктон-он-Сі), Д. К., емерит (Бедфорд), Оріся Кисіль (Лідц), І. Скоморовський (Дукінфілд), М. Шквара (Сталибрідж), П. Цінцюруку (Свіндон), А. і М. Костирева (Брадфорд), А. М. Р. (Брадфорд), І. Ковалишин (Брадфорд), С. Ц. (Брадфорд), М. Федак (Брадфорд), В. Галій (Брадфорд), А. Я. (Брадфорд), П. Олексюк (Брадфорд), В. Гасьошин (Брадфорд), М. Керничний (Брадфорд), О. Вітишин (Брадфорд), С. Гуда (Брадфорд), Г. Мельничук (Брадфорд), К. Савицький (Брадфорд), Д. Б-ло (Лідц), М. Аштонець (Аштон), А. Юзва (Аштон), П. П. (Брадфорд).

Всім Жертводавцям — щира подяка. Звертаємося до всіх Українських патріотів, зокрема до членів і відділів Організацій Українського Визвольного Фронту, включитися в акцію за створення мільйонного Фонду Оборони України якнайшвидшими жертвами. Декларації і гроші просимо надсилати до централі СУВФ у кожній країні.

Канцелярія Президії СУВФ

ІЗ ХРОНІКИ УКРАЇНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ

* *Рената Баба*, визначна оперна солістка, меццо-сопрано, яка вибрала свободу в Італії під час виступу артистів з московського «Большого театру» два роки тому, заявила в Нью-Йорку («Нью-Йорк Таймс» з 8 квітня 1975 року) таке: «Мене змушували співати російською мовою і навіть виступати під російським прізвиськом».

В інтерв'ю з керівником програми Бобом Шерманом, з перекладачем з української на англійську мову адвокатом М. Смородським, панна Рената Баба розповідала, що вона народилася в Харкові, музику й спів студіювала в Києві, виступала у Львівському Оперному театрі, а потім її майже 10 років тому перевели до Москви. «Я відчувала дискримінацію найбільше тому, що я українка, а Україна — велика країна в СРСР».

Вона з величезним успіхом виступала в знаменитій нью-йоркській залі «Карнегі Голл» 13 квітня ц. р., виконавши арії з українських і світових класичних опер та українські пісні й романси.

Колишня солістка Київської Опери *Ганна Колесник*, яка втекла з СРСР з родиною, з не меншим успіхом виступає із самостійними концертами в Америці й Канаді; планується її велике концертне турне серед українців у Австралії, звідки недавно вернулася після дуже успішних виступів солістка аргентинської опери «Кольон» *Галіна Андреадіс*.

Внутрішній український культурний обмін між країнами вільного світу — важливе і цінне явище.

* *Довголітній генеральний секретар НТШ проф. д-р Василь Стецюк* помер від розриву серця на

65-му році життя 9 квітня 1975 р. в Джерзі Сіті (Америка) в дорозі до Сітон Голл Університету, де він викладав. Сл. п. проф. Василь Стецюк осиротив дружину пані Квітку й інших членів родини. Для української науки і культури залишив багато важливих праць.

* *Комітет Українців Канади* переслав відомому прозаїкові-романістові *Уласові Самчукові* привітання з нагоди його 70-річчя, зазначаючи, що письменник своїми творами збагатив українську літературу в Україні і в Канаді. Улас Самчук по другій світовій війні живе в Торонті.

Найвидатніші його твори поклали в ранній періоді, в тому романі «Марія», тритомово «Волинь» та інші; як документ доби, цікаві спогади письменника «На білому коні» з часів другої світової війни. У романі «Чого не гоїть вогонь», фахово написаному, помітний подекуди занадто спрощений підхід до окремих постатей революційно-підпільної боротьби героїчної УПА.

* *Українське Представництво в Парагваї* повідомило, що заходами Т-ва «Просвіта» в тій країні буде поставлений пам'ятник-погруддя Тараса Шевченка. Погруддя, що добре передає задуму і гнів українського геніяльного поета і мислителя, виконав аргентинський скульптор Леонардо Родрігез завдяки запрошенню й дотації від матірнього Т-ва «Просвіта» в аргентинській столиці Буенос-Айресі. Воно вже відлите в бронзі, а буде встановлене на площі-парку в місті Енкарнасіоні в Парагваї, де живе багато українців.

Відкриття і посвячення українськими владиками пам'ятника Кобзареві заплановане на грудень

1975 р. Сподіваються, що в тій урочистості численну участь візьмуть українці з Парагваю та із сусідніх країн — Бразилії й Аргентини. Кошти на мармуровий п'єдестал-постамент виділила управа міста Енкарнасіону, як вияв пошани до працюючої української спільноти в Парагваї та до великого українського поета — оборонця покривджених і провісника волі для всіх народів світу у власних незалежних національних державах.

* *Минулого року сповнилося 70-річчя з дня народження відомої української письменниці-прозаїка Докії Гуменної, яка по другій світовій війні живе в Нью-Йорку. В Україні була переслідувана московсько-большевицьким окупаційним режимом. Найбільш відомими творами Докії Гуменної є роман-епопея в чотирьох томах «Діти Чумацького Шляху», написаний і виданий у 1941-51 рр., повість «Велике Цабе», 1952 рік, книжка-репортаж «Вічні вогні Альберти», 1959 р. та інші. З 1924 року письменниця належала в Україні до спілки «Плуг», потім була обвинувачена в «українському буржуазному націоналізмі», за що її виключили із спілки з негласною заборонаю друкуватись.*

* *Визначна молода оперна солістка Анна Чорнодольська, яка постійно живе в Канаді (у Монтреалі), має в своєму репертуарі кілька опер різними мовами та українські народні пісні й романси. Вона з постійним успіхом виступає в різних канадських оперних компаніях, також на телевізії. У березні ц. р. Анна Чорнодольська виконувала, як солістка, з великим хором і симфонічною оркестрою «Месу Б-і-мінор» Баха у Торонті.*

* *Міжнародно відома фірма «Голлмарк», що спеціалізується на видаванні мистецьких карток,*

з підписом мовами різних народів світу, цього року випустила другу з черги українську Великодню картку, під назвою «Легенда Великодньої писанки». В каталозі фірми ця картка позначена числом 50E-241-9.

На картці зображений кошик із прекрасними писанками, який стоїть на вишитій серветці. Англіською мовою подано таку легенду (із зазначенням, що це — українська): «Убогий торгівець, ідучи на ринок із кошиком яєць, побачив товпу людей, які насміхалися з чоловіка, що ніс важкий хрест, на якому мав бути розп'ятий. Торгівець залишив кошик з яйцями при дорозі, а сам пішов допомогти чоловікові нести хрест. Коли він вернувся, побачив, що яйця обернулися у прекрасні писанки. Чоловік з хрестом — це був Ісус, а бідний торгівець — це св. Симеон. Відтоді писанки стали символом відродження для всіх людей».

* *Після відзначення 100-ліття з часу заснування НТШ — Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (яке тепер діє в Західній Європі, Австралії, Аргентині, Канаді й Америці), у Нью-Йорку відзначено 25-річчя з часу постановня Української Вільної Академії Наук (УВАН), що була заснована в 1950 році. Президентом УВАН останньою сбраний відомий науковець проф. д-р Олександр Оглоблин. УВАН має власний будинок на 100-й вул. в Нью-Йорку, бібліотека нараховує 5,000 назв, архів — понад 200,000 одиниць.*

* *Кінопродюцент м-р Ярослав Кулинич із Йонкерсу (Н.-Й.), який спершу жив по війні і працював як кінематографіст в Австралії, а з 1961 року — в Америці, закінчив працю над двогодинним кольоровим кінодокументом п. з. «Патріарх Йосиф» — з відвідин Блаженнішого Патріарха Йосифа. Фільм,*

випродукований на запрошення Торонтської Католицької Єпархії Преосвящ. Владики Кир Ізидора Борецького, має незабаром демонструватись у більших містах українських скупчень за океаном. Камера — Ярослав Кулинич, його ж загальне оформлення цього вартісного кінодокументу, помічник оператора — Михайло Ватажко, звуксоператор — Павло Вовчак, дикторський текст написав Леонід Полтава (базуючись на матеріалах з репортажу о. мітр. Петра Хомина в тижневику «Наша мета»), дикторський текст читають п-і Галина Полтава та Ігор Раковський, для музичного оформлення фільму використані виступи оркестри Осередку СУМ-у в Торонті «Батурин», під диригуванням маістра Василя Кардаша.

* *Заходами Організації Української Католицької Молоді* при церкві св. Константина в Міннеаполісі (Мінн., Америка) 10 березня ц. р. на телевізійній станції КТЦА була показана гарна програма на пошану Тараса Шевченка. Програму під назвою «Америка і український поет Тарас Шевченко» підготував д-р Михайло Козак, заповідав студент Р. Смулка, брали участь переважно студенти, всі в українській барвистій ноші. У програму були залучені вислови світових діячів про Т. Шевченка, в тому кол. президента Двайта Айзенгавера, який відслонив пам'ятник Кобзареві у Вашингтоні. Згадано також сучасних Нескорених в Україні, в тому про Валентина Мороза та інших діячів — духових дітей і послідовників Тараса Шевченка.

* *5-ий рік існує хор «Гомін» в Сен-Кетринс* (Канада) під диригуванням професійного музики О. Брезденя. Спонзором-опікуном хору «Гомін» є Осередок Спільки Української Молоді ім. гетьмана Івана Мазепи в Сен-Кетринс. Проби

відбуваються в Українському Чорноморському Домі ім. Степана Бандери. Хор має до 80 співаків і співачок, дотепер дав понад 40 успішних концертів, виїздить також до інших міст. Головою Осередку СУМ-у є М. Кобилицький, який з управом активно сприяє хорові «Гомін» у його праці. Нещодавно вийшла перша довгограйна платівка українських пісень у виконанні цього хору. Платівка має назву за Т. Шевченком — «Думи мої».

* *Капелю Бандуристів ім. Василя Симоненка* засновано цього року у Філядельфії (США) заходами інженера, любителя бандури. Петра Гурського, працівника ОДУМ-у. Молода Капеля має 25 осіб, мистецькими керівниками її стали інж. П. Гурський та І. Праско. Батьківський Комітет робить заходи, щоб придбати для молодії Капелі народні строї. Навчання юних бандуристів відбувається тричі на тиждень. Капеля ім. В. Симоненка — незалежна мистецька одиниця. Її перший виступ відбувся на Святі Тараса Шевченка у Філядельфії, влаштованому з ініціативи Відділу Українського Конгресового Комітету Америки.

* *Довгометражний колгоровий кінофільм «Марічка»*, продукції кіностудії Володимира Васіка в Канаді, вийшов на екран, спершу в тій країні, далі заплановано його демонструвати в Англії та в інших країнах Європи, в Америці, Австралії, а з весни 1976 року — в Південній Америці. Кошти фільму перевищили 300,000 дол., справі допомогла велика дотація Канадської урядової агенції для розвитку місцевої кінопромисловости. В Канаді й Америці зняті кадри з гір, що нагадують Карпати й Гуцульщину. В основі сюжету фільму — прихід у гуцульське село відділу Українських Січових Стрільців. Музику до «Марічки»

написав молодий обдарований композитор Зенон Лавришин, який диригував симфонічною оркестрою в Торонті — для запису на філь-

мову стрічку. Над випродукуванням цього фільму працювали до 300 осіб.

Зібрав Лесь ОЛЕКСАНДЕР

БІБЛІОГРАФІЯ

ЗАПИСКИ ЧСВВ, о. Люїджі Глінка: ГРИГОРІЙ ЯХИМОВИЧ МИТРОПОЛИТ ГАЛИЧНИНИ 1840-1865. Видавництво оо. Василіян, Рим 1974. Стор. 368, м'яка обкла.

ЗБІРНИК НА ПОШАНУ ІВАНА МІРЧУКА (1891-1961) за редакцією Олександра Кульчицького. Український Вільний Університет. Науковий збірник том VIII. Мюнхен — Нью-Йорк — Париж — Вінніпег, 1974. Стор. 311, м'яка обкла.

Валентин Мороз: ЕСЕЇ, ЛИСТИ Й ДОКУМЕНТИ. Суспільно-політична бібліотека, ч. 19 (38). Документи ч. 9. Обкла. роботи мистця-графіка Якова Гніздовського. Видавництво «Сучасність», 1975. Стор. 286, м'яка обкла.

А. Г. Великий, ЧСВВ: З ЛІТОПІСУ ХРИСТИЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (Церковно-історичні радіолекції з Ватикану), том VII, 18-19 століття. Українська Духовна Бібліотека. Видавництво оо. Василіян, Рим, 1975. Стор. 279, м'яка обкла.

О. Марко М. Дирда, ЧСВВ: БОГ, ЦЕРКВА І МОЛОДЬ (Збірка духовних радіомовлень). Українська Духовна Бібліотека. Видавництво оо. Василіян, Нью-Йорк, США, 1974. Стор. 231, м'яка обкла.

Іван Вовчук: ДО СТАНОВИЩА В УКРАЇНІ І ЗАВДАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ У СВІТІ (Доповідь виголошена на Другому Конгресі СКВУ, Торонто, 1-го листопада, 1973 р.). Накладом Головної Управи Організації Оборони Чотирьох Свобід України, Нью-Йорк, США, 1974, стор. 32.

Микола М. Палій: СЕНТИМЕНТАЛЬНА УКРАЇНА (Нариси, гумор і сатира). Обкла. графіка

Володимира Каплуна. Видавництво Юліана Середяка, Буенос-Айрес, Аргентина, 1974. Стор. 126, м'яка обкла.

Панько Незабудько: У КРИВОМУ ДЗЕРКАЛІ (Гуморески, фейлетони, сатири). Обкла. у виконанні графіка Володимира Каплуна. Видавництво Юліана Середяка, Буенос-Айрес, Аргентина, 1973. Стор. 176, м'яка обкла.

А. Радигін: ЖИТТЯ В МОРДОВСЬКИХ КОНЦТАВОРАХ ЗБЛИЗЬКА. Накладом Українського Культурно-політичного Інституту. Мюнхен, Німеччина, 1974 р. Стор. 109, м'яка обкла.

Петро Роечко: ГОМІН ВОЛІ (повість). Видавництво «Любисток». Торонто, Канада, 1975. Стор. 128, м'яка обкла.

Гнат О. Діброва: ТЕРНИ І ТРОЯНДИ (Поезії, збірка шоста). Обкла. мистця С. Гординського. Видавець Петро Ямняк, Кліфтон, Н. Дж., США, 1973. Стор. 52.

Олекса Горбач: ПІВДЕННОВАЛИНСЬКА ГОВІРКА Й ДІАЛЕКТНИЙ СЛОВНИК СЕЛА СТУПНО, КОЛ. ПОВІТУ ЗДОВБУНІВ (Матеріали до Української діалектології, випуск 1). Український Вільний Університет, Філософічний факультет. Мюнхен, Німеччина, 1973. Стор. 90, м'яка обкла.

ПРОГРАМА ВИКЛАДІВ У ЛІТНЬОМУ СЕМЕСТРІ 1974. Український Вільний Університет. Мюнхен, Німеччина, 1974, стор. 71.

КАЛЕНДАР АЛЬМАНАХ «МІТЛА» НА 1975 РІК. Видавництво Юліана Середяка, Буенос-Айрес, Аргентина, 1974. Стор. 128, м'яка обкла.

Рисунок Михаила Михайловича